

Poštna za kraljestvo SHS
v gotovini plačana.

ČAS

Znanstvena revija
»Leonove družbe«

Letnik XIV. Zvezek 1.-3.
LJUBLJANA, 1920
TISKA JUGOSLOVANSKA TISKARNA

Vsebina.

I. Razprave in članki:

Dr. Jos. Srebrnič—dr. Andr. Živković, Na potih v novi dobi.	1
Dr. Gregor Rožman, Srbski konkordat iz l. 1914	9
Dr. Andr. Gosar, Socializem	29
Dr. Aleš Ušeničnik, Solidarizem ali socializem	40
Dr. P. A. Tominč O. F. M., Ločitev Cerkve od države	47
Dr. J. Ujčič, Problem greha in krivde pri starih filozofih	58
Dr. I. Pregelj, Svetovna vojska in slovensko slovstvo	71
Dr. Fran Grivec, Srbski cerkveni problemi	85
Dr. Jos. Srebrnič, Vseučilišče v Ljubljani	91
Dr. Fr. Kos, Zgodovinske drobtine iz Goriške	107

II. Kulturni obzornik:

Sveta Stolica in kraljestvo SHS	115
Znanstveno in kulturno delo: Rad Jugoslavenske Akademije u Zagrebu i njezin odnos prema narodu (dr. A. Živković). — Zbornik svečenikov sv. Pavla (dr. J. S.). — Dr. Stjepan Matičević: Počeci filozofije (dr. A. Ž.). — Točnost znanstvenega poročanja o našem slovstvu v Nemcih (dr. I. Pregelj).	116
Verska filozofija in apologetika: M. D' Herbigny, Vladimir Solovjev, prev. dr. J. Adamović (dr. Fr. Grivec). — O. M. Talija: Savremena pitanja II., O neumrlости ljudske duše (dr. Gr. Pečjak). — Dr. Anton Seitz: Natürliche Religionsbegründung (dr. Fr. Binički). — Dr. Karlo Wilk: Moderni svetac (o. F. Sch. D. J.).	121
Socialno vprašanje: Dr. Otto Bauer, Pot k socializmu, prir. F. Uratnik (A. U.)	125
Leposlovje: Oton Župančič, V zarje Vidove (dr. I. Pregelj). — Ilija Jakovljevič, Studije i fejtoni (dr. I. P.). — F. M. Dostojevskij, Bele noči. Mali junak. Prev. dr. V. Borštnik (dr. I. P.). — Gustav Krklec, Grobnica (dr. I. P.)	127
Zemljepisje: La Carinthie—, Celovec (Klagenfurt)—, Sphère économique Celovec-Maribor (V. Š.)	130
Z univerze v Ljubljani	130

III. Leonova družba in »Čas«:

Sprememba v uredništvu. — Občni zbor Leonove družbe. — Listnica uredništva	134
--	-----

Na potih v novi dobi.

Dr. Jos. Srebrnič.

Veličina sedanjih preobratov nas opozarja na ogromno moč ideje, ki ima svojo gonilno vlogo pri njih. Red v odnošajih med narodi in državami temelji na pravičnosti, prav tako red v razmerju med stanovi pri posameznih narodih in državah. Bil je torej odpor proti krivici, ki je s svojim nastopom in po svojem poteku zrušil toliko prestolov, raztrgal veliko vlast, premaknil nešteto državnih mej, poklical nove države v življenje. Isti odpor je izzval viharne valove v socialnih razmerah sedanje družbe, ki se še dolgo ne bodo pomirili. Stari nauk se torej tudi v sedanjem velikem odlomku svetovne zgodovine ponavlja: Pravičnost je temelj držav; Nemezis za javno krivico se prej ali slej dvigne na dan.

Mi Slovenci smo stali in stojimo še vedno sredi dogodkov. Pravičnost nam je na razvalinah stare države prinesla svobodo, žal ne popolne, kajti prelepi solnčni deli naše narodne družine ležé še na tleh pod težo tujega jarma. Zgodilo se je to po načinu in v duhu tiste žalostne miselnosti, ki odobrava in priznava suženjstvo bodisi individualno bodisi narodno kot dovoljeno ustanovo v rokah močnejšega. Ta velika krivica vzbuja odpor, ki ne bo prej potihnil, dokler tudi ti zaslužnjeni deli našega naroda ne dobé svobode, ki jim v zmislu pravičnosti pritiče.

Vendar zavedamo se, da smo odslej dalje državotvorni; Srbi, Hrvati in Slovenci smo ena država, en narod. Prav radi tega stojé veliki kulturni problemi pred nami; problemi, ki človeka zanosno dvigajo, ko se nanje ozira in se zaveda, da sme, četudi le kot neznamen drobec, pri njih reševanju sodelovati. Gotovo bodo generacije prešlé, preden pridemo do zaključnega rezultata; nič ne dé, ko se vsakdo lahko živo zaveda, za kaj se trudi in dela, in ima cilje v jasnih obrisih pred seboj.

Taki problemi so n. pr. penetracija vseh treh plemen; problem spajanja zapadno-evropske in vzhodno-bizantinske kulture; problem medsebojnega spoznavanja katoliške in pravoslavne Cerkve; problem globokih in obsežnih narodno-gospodarskih reform z vidika socialne pravičnosti. Vse to v okviru naše nove mlade države. Ni čuda, da življenje v njej kipi.

Že prvi problem odpira nebroj težkih vprašanj: kako naj se na eni strani uredi ustava in uprava, da državno edinstvo ne trpi ne samo nobene škode, ampak da se naravnost krepí in pogloblja, na drugi strani pa da se ne dela sile tvorbam, ki jih je vstvaril tisočletni razvoj, ker bi se sicer pojavile centrifugalne težnje; kako naj se pravo in zakonik za celo državo enotno osnujeta in preobrazita; kako naj se šolska zakonodaja enotno uredi itd. itd. V okviru istega problema nastopa tudi vprašanje jezikovne penetracije. Tu zahtevajo državni oziri enotno terminologijo za vse panoge javne uprave; iste zahteve bode stavil trgovski in gospodarski promet; prav tako bodo zastopniki različnih ved hoteli imeti enotne znanstvene izraze, da bodo mogli lažje skupno delovati. Tu bodo imela vseučilišča svojo veliko vlogo.

* * *

Svoboda je Slovencem prinesla krasen dar: vseučilišče v Ljubljani. Iz celega srca bodi pozdravljen! Ne stoji še v popolnosti pred nami; a navzlic temu je narodu drago in ljubo, ker ve, kaj je z njim dobil. Vseučilišče je srce vsega kulturnega življenja; na vseučilišče pošilja narod svoje najboljše sinove, da dobiva potem od njega svoje učitelje in voditelje. Kakor prihaja v človeku kri v srce in odhaja zopet iz njega po celem životu, tako prihajajo narodne sile na vseučilišče in odhajajo zopet iz njega med narod. Z vseučilišči postajajo narodi kulturno popolnoma neodvisni od drugih ter hodijo in odpirajo sebi in drugim nova pota skozi zgodovinske dobe. Vsako vseučilišče služi veliki mednarodni ideji: resnici. Ni stolice na vseučilišču, ki bi ne imela smotra pred seboj, potem znanstvenega dela pri raznih problemih iskati, ugotavljati in proslavljati resnico. In ni resnega slušatelja na vseučilišču, ki bi pri svojem stremljenju po znanstveni izobrazbi ne imel istega cilja pred seboj. To velja za teologa prav tako kakor za tehnika in medicina. Slovensko katoliško ljudstvo je vseučilišču v Ljubljani z vso ljubeznijo pripravljalo pota; sedaj ga ima v svoji sredi.

Sedaj bo prilika, da se v narodu poleg vsakdanjega kulturnega, a bolj praktično-umskega dela razmahne tudi resno, globoko-solidno znanstveno delo v najrazličnejših strokah. Koliki si želijo duha napajati pri studencih vede, ki jih sami radi svojih poslov ne morejo odpirati. Sedaj bodo ti studenci v naši sredi otvorjeni. Resno znanstveno delo tvori hrbtnico kulture, kajti le ono jo drži na trdnih tleh in ji odpira varna solidna pota naprej; ob njem ne more diletantizem nikdar razvijati tiste moči, s katero je drugače v največjo škodo veri in državi ter družbi sploh. Tu so res nova pota za naš narod, ki naj mu bodo v srečo in blagoslov.

Dasi je vsako vseučilišče po svoji temeljni ideji, služiti vedi in resnici, mednarodno, je vendar po svojih posebnih kulturnih nalogah bolj kot vsaka druga ustanova v službi državnega in narodnega edinstva. Pred vsem vzgaja državi uradništvo, narodu pa razne vrste učiteljstva in več ali manj vse kulturno delavstvo, torej vse činitelje, ki donašajo državi in narodu ogrode za življenje in rast. To nalogo ima tudi vseučilišče v Ljubljani. Zelo so se torej motili vsi, ki so videli v vseučilišču v Ljubljani znak separatizma. Prav nasprotno je res. Kakor ni vseučilišče v Beogradu srbsko ali ono v Zagrebu hrvatsko, tako tudi vseučilišče v Ljubljani ni slovensko, ampak vsa tri vseučilišča so državna, so vseučilišča kraljestva Srbov, Hrvatov, Slovencev, so na enak način dostopna in odprta Srbom, Hrvatom in Slovencem. Nič ne stoji torej bolj v službi edinstva kakor vseučilišče!

Načelo svobode in neprisiljenosti, ki to službo tukaj označuje, mora sorazmerno veljati povsod drugod. Le tako se bo pri vseučiliščih započeti razvoj nekoč končal pri ljudski šoli. Morda preide kako stoletje, preden se to zgodi in se bo moglo reči, da ljudska šola ni več ne slovenska ne hrvatska ne srbska. Ko se pa zgodi, bo mogočna enotna nacija gospodarila na Balkanskem polotoku z lastnim ozemljem kot svojim domom od Adrije in Posočja dalje proti vztoku proti Črnemu morju ter od Panonske nižave in slovenskih alpskih rek prav tako daleč proti Solunu in Carigradu. In vendar ni pri tem nobene pevarnosti, da bi posamezna plemena in njih kultura trpela kako nasilje. Sama si bodo pod vplivom skupnega svobodnega življenja risala svoja pota. Vseučilišča s sedežem v kulturnih središčih posameznih plemen so porok tudi za to.

Vseučilišče v Ljubljani ima še posebno zvanje. Svoj sedež ima v skrajnem severozapadnem kotu naše države. Zdi se, da mora tvoriti nekako kulturno trdnjavo na meji proti german-skemu in romanskemu kulturnemu svetu in da mora vršiti trojno nalogo na tem mestu. Prva naloga bi bila, da sprejema dobre strani germanske in romanske kulture in jih dalje v narod in državo oddaja; druga naloga bi bila, da odbija — seveda na znanstvenem polju — vse osvajajoče tendence germanskega in romanskega sveta na škodo našega naroda in naše države; tretja njegova naloga pa je, da dviga glasen protest svoje vrste proti nasilju in krivici, ki jo tuji imperializem izvršuje nad delom našega naroda.

Ni trideset kilometrov do demarkacijske črte. Isti narod biva tostran in onstran črte. Tu ima narod vse šole ter lastno vseučilišče; tam mu pa nasilje niti starih pravic do ljudske šole v Gorici noče priznati... Zakaj? Tam je narod zasuznjen; tu pa je svoboden; in vseučilišče v Ljubljani kot plod in glasnik te svobode protestira po sami svoji eksistenci pred vsem kulturnim svetom proti krivicam, ki se neosvobojenemu delu slovenskega naroda pod tujo nasilno vladu godé ter zahteva pravičnost in osvoboditev še za ta del.

* * *

Tudi Leonova družba se je pod silo dogodkov in njim odgovarjajoče nove orientacije podala na pot razvoja. Stanovska in kulturna društva, do prevrata omejena na državne meje ali na eno pleme, se iščejo ter preoblikujejo v velike organizacije, ki raztezajo svoj delokrog na vsa plemena po celi državi. Na občnem zboru Leonove družbe sta se soglasno sprejeli naslednji resoluciji:

1. Občni zbor Leonove družbe v Ljubljani dné 4. marca 1920 pozdravlja z vso iskrenostjo misel o združitvi slovenske in hrvatske Leonove družbe; zato se načelno izreka za skupno znanstveno delo obeh družb v eni ter isti organizaciji ter pričakuje čim preje podobno kompetentno izjavo tudi od hrvatske Leonove družbe z željo, da bi se koj na to osnoval skupen pripravljalni odbor, ki bi izdelal pravila za realizacijo načrta.

2. Občni zbor Leonove družbe v Ljubljani izreka željo, da bi slovenska in hrvatska Leonova družba imeli skupno

znanstveno glasilo. Dokler se obe družbi formalno ne spojita, naj »Čas« prinaša članke v slovenskem in hrvaškem jeziku.

* * *

Nova doba nas objema. Z velikim optimizmom lahko zremo bodočnosti nasproti; kajti mi se zavedamo, da so velike ideje realna podlaga našega optimizma, ideje narodnega in državnega edinstva, narodne in socialne pravičnosti, a za nas predvsem verska ideja, kakor jo izraža katoliška Cerkev. Kdor se nahaja v toku takih idej, kdor jim zavestno in s prepričanjem služi, temu se ni bati slučajnih neuspehov in razočaranj, ki so s človeškim delom tolikokrat združeni. Ideje gredo svojo pot naprej in zmagujejo. »Čas« stoji že od vsega početka v službi velikih idej. V njih službi ostane slejkoprej. Naša načela so katoliška. S svetim zanosom jih izpoznavamo za svoja, ko gledamo nanje, ki so že tolikokrat v sekularnih borbah izvojevala veličastne zmage v proslavo resnice in pravice, v blagor in prospah posameznih stanov, posameznih narodov in človeštva sploh. Nobena religija, nobena verska družba se ne more ponašati s takim sijajem pri borbi za resnico in pravico, zoper nasilje in neštete zablode, pri delu za bližnjega kakor katoliška Cerkev, ki si je tekom dolgih vekov ohranila vedno isto čistost v nauku in nastopu. Najplemenitejši duhovi so ji služili sveto in nesebično. Poglejmo velikane v Atanaziju, Baziliju, Ambroziju, Avguštinu, Benediktu, Leonu Velikem, Gregorju Velikem, Bernardu, Gregorju VII., Tomažu, Frančišku Asiškem, Ignaciju Lojoli, Vincenciju Pavlanskem in dalje do najnovejšega časa! Kje dobimo galerijo tako izrazito izklesanih, močnih, svetih značajev, ki bi se tej le od daleč mogla primerjati? Ideje in načela, ki so take značaje mogla vzgojiti, so ista, ki jih izpovedujemo mi. Kje je organizacija, tako čudovito lepo izpeljana, tako trdna in ves naš planet obsegajoča, kakor organizacija Cerkve, ki hrani in razvija naše ideje in naša načela? Države zginjajo, verski in filozofski sistemi nastajajo in se drugim umikajo, prav tako posamezniki, stranke, oblasti, ki se Cerkvi rogajo ali jo preganjajo, Cerkev pa stoji in kljubuje vsem viharjem ter služi kakor pred devetnajststo leti Stvaritelju, spasitelju Kristusu ter vsem pravim dobrinam človeške družbe. Analiza tistega dela, ki se vrši pod vodstvom in avtoriteto Cerkve, se vsekdar

izliva v najplemenitejše prvine. Ob teh dejstvih »Času« ne more biti težko, hoditi staro pot naprej.

Naš svetovni nazor je tako jasno opredeljen in tako tesno z resnico spojen, da mu ni treba nikdar revizije. V njegovi luči bo revija urejevana. Iz tega nikakor ne sledi, da bo posvečevala svojo pozornost le verskim, apologetičnim in filozofskim problemom. Ne; naša naloga mora biti vendar ta, da dobivamo v luči našega svetovnega nazora, to je v luči nauka in načel katoliške Cerkve, jasnosti in poročila o vseh problemih in kulturnih vprašanjih, ki dandanes vznemirjajo duhove bodisi v naši državi, bodisi zunaj nje. Posebno pa v naši državi, kjer se v tem oziru nudi vsakemu znanstveniku za razglabljanje najhvaležnejše polje. Revija je namenjena izobražencem; tudi oni, ki so daleč od Cerkve in vere očetov, bodo od nje imeli svojo korist, ker bodo po njej vsaj vedeli, kako si tolmačijo rešitev raznih kulturnih problemov tisti, ki izpovedujejo načela vekovite Cerkve.

Namenoma poudarjamo svoje stališče jasno in precizno. Kajti iz dna duše nam prihaja prepričanje, skladovito spojeno z razlogi uma, izkustva in zgodovine, da nam more le krščanska misel ohraniti domovino svobodno, da nam more le ona tudi donesti gospodarski, нравni in narodni preporod. Komunizem, svobodomiselstvo, radičevstvo, plemenski separatizem so tu brez moči. Kričeče nasprotje med kapitalizmom in delavstvom, med brezvestno-egoističnim izmozgavanjem slabejših, ki označuje prvega, in delamržno revolucionarnostjo, ki se polašča drugega, to nasprotje, ki zastruplja red in mir in zadovoljstvo v družbi tudi pri nas, more izravnati le krščanska misel, ki zahteva sicer nujnih narodnogospodarskih reform, a jih zahteva v mejah štirikotā pravičnosti, svobode, avtoritete in vesti. Ti pojmi so komunizmu in svobodomiselstvu neznani; zato rej ne moreta zasnovati življenja, ki bi bilo za narod in državo hasnivo; njih delo je le razkrajajoče.

Javljajo se plemenska nasprotja; pri Slovencih — to lahko rečemo — se to, vsaj v izobraženstvu, toliko ne opaža, pač pa se dvigajo med Srbi in Hrvati ter med temi iz nekaterih krogov tudi proti nam. Dejstvo je, da so taka nasprotstva v državi. Kdo naj jih kroti in blaži in spreminja v čuvstva medsebojnega spoštovanja in bratstva; mar Bogu odtujene politične in kulturne struje, ki se pehajo za historičnimi, plemenskimi in ustavnimi fantomi, ali katerim je kulturnobojno vekanje vse? Zastonj

bi čakali na to. Iste struje tudi niso zmožne delati za pravo toleranco med katoličani, pravoslavni in mohamedanci, ker je že a priori v njih interesu, da širijo nezaupanje in netije sovraštvo med pripadniki treh veroizpovedanj v državi. Le krščanstvo s svojim naukom o pravičnosti, svobodi, avtoriteti in vesti bo znalo tudi tukaj premagovati plemenska in konfesionalna nasprotstva. Nove generacije morajo vstati iz sedanjega razdvojenega rodu. Mi verujemo vanje, ker verujemo v zmogljivost krščanstva.

Bratje Hrvati nas pri tem delu pozdravljajo. Srečujemo se pod solncem istih žarkov načel in idej. Tako je katoliška hrvatska in slovenska inteligenca v edinstveni državi odslej dalje na istih potih v novi dobi. Evo njihove glasove. Iz daljnega Djakova, iz stolice velikega Strossmayerja, nam piše imenom naše organizirane inteligence dr. Andr. Živković:

D j a k o v o, u ožujku 1920.

Nova doba stavlja nas pred nove javne prilike u mnogom smjeru još nejasne i neizgrađene. Snažni ovaj impuls idejnog razvoja od proloma ruske revolucije, porast individualizma kroz vrijeme ratnih godina i ojačana snaga širokih masa, sve to raspiruje zapretane potencije i u našem narodu. I one će uskrsnuti, rasplamtiti se i razbukiti snagom jačom, nego dosad! Bili smo vezani i duševno sputavani kroz stoljeća, a da ni u novije vrijeme nije na tom našem stanju puno na bolje krenulo. Osvitkom dana za slobodni razvoj i slobodni dah u svakom smjeru, mi ćemo izvit i gromade našeg narodnog duha jačih glasova i zvučnijih tonova, nego što nam je prošlost zabilježila. Pa makar da se prve konture nekako nesimpatičnima pokazuju i kod mnogih neku skepsu glede budućnosti naše izazivaju — ne smeta i ne čini ništa u historičkom razvoju jednog naroda. Mlado vino valja da odvrje...

Smirit će se uzburkani osjećaji, ustalit će se jedno opće pravedno shvaćanje i razvit će se plemenito međusobno natjecanje. Doći će doba napredovanja kulturnog i socijalnog...

Nama nije i ne smije biti svejedno, u kom će se smjeru razvijati nova naša kultura. Mi hoćemo da toj kulturi očuvamo onaj karakter, što je svojstven čitavom našem narodu svih triju plemena, a to je karakter kršćanski. Za taj cilj vojevala je naša

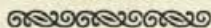
»Hrvatska Straža« lijepi niz godina među hrvatskim narodom! I ne bez uspjeha. Osnivač njezih sijedi starina, a časni naš narodni patnik biskup dr. Mahnić, smireno će negdje u zatočju među našim dušmanima i o njoj snovati, jer zna da mu je uspjelo u hrvatskom narodu probuditi četu i sabrati snažnu neustrašivu legiju mladih trudbenika, koji će u svoje ruke preuzeti barjak kršćanske prosvjete, da ga pobjednički nose naprijed! Pa ako je to sjeme blagoslovno rodnom urodilo, uz trudno, ali marno nastojanje njegovo do snažnog se debla razvilo, onda s pouzdanjem gledamo u budućnost kršćanskog našeg naroda!

Ni navještanih borbenih protivničkih nasrtaja, ni velike njihove pripreve za budući kulturni boj — mi se ne bojimo! Mi idemo probuđeni sa svojim narodom naprijed za kršćansku kulturu i za pobjedu križa! Mi osjećamo premoć i pobjedničku snagu u toj borbi, pa se svijesni toga veselimo novom životu našem!

Naš udruženi rad s braćom Slovencima za iste ideale samo ima da potencira našu svijest, ojača našu volju i ovjenča naše uspjehe!

Baš ta samosvijest, koju mi posjedujemo, jačamo i uzgajamo, je sigurni zalog našeg napretka. Ona je ono glavno poticajno žarište svih naših samopregaranja i žrtvovanja. Pa kao što je prvo kršćanstvo bilo ono, koje je samosvijest u neminovnu pobjedu kršćanskih nazora u svoje redove uvriježilo, te tako sve one teške borbe savladavalo, tako moramo i mi tu energiju u nama probuditi i staviti ju u djelovanje. Nigdje se nije možda ova krepost tako zapustila, kao kod nas Hrvata. Svi slojevi su manje više uzdrmani. Jedino je još seljaštvo i đaštvo nešto pošteđeno. Zato se i rad naš baš u njima koncentrisao. Pri obojici opazamo mnogo susrećaja i akcija uspjeva preko očekivanja. Nadamo se, da ćemo rad sabiranja ljudi brzo svršiti i onda ćemo tek odmah započeti sa pravim izgrađivanjem tih pristaša i sa provođenjem socijalnih reformâ.

Liberalizam je našu inteligenciju rastrovao u velike. On poduzima mnogo za svoj razvoj, osobito u Hrvatskoj, gdje vrlo uspijeva. Zato će naša briga biti, da vječnim istinama na polju kulturnom širimo put, a nezdrave pojave njegovog rada kršimo. Misao kršćanske prosvjete i katoličkog svjetovnog naziranja ima biti vodiljna misao kršćanskog našeg puka u Jugoslaviji! U tom poslu složnim silama napred! Za vjeru i dom!

Srbski konkordat iz l. 1914.

Dr. Gregorij Rožman.

Po ponovnih poizkusih se je l. 1914 sklenil konkordat med Srbijo in sv. Stolico ter bil podpisan v Rimu dne 24. junija od obeh polnomočnikov, kardinala R. Merry del Vala in izrednega poslanika Milenka R. Vesnića. Evropa je stala tedaj neposredno pred izbruhom svetovne vojne, zato ta konkordat ni vzbudil toliko zanimanja kot bi ga po vsej priliki zaslužil. Jedva ga je evropska javnost omenila, pa preden se je mogla o njegovi vsebini poučiti, so začela polniti predale vseh časnikov vojna poročila.¹

Zgodovina cerkvenega prava ne nudi mnogo zgledov za konkordate s predstavniki pravoslavnih držav. V preteklem stoletju se je po dolgotrajnih pogajanjih sklenil 23. dec. 1882 konkordat z Rusijo glede latinske hierarhije na Rusko-Poljskem² — pa se razen uradnega komunikeja petrograjske vlade junija 1883³ ni niti obelodanil niti po vsebini celotno izvršil.⁴ L. 1886 sklenila je Črna gora dogovor s sv. Stolico o pravicah katoliške Cerkve.⁵ V mnogih točkah se z njim ujema skoroda dobesedno srbski konkordat, ker so razmere obeh pravoslavnih držav pač jako slične.

Konkordati so dvostranske pogodbe javnega (quasi-mednarodnega) značaja, ki urejajo medsebojno razmerje Cerkve in države ali v celoti ali pa samo izbrana, najbolj pereča vprašanja, ki se tičejo kolikortoliko obeh oblasti. Papež kot vrhovni glavar katoliške Cerkve in vrhovna svetna oblast kake države se dogovorita in dogovor

¹ Le »Katholische Kirchenzeitung« je prinesla po rimski »Italie« nemški prevod. Štev. 26, Salzburg, 2. jul. 1914.

² Archiv f. k. K.-R. 49, str. 323 sl.

³ Archiv f. k. K.-R. 50, str. 343 sl.

⁴ Imenovanje poljskih škofov v smislu konkordata glej Archiv f. k. K.-R. 49, str. 432 sl. Istotako neizvršen je ostal prejšnji konkordat z Rusijo iz l. 1847 (objavljen šele l. 1856), kakor tudi protestantska vlada nizozemska ni izvršila konkordata, podpisanega 18. junija 1827, niti ne badenska svojega z dne 28. junija 1859.

⁵ Archiv f. k. K.-R. 58, str. 26 sl.

pravomočno podpišeta. Oblika dogovora⁶ je vedno pogodbena. Obe pogodbeni stranki — Cerkev in država — se odpovesta enostranski rešitvi v konkordatu določenih vprašanj in zadev ter se zavežeta, da bosta v teh zadevah le sporazumno delovali; vsakojake dvome in spore bosta v medsebojnem dogovoru rešili. Tako določa tudi srbski konkordat:

»Čl. 20. Ako bi se v bodoče kakšne težkoče v tolmačenju odredb tega konkordata ali vprašanja pojavile, katere slučajno v njem niso predvidene, jih bosta vlada kraljevine Srbije in sv. Stolica reševali v medsebojnem sporazumu in v skladu s kanonskim pravom.«

To je jasna oblika pogodbe, ki veže obedve stranki. Ako pa naj je konkordat podoben drugim mednarodnim javnim pogodbam, morata biti pogodbeni stranki na enaki stopinji, koordinirani. In tu nastane teoretična težkoča. Cerkev z državo ni na isti stopinji kakor so si države med seboj, ki so najvišje oblasti iste vrste. Cerkev in država pa sta dve najvišji oblasti v različnih vrstah, vsaka najvišja v svoji vrsti.⁷ Cerkev ni vezana na gotov teritorij kakor država in ima bistveno pravico odločevati v vprašanjih vere in nravnosti povsod in vselej brez ozira na dovoljenje ali prepoved kake državne oblasti. Kot duhovno kraljestvo od Boga ustanovljeno je Cerkev nad vsakim zemskim vladarstvom. Popolna koordinacija, kakor se zahteva za mednarodne državne pogodbe, je torej nemogoča. A nekaka relativna koordinacija obstoja vendar pri sklepanju konkordatov, v tem smislu namreč, da pripoznava vsaka stranka drugi, če že ne prava nad predmetom pogajanj, pa vsaj upravičen interes.⁸

Konkordati so mednarodnim pogodbam analogne javne pogodbe. Nobena tretja sila ne more njihove izvršitve izsiliti, ampak le obadva pogodbenika sta v tem oziru merodajna in odgovorna.⁹ Cerkev sicer nima kakor država fizične moči, da bi izsilila izvršitev konkordatnih določb, a velika je njena

⁶ Uradno se nazivljajo vsi konkordati 19. stoletja »conventiones«. Prim. Nussi, *Conventiones de rebus ecclesiasticis inter s. Sedem et civilem potestatem, Moguntiae 1870.*

⁷ Wernz, *Jus decretalium* I², str. 216⁽²⁰⁾. Archiv f. k. K.-R, 38, str. 56 (kontroverza o pravni naravi konkordatov med poznejšima kardinaloma Tarquinijem in de Angelisom).

⁸ Scherer, *Handbuch des Kirchenrechtes* I, § 33., IV, str. 154.

⁹ Sägmüller, *Lehrbuch des Kirchenrechtes*², str. 107; Vering, *Lehrbuch des kath., orient. und prot. Kirchenrechtes*, § 62., str. 360 sl.

moralna moč tudi še dandanes in tudi za današnje države ima pomen Dovejeva beseda: »Kršenje državne morale more imeti posledice, ki se težje prenašajo kot kaka vojna napoved.«¹⁰

Pogodbena veljavnost za obe sklepajoči stranki dobi konkordat s podpisom, kakor določa i srbski konkordat izrecno:

»Čl. 21. Konkordat bo pravomočen, čim ga s svojim podpisom potrdi Njegovo Veličanstvo kralj Srbije in Njegova Svetost papež.«

Za podložnike, cerkvene in državne, nima noben konkordat pogodbene moči, ampak jih veže le kot cerkveni oziroma državni zakon, kakor hitro je pravomočno objavljen. Srbska narodna skupščina je sprejela konkordat s pismom R. kard. Merry del Vala vred kot državni zakon na 6. sestanku izrednega sklicanja v Nišu dne 26. julija 1914; regent ga je s celokupnim ministrstvom podpisal 24. avgusta v Valjevu, uradne »Srbske novine« so ga pa objavile v šte. 199. god. LXXXI — 1914 od srede 3. sept. Izmenjava potrdila, ki naj bi se po členu 22. v najkrajšem času izvršila v Rimu, se menda zaradi vojnih dogodkov ni več zgodila; Rim vsaj ni objavil besedila konkordata uradno.¹¹

Vsebina konkordata:

I. Svoboda in javnost katoliške veroizpovedi: Že prva srbska ustava od 11. jul. 1861 je potrdila »svobodno vršenje verskih vaj« (čl. 31.) in berlinski kongres l. 1878, ki je liki sedanja pariška mirovna konferenca določal samostojni Srbiji suverenost, je istotako razglasil za Srbijo občno versko svobodo in da nima veroizpoved nobenega vpliva na politične in državljanske pravice (čl. 38.). Nova srbska ustava iz l. 1889 jamči absolutno versko svobodo, vendar prepoveduje člen 18. vsako dejanje, ki bi moglo škodovati (prejudicirati) državni religiji (prestop iz pravoslavja v rimskokatoliško Cerkv). Člen 1. konkordata zagotavlja rimskokatoliški veroizpovedi istotako pravico svobodnega javnega življenja, tako da je vsaj v vršenju bogoslužja popolnoma enakopravna s pravoslavno cerkvijo:

¹⁰ Dove, K.-R. § 88. (Scherer l. c. str. 157 [22]).

¹¹ Ali je besedilo srbskega konkordata morda objavljeno v novoizišli zbirki konkordatov: *Raccolta di Concordati* (1098—1914), Typogr. polyglotta Vaticana 1919 (XX+1140 str.), ne morem dognati, ker te zbirke nisem še mogel dobiti čez demarkacijsko črto.

»Čl. 1. Rimokatoliška apostolska veroizpoved se bo vršila svobodno in javno v kraljevini Srbiji.«

Ta določba odgovarja le pravici in dolžnosti, katero ima katoliška Cerkev po božjem pravu od svojega Ustanovitelja.¹² S tem členom pa seveda še ni odpravljen zgoraj navedeni člen 18. ustave, ker s svobodnim in javnim izvrševanjem še ni dano od državne oblasti dovoljenje misijonarjenja. Sploh ignorira konkordat popolnoma vprašanje o konverzijah pravoslavnih.

II. Upostavitve redne hierarhije: Beograd (Nandoralben. ali Bellograden. dioec.) je bil že v 4. stoletju škofijska stolica, omenja se v listinah okrog l. 335 arianski škof Ursacijs.¹³ Razkol bizantinski je potegnil tudi beograjsko škofijo s seboj, a okrog l. 1334 se omenjajo zopet latinski beograjski škofje s presledki do l. 1729.¹⁴ Od tedaj pa je bil Beograd samo naslovna škofija. Katoliški živelj je bil v zelo žalostnih razmerah; v celem ozemlju naslovne beograjske škofije sta bila le dva katoliška duhovnika pri približno 10.000 katoličanih, ki so bili povečini inozemci.¹⁵ Člen 2. konkordata pa upostavlja zopet redno latinsko hierarhijo za celo kraljevino:

»Čl. 2. V kraljevini Srbiji se osnuje ena cerkvena pokrajina, katera sestoji iz nadškofije beograjske s sedežem v prestolnici, čije oblast obsega meje Srbije pred sklepom londonskega in bukareškega miru leta 1913, in iz sufraganske škofeljske škofije s sedežem v Skoplju, katera obsega novo osvobojene kraje, ki bo prešla iz kompetence (nadležnosti) Verske Propagande v redno stanje.«

Na zelo lahek in enostaven način so določene novima škofijama meje, ki pa se bodo morale v toliko spremeniti, da se pritegnejo še kraji, pridobljeni od Bolgarske po pariški mirovni pogodbi. Skoplje (Scopien. dioec.) je že v 5. stoletju bila nadškofija, pozneje se je ureditev te škofije mnogokrat spreminjala, začasno je bila tudi samo naslovna škofija. Od l. 1745 je bil sedež škofije (ozir. nadškofije brez sufraganov) v Prizrenu, štela je pred vojno 17.000 katoličanov v 10 župnijah z

¹² »Ecclesiae independentem a quavis civili potestate jus est et officium gentes omnes evangelicam doctrinam docendi.« Can. 1322, § 2. Cod. I. C.

¹³ Gams, Series epporum ecclae cath. Regensb. 1873, str. 396.

¹⁴ Eubel, Hierarchia catholica medii aevi, II. zv. Münster 1898—1901, I. str. 371 sl.; II. str. 219.

¹⁵ Streit P. Car. S. V. D., Atlas Hierarchicus, Paderbornae 1913, zemljevid št. 34.

12 cerkvami in 14 svetnimi duhovniki.¹⁶ Sedaj pa se škofijski sedež zopet prestavi nazaj v središče, v starodavno Skoplje. Po konkordatu kraljevina Srbija ni več misijonska dežela, podvržena radi izrednih razmer kongregaciji »de propaganda fide«, katera vodi in nadzira vse misijonsko delo katoliške Cerkve, ampak spada med redne cerkvene pokrajine.

Cerkveno pokrajino vodita nadškof beograjski in škof skopeljski po predpisih kanoničnega prava. Njuni podložniki so vsi v Srbiji bivajoči katoličani, bodisi tuzemci bodisi inozemci. Bistvo cerkvene hierarhije zahteva tesno in neposredno zvezo med škofi in papežem. Neodvisnost škofov od rimske stolice — kakšna avtokefalija — bi bila proti osnovnemu katoliškemu cerkvenemu pravu,¹⁷ zato je predpogoj redne hierarhije, da so škofje v cerkvenih svojih poslih neposredno in izključno t. j. brez vsakega meritornega vmešavanja kake tretje oblasti odvisni od sv. Stolice, da morejo in smejo popolnoma svobodno občeovati z Rimom. Kanonično pravo določa najostrejše cerkvene kazni zoper vse, ki kakorkoli to cerkveno svobodo omejujejo.¹⁸

Ko je srbska vlada enkrat privolila v členu 2. v upostavitve redne katoliške hierarhije, je samo nujna posledica, da pripoznava škofom jurisdikcijo nad vsemi katoliki in zavisnost od sv. Stolice brez vsakega kakorkoli uveljavljenega »placetum regium«:

»Čl. 3. Nadškof beograjski in škof skopeljski, v čiju duhovno upravo spadajo vsi rimokatoliki kraljevine Srbije, zaviseli bodo v cerkvenih poslih neposredno in izključno od sv. Stolice.«

Papež kot nositelj popolne in vse vladarske moči v katoliški Cerkvi mora biti v izberi svojih pomočnikov popolnoma svoboden in neodvisen. Zato cerkveni zakonik tudi slovesno izraža papeževo svobodo v imenovanju škofov. Če pa ima kakšen kolegij zakonito dovoljenje volitve, mora izvoljeni do-

¹⁶ Ibid. Štatistika o številu katoličanov na Balkanu pa je splošno nezanesljiva. Različni viri močno divergirajo. Buchberger, Kirchh. Handlexikon II, 2531 navaja za Skoplje 20.000 katolikov, za Beograd 8000.

¹⁷ Can. 329. Cod. I. C.

¹⁸ Izobčenje iz katoliške Cerkve, čigar odveza je pridržana na poseben način (speciali modo) apostolski stolici, zadene vse, ki bi izdali postave, ukaze ali odloke zoper svobodo in pravo Cerkve; istotako one, ki bi naravnost ali indirektno zadrževali izvrševanje cerkvene oblasti. Can. 2334.

biti potrdilo od papeža in s tem še le dobi duhovno oblast nad svojo škofijo.¹⁹ Umljivo pa je, da se tudi vsaka vlada živahno zanima za osebnosti, katere naj zasedejo škofijske stolice. Z ozirom na oblast in obširno duhovsko moč, katero ima škof kot naslednik apostolov Kristusovih nad svojimi duhovniki in verniki, se le malokatera vlada hoče odreči vsakemu vplivu pri imenovanju škofov. Ker pa Cerkev že po svojem nauku o razmerju obeh vrhovnih oblasti na zemlji vedno želi sporazuma z državo, ugoti tudi željam države v kolikor le more, ne da bi zatajila svoja načela in svoje božje poslanstvo. Tako je papež tudi v vseh konkordatih privolil, da bo škofo imenoval v nekakem sporazumu z vladami. Katoliškim vladarjem — tudi predsednikom republik — so podelili papeži privilegij imenovanja škofov, seveda po predpisih kanonov,²⁰ nekatoliškim pa tega ne morejo priznati, ampak se samo zavežejo, da se bodo o osebi, namenjeni za škofijsko stolico, z vlado pogajali in sporazumeli. Ta določba je sprejeta tudi v srbski konkordat:

»Čl. 4. Prej nego bo definitivno imenovala nadškofa beograjskega in škofa skopeljskega, bo Nj. Svetost naznanila kraljevski vladi ime kandidata, da ta vidi, ima li razlogov političnega ali privatnega značaja, ki bi bili temu imenovanju na poti.«

Pripomniti je, da more srbska vlada glasom tega člana ugovarjati imenovanju gotove osebe škofom ne samo iz političnih, ampak celo pr i v a t n i h razlogov. Ne samo Cerkev, ampak tudi vlada bo ugotovila, da celo v zasebnem življenju kandidata ni ničesar, kar bi se ne strinjalo s škofovskim dostojanstvom. — O ustanovitvi stolnih kapiteljev v konkordatu ni govora. Najbrže sploh niso nameravani dotlej, da se cela hierarhija vživi v povsem nove razmere. Nadškof beograjski in skopeljski škof si bosta torej morala v smislu can. 423. izbrati izmed svoje duhovščine posebne svetovalce (»consultores dioeceseos«), na katere preide ob smrti škofovi duhovna oblast, ki jo izvršuje od njih izvoljeni vikar.

V finančnem oziru urejuje konkordat edino le plačo škofom:

¹⁹ Can. 329, §§ 2., 3.

²⁰ Pravica imenovati ozir. predlagati škofo je bila v konkordatu priznana: Franciji l. 1801, čl. 5, Bavarski l. 1817, čl. 9, Avstriji l. 1855; potem še španski, Portugalski in katoliškim državam Srednje in Južne Amerike (Nussi, l. c. str. 140, 149, 314, 346 sl.).

»Čl. 5. Nadškof beograjski in škof skopeljski bosta prejela iz državne blagajne, prvi 12.000 dinarov sistematske plače in 4000 dinarov dodatka, a drugi 10.000 dinarov plače s pravico pokojnine v iznosu ne manjšem od državnih uradnikov.«

Avstrija je bila določila za nadškofa 37.800 K, za škofa pa 25.200 K dohodkov. V črnogorskem konkordatu je barskemu nadškofu priznana državna dotacija letnih 5000 frankov (čl. 4.). Nekoliko nejasno govori konkordat o pokojnini. Kako visoka naj bo? »Ne manjša od državnih uradnikov« — višina pokojnin uradnikom je pač kaj različna po činovnem razredu, v kojem je kateri bil pred upokojitvijo. Morda bi se v slučaju potrebe to določilo na ta način, da bi škof dobil pokojnino v znesku kakor državni uradnik v činu, ki ima dohodke kot dotični škof.

Čl. 6. določa službeni naslov: »Službena titula nadškofa beograjskega in škofa skopeljskega se bosta glasila: presvetli in visokospoštovani gospodin.«

To je navadni cerkveni naslov: »Illustrissimus et Reverendissimus« (knezoškofje so se titulirali »Celsissimus«); razlike med naslovom škofa in nadškofa tu ni, sicer imajo metropolitni naslov: »Excellentissimus et Reverendissimus«.²¹

»Čl. 7. Pred nastopom svoje službe bo nadškof beograjski in škof skopeljski položil v prisotnosti vladnega poslanika prisego zvestobe s temi besedami: »Prisegam in obljubujem pred Bogom in na sv. evangelije, da hočem biti poslušen in zvest Njegovemu Veličanstvu kralju Srbije, in ne bom imel nobenega dogovora, ne prisostvoval kakemu sestanku, niti bodril ali dopuščal, da se meni podrejeno svečeništvo udeležuje kateregakoli podjetja, katero bi merilo na to, da se krši državni javni red.«

Star je v zapadni Cerkvi običaj, da škofje prisežejo vladarju zvestobo in pokorščino. Prve sledove te prisege najdemo v Španiji v 7. stoletju.²² V frankovskem kraljestvu je zahteval

²¹ Sägmüller l. c. str. 392.

²² Conc. Tolet. XVI. can. 6. leta 693. Thomassinus, *Vetus et nova ecclesae disciplina*. Venetiis 1766. Part. II. lib. II. cap. XLVII. Zanimivo je, da v vzhodni cerkvi običaj prisege ni mogel dobiti tal. Patriarhi in škofje so se trdno ustavljali vsakemu poizkusu. Tako je n. pr. proti Teodoziju II. (408—450), ki je zahteval od škofov, naj nekatere verske dogme potrde s prisego, ostro nastopil selevcijški škof Bazilij (449—458, Gams l. c. str. 437), češ, da je nečuvno od škofov terjati prisege. Ravno narobe, carigrajski patriarhi so pred kronanjem carjev od njih zahtevali prisego zvestobe na verske določbe kalcedonskega koncila.

Ludovik Pobožni na sinodi v Ahenu l. 836 prisego zvestobe od škofov, ko je bil razkril zaroto proti sebi, katere so se udeležili tudi nekateri škofje.²³ Besedilo teh priseg je v vseh konkordatih skoroda enako. Često mora škof obljubiti, da naznani oblasti vsako državi škodljivo namero, za katero bi zaznal.²⁴ Po besedilu, ne sicer toliko po bistveni vsebini, je v naši prisegi nov pristavek, da škof ne bo dopustil pri podložni duhovščini nobenega državnemu redu nevarnega udejstvovanja, ki pa je privzet najbrž raditega, ker bi bili od začetka katoliški duhovniki pač skoro izključno inozemci, ker srbijanskih katoliških svečenikov še ni bilo na razpolago. Ta prisega torej ne vsebuje nič, česar bi škof že itak ne bil po svoji vesti dolžan izpolnjevati. V mučen konflikt more priti škof oziroma Cerkev tedaj, ako državna oblast zahteva prisego pokorščine napram državnim zakonom vobče, ker protikatoliška državna oblast kaj lahko proglasi zakone nasprotne božjim postavam in se mora potem uveljaviti apostolsko pravilo: »Treba je bolj ubogati Boga kakor ljudi.« (Act. 5, 29.)²⁵ Cerkev zahteva istotako od škofa pred pravomočno podelitvijo škofije ne le izpoved vere, ampak tudi izrecno prisego zvestobe Apostolski Stolici.²⁶

Iz prvega člena konkordata že sledi, da morejo škofje svobodno upravljati svoje škofije, ker škofova služba ni nič drugega nego svobodno in javno vršenje rimskokatoliškega izpovedanja. To pa še izrecno poudarja:

»Čl. 8. Nadškof beograjski in škof skopeljski bosta imela popolno svobodo v vršenju cerkvene službe in v upravi svojih škofij. Mogla bosta vršiti vse pravice in predprave, katere jim njihovo pastirsko zvanje donosi, po redu, ki ga je Cerkev odobrila; njima so v dotičnima škofijama podložni vsi člani katoliškega svečeništva v vsem, kar spada v vršenje cerkvene službe.«

Pripoznava se škofoma popolna svoboda v vodstvu in upravi svojih škofij brez pridržka, kakor ga ima za bivšo

²³ Thomassinus l. c. cap. XLVIII.

²⁴ N. pr. v Napoleonovih konkordatih za Francijo l. 1801, čl. 6., za Italijo l. 1803, čl. 5., v konkordatih z Bavarsko iz l. 1817, čl. 15., z Belgijo iz l. 1827, s Švico iz l. 1828, čl. 14. (Nussi l. c.).

²⁵ Pruska vlada je s kraljevim odlokom z dne 6. dec. 1873 pristavila v besedilo škofovske prisege tudi obljubo, »državne zakone vestno izpolnjevati«, kar pa je bilo zaradi kulturnobojnih določb naravnost nemogoče. (Archiv f. k. K.-R. 31, str. 345 sl.).

²⁶ Can. 332, § 2.

Avstrijo zakon z dne 7. maja 1874 (drž. zak. št. 50), ki pripozna škofom svobodno izvrševanje službe po cerkvenih predpisih, »v kolikor ne nasprotujejo državnim zakonom« (§ 14.). Ker sta škofa svobodna tudi v upravi, smeta od vernikov pobirati tudi za cerkvene potrebščine redne in izredne prispevke, cerkvene davke. Državna oblast jima pa ne obljubuje svoje izvršilne ozir. izsiljevalne moči, kot je v bivši Avstriji za gotove slučaje to določal § 23. zgoraj navedenega zakona.²⁷ — Škofa se moreta in smeta posluževati tudi vseh stanovskih in uradnih pravic in predpravic svojega poklica, in sicer po redu, ki je od Cerkve odobren. Imata torej pravico slovesnih in javnih kano-ničnih vizitacij, tudi vizitacijo šol, v kolikor se tiče katoliških otrok,²⁸ voditi javne procesije, kakor so v rimski liturgiji običajne. Red, ki ga je Cerkev odobrila, je splošni red, ki ga vsebujejo rimske liturgične knjige: *Rituale Rom.*, *Pontificale*, *Ceremoniale Ep̄porum* in v nekoliko tudi *Codex J. C.* — Škof ima kot naslednik apostolov že po božjem pravu zakonodajno, sodnijsko in prisilno oblast v svoji škofiji, kolikor se tiče verskega življenja in cerkvene službe.²⁹ Konkordat priznava škofoma to oblast nad vsem duhovništvom njihovih škofij — torej se zdi izključena možnost, da bi se mogli duhovniki napram škofovskim odredbam, ki se tičejo »cerkvene službe«, sklicevati na državno oblast — takozvana *appellatio tamquam ab abusu* — kar je pa bilo dano v avstrijski cerkvenopolitični postavodaji.³⁰

Posledica te škofom priznane popolne svobode je, da smejo istotako svobodno ustanavljati posebne okraje, t. j. župnije, za dušnopastirsko delovanje in nastavljati potrebne ter zmožne duhovnike, kar se določa še posebej v sledečem:

»Čl. 9. Nadškof beograjski in škof skopeljski bosta vsak v svoji škofiji ustanavljala župnije v sporazumu s kraljevsko vlado. Istotako bosta nastavljala župnike. Ali kadar bi bile to osebe, ki niso srbski državljani, bosta postopala v sporazumu s kraljevsko vlado; če bodo v vprašanju srbski državljani, bosta škofa predhodno iskala obveščanja od pristojnega ministra, so li dejanja ali razlogi političnega ali državlanskega (građanskega) značaja, ki bi se temu nastavljanju protivili.«

²⁷ Politična eksekucija se dovoljuje za izterjanje štolnine in takih dajatev in oddaj, ki so vernikom naložene s pritrditvijo državne oblasti.

²⁸ Can. 343—346; can. 1382.

²⁹ Can. 335.

³⁰ § 28. z dne 7. maja 1874 (drž. zak. št. 50).

Župnije, ki se morajo ustanoviti povsod, kjer je upostavljena redna hierarhija, se bodo le v sporazumu z vlado mogle ustanoviti. Ali je pristojen minister za verstvo sam ali pa celokupna vlada, t. j. ministrski svet? Lahko dela vlada težkoče, posebno ako bi se od kake drugoverske strani pojavljal proti nameravani ustanovitvi odpor. Škof bo moral na podlagi verske statistike dokazati nujnost nove župnije. Tudi druge države zahtevajo sodelovanje pri ustanavljanju novih župnij,³¹ kar je tam umevno, kjer plačuje država župnika. Srbski konkordat pa o plači župnikov ne govori, torej se bo morala za katoliško duhovščino potrebna kongrua dobiti na drug način: v obliki posestva, cerkvenih davkov, obligatne bere itd.

Vse župnije bodo »liberae collationis«, t. j. škof nastavlja svobodno župnike, ne da bi kdo imel patronatno pravico, ker v bodoče ne nastane noben patronat več.³² Ker za časa sklepanja konkordata pač ni bilo niti misliti na to, da bi bilo zadostno število srbskih državljanov na razpolago za dušno pastirstvo, se je določilo, da bo škof inozemcem le v sporazumu z vlado podeljeval župnije. Ali je ta sporazum potreben tudi za nastavitve v drugi cerkveni službi? Čl. 9. govori edinole o župnikih (»parochi«). V Avstriji inozemec ni mogel dobiti nobene javne cerkvene službe.³³

Glede srbskih državljanov, katerim namerava škof podeliti kako župnijo, bo moral predhodno vprašati pristojnega ministra, nima li kakšnih ugovorov proti izbrani osebi. Ta odstavek se mi zdi nekoliko nejasen. Avstrijski zakon je določal, da mora škof izbrano osebo deželni vladi »naznaniti«; ako tekom 30 dni ni ugovarjala, je lahko izvršil kanonično podelitev. Proti ugovoru je bil mogoč rekurz na ministrstvo za uk in bogočastje.³⁴ Ali je na podlagi srbskega konkordata kakšen rekurz mogoč, če minister trdi, da nasprotujejo razlogi — politični in državljanski — izbrani osebi? Kaj pa tedaj, ako ministrstvo sploh ne da odgovora? Kako dolgo mora škof čakati na odgovor? Ako se h konkordatu ne izdajo gotove izvršilne naredbe, bo mogoča pasivna rezistenca pri ustanavljanju župnij in nastavljanju župnikov v veliko škodo verskemu življenju.

³¹ V Avstriji, § 20. z dne 7. maja 1874.

³² Can. 1450, § 1.

³³ § 2. zak. z dne 7. maja 1874.

³⁴ § 6. z dne 7. maja 1874.

III. Šolstvo. V šolskem vprašanju rešuje konkordat samo verski pouk in pa vzgojo duhovnikov:

»Čl. 10. Verski pouk katoliške mladine bo stal v vseh šolah pod nadzorstvom nadškofa in škofa v dotičnih škofijah. V državnih šolah ga bodo vršili veroučitelji, katere bosta sporazumno imenovala pristojni škof in minister prosvete in cerkvenih poslov. Škofje bodo mogli zabraniti predavanje veronauka tudi v državnih šolah onim veroučiteljem, kateri bi pokazali nesposobnost za to zvanje; obvestili bodo o taki svoji zabrani ministra prosvete in cerkvenih poslov, kateremu bodo istočasno predložili drugo duhovno osebo za izpolnitev dotičnega mesta. Država bo plačevala veroučitelje v državnih šolah. Za veroučitelje morejo biti postavljeni tudi župniki.«

Ta člen bo uvedel v Srbiji brez dvoma nekaj novega: katoliški verouk v vse šole, ki imajo katoliške učence. Nadzorstvo nad katoliškim veronaukom v vseh šolah (tudi privatnih, če jih posečajo katoliški otroci) imajo škofje, torej tudi v srednjih in višjih šolah, ne samo v ljudskih, prav kakor zahteva kanonično pravo.³⁵

V državnih šolah bodo posebni katehetje z državno plačo, kakor jo imajo drugi učitelji. Imenovanje teh katehetov izvršita škof in minister cerkvenih poslov skupno, sporazumno, tako da niti ta ni oni sam ne more pravomočno nastaviti katoliškega veroučitelja. Da pa more škof zabraniti takemu veroučitelju, ki iz katerihkoli razlogov, verskih (ko bi učil verske zmote), nravnih (ko bi se bil pregrešil zoper katoliška moralna načela v besedi ali dejanju) ali zasebnih (ko bi po svojem temperamentu ali zaradi zanemarjenja duhovskih svojih dolžnosti kvarno vplival na učence) postal nesposoben za verouk, mu bo odvil »missio canonica«.³⁶ Ministrstvo bo ta korak škofov vpoštevalo tako, da bo smatralo dotičnega eo ipso odstavljenega, radi česar mora škof istočasno s tozadevnim poročilom že predlagati novo osebo za izpraznjeno mesto državnega veroučitelja. Ker sme tudi dejanski župnik biti obenem katehet na državni šoli, je katehetska plača župniku edini redni državni prispevek.

Ta člen dela razliko med »vsemi šolami« in »državnimi šolami«, iz tega sledi, da so mogoče tudi privatne šole, torej

³⁵ Can. 1373, §§ 1., 2.; can. 1382.

³⁶ Can. 1381, § 3.

tudi popolnoma katoliške šole,³⁷ katere bi ustanovili kakšni moški in ženski redovi. A o samostanih in njihovi ustanovitvi, o naselitvi katoliških redovnikov in redovnic na ozemlju kraljevine srbske v konkordatu ni govora.³⁸ Ali so dovoljene? Brez dvoma škof lahko nastavlja po čl. 9. tudi redovnike za župnike, in če jim da potrebno število duhovnih pomočnikov, tvorijo redovno hišo. Toda kako je z redovnicami?

Za obe škofiji skupaj se osnuje bogoslovni seminar:

»Čl. 11. A da bi se pripravili srbski mladeniči za rimokatoliške svečenike, se bo ustanovil en seminar v prestolici ali njeni bližini, katerega bo cerkvena oblast sama uredila in zanj skrbela, dočim bo kraljevska vlada na to odredila primerno letno pomoč. Učni jezik za necerkvene predmete v tem seminaru bo srbski.«

Bodoči seminar se bo uredil izključno (»cerkvena oblast s a m a«) po predpisih kanoničnega prava, katere vsebuje novi cerkveni zakonik v vsej podrobnosti i kar se tiče znanstvene i kar se tiče ascetične vzgoje.³⁹ Iz besedila člena 11. bi se dalo sklepati, da je seminar določen samo za srbske mladeniče. Škofje bi inorodnih gojencev radi tega ne smeli sprejemati. Za Nesrbe bi država ne prispevala obljubljenе dotacije. Višina dotacije ni določena. Izraz »p r i m e r n a letna pomoč« je zelo raztegljiv. Ali bo višino določil poseben zakon, in sicer za osebo, ali pa se bo vsako leto po razmerah določila potrebna vsota, ki bo vpostavljena v proračun ter bo ž njim vred v narodni skupščini sprejeta, ali pa bo morda zadostovala ministrska odredba, po kateri se določi seminarju »pomoč« iz kakega razpoložljivega fonda; vse to je ostalo odprto.

Učni jezik za necerkvene predmete bo srbski. Tudi izraz »necerkveni predmeti« je nekoliko nejasen.⁴⁰ Ali so to le profani predmeti, tedaj bi bila uporaba srbskega jezika skržena na

³⁷ Can. 1375: »Cerkev ima pravico ustanavljati šole vsake vrste, ne samo ljudske, ampak tudi srednje in višje.«

³⁸ Celo avstrijski konkordat, torej s »katoliško« državo sklenjen, ima v členu 28. določbo, da smejo nadškofje in škofje ustanavljati v svojih škofijah samostane obeh spolov, seveda pa morajo obvestiti pristojno deželno vlado. Tudi črnogorski konkordat iz l. 1886 molči o redovnikih, akoravno ima domala ista določila kot srbski (čl. 8.). V šolah, katere poseča velika večina katoliških učencev, bo črnogorska vlada nastavila le take učitelje, ki so cerkveni oblasti po godu.

³⁹ Can. 1354, § 1.; 1357, § 1., 3.; 1364—1366; 1367; 1369, § 2.

⁴⁰ Nemški prevod po laškem besedilu pravi »nichtgeistliche Fächer«.

skrajni minimum; ali so »cerkveni« predmeti le dogmatika in moralka? Cerkevni zakonik zahteva, da se morajo gojenci nižjega seminarja že dodobra naučiti latinskega in domačega jezika.⁴¹

IV. Z a k o n : Največjega pomena za Cerkev in državo je spravljiva uredba zakonskega prava. Cerkev se nikdar ne more odpovedati svoji kompetenci nad zakonom, ker je zakon zakrament, sredstvo, podeljujoče nadnaravno milost; država pa ima največjo korist, ako se ohrani zakon v vsej svoji svetosti in nedotakljivosti. Radi tega obojestranskega interesa tvori zakonsko pravo navadno precejšen del konkordatov. Tudi srbski konkordat je uredil vprašanje katoliških in mešanih zakonov:

»Čl. 12. Vlada priznava veljavnost zakona med katoliki in mešanih zakonov, sklenjenih pred katoliškim svečenikom po predpisih katoliške Cerkve.«

Načelo svobode, katero mora tudi nekrščanska država pri-
poznavati, zahteva, da se pripozna veljavnost zakona vsakega
veroizpovedanja ter da je od vlade predpisana oblika le fakul-
tativna, ki se je morejo poslužiti tisti, ki se ne marajo poročiti
po predpisih te ali one konfesije. Tudi o veljavnosti takih za-
konov, sklenjenih pred duhovnikom dotične veroizpovedi, more
dosledno soditi le dotična verska oblast, država uredi edinole
civilnopravne zadeve razporeke ali ločitve. Seveda niso vse
moderne države v tem vprašanju dosledne, niti svojim lastnim
načelom, odtod potem boj Cerkve in države za kompetenco
nad zakonom. Srbska država pa s tem členom priznava veljav-
nost katoliškega zakona, ki je edino po cerkvenih predpisih
sklenjen pred katoliškim duhovnikom. Civilnega (gradanskega)
zakona srbska postava ne pozna.⁴²

Vprašanje mešanih zakonov je bilo težje! Pravoslavna
cerkev veljavnosti mešanih zakonov ne pripoznava rada. Zakon
med pravoslavnim in heretikom je neveljaven, med pravoslav-
nim in »razkolnikom« pa je dopusten pod pogojem, da se sklene
popolnoma po predpisih pravoslavne cerkve.⁴³ Vprašanje pa je,
so-li rimokatoliki v očeh pravoslavnih heretiki ali samo raz-

⁴¹ Can. 1364, 2°.

⁴² Milaš, dr. Nik.: Pravoslavno crkveno pravo², Mostar 1902, § 205, str. 688.

⁴³ Ibid. § 204., str. 683—685.

kolniki. Po uradno-cerkvenem mnenju gotovo samo razkolniki, torej je mešan zakon med njimi in pravoslavnimi dopusten. Zgodovina ima mnogo zgledov za to.⁴⁴ Pri mešanih zakonih si prilastujejo tri oblasti kompetenco, obe veroizpovedanji in pa država; za vse tri ni mogoče vprašanja ugodno rešiti. Ker pa je zakon za katoliški del ali zakrament ali pa sploh ni zakon, zakramenti pa stoje izključno pod cerkveno oblastjo, zato se katoliška Cerkev nikdar ne more in ne sme glede mešanih zakonov zadovoljiti z odredbo, ki bi bila v nasprotju z njenim zakonskim pravom. Konkordat se postavlja na paritetno stališče: Mešan zakon, pred katoliškim duhovnikom sklenjen, vlada priznava, pravoslavna cerkev kajpak ne; ravnotako narobe katoliška Cerkev ne priznava veljavnosti mešanemu zakonu, sklenjenemu pred nekatoliškim svečenikom, vlada pa.

Avstrija je uredila zadevo mešanih zakonov s postavbo od dne 31. decembra 1868 (drž. zak. št. 4 iz l. 1869), ki pripoznava veljavnost mešanih zakonov, sklenjenih pred kompetentnim duhovnikom e n e g a zaročenca po obojestranskih oklicih. Črnogorski konkordat (čl. 9.) pa ima dobesedno isto določbo kot srbski.

Kakor je zgoraj omenjeno, je samo dosledno, ko država pripozna veljavnost zakona, sklenjenega po cerkvenih predpisih, da pripozna tudi cerkveno sodnijsko kompetenco o zakonskih sporih, kolikor ne posegajo v čisto državljanske posledice zakona. Kdor ima postavodajalno oblast, mora imeti o isti stvarini tudi sodnijsko oblast, sicer postane prva kaj lahko povsem iluzorična. To doslednost zahteva katoliška Cerkev pri sklepanju vsakega konkordata. Tako je to sodnijsko kompetenco katoliški Cerkvi pripoznala Srbija, česar ji bivša Avstrija po razveljavi konkordata ni hotela več priznati:

⁴⁴ Zhishman, dr. Jos.: *Das Eherecht der oriental. Kirche*, Wien 1864, str. 533 sl. Vering. o. c. § 248., II. pa trdi, da smatra pravoslavna cerkev rimokatolike za heretike, da je torej veljaven zakon s katoličanom splošno nemogoč. Milaš govori zelo previdno in se vprašanja ne dotakne, kaj so oficialni pravoslavni cerkvi katoliki. Pri prestopu v ortodoksno veroizpoved se je heretike nanovo krščevalo, razkolnikov pa ne. Po padcu Carigrada (1450) so se verske razlike med vzhodom in Rimom tudi v uradnih dokumentih označevale kot herezije in Horos patriarha Cirila V. iz l. 1756 zahteva pri »konverziji« rimokatolikov zopeten krst. Vkljub temu pa so bili katoliki nasplošno vendar le razkolniki, ne pa heretiki, ker jih noben cerkveni zbor, ki je edino kompetenten, ni za take označil. Prim. Zhishman, str. 529.

»Čl. 13. Zakonske spore med soprogi katoliške vere, kakor tudi med soprogi mešanih zakonov, sklenjenih pred rimokatoliškim svečnikom, sodile bodo katoliške duhovne sodnije z izjemo razprav čisto civilnih odnosov.«

Dočim črnogorski konkordat soprogom mešanih zakonov samo dovoljuje, da smejo svoje spore nesti tudi pred cerkveno sodišče,⁴⁵ govori srbski konkordat jasneje, da spadajo spori katoliških in mešanih zakonov, če so sklenjeni po cerkvenih predpisih pred katoliškim duhovnikom, pred cerkveni forum, popolnoma po načelih kanoničnega prava,⁴⁶ kar se niti v katoliški Avstriji ni godilo. S tem pa je srbska vlada pripoznala katoliški Cerkvi to, kar je izvrševala že preje pravoslavna cerkev glasom zakona z dne 30. septembra 1862.⁴⁷ Kar se tiče čisto civilno-pravnih vprašanj, kakor glede premoženja, dedovanja itd., je Cerkev itak vedno odstopala sporne zakonske zadeve civilnim sodiščem.⁴⁸

Pri mešanih zakonih zahteva oboje veroizpovedanje, da bi se vsi otroci odgojili v zadevni veri, da bi se ne izgubil noben privrženec, kar je pri rimokatoliški cerkvi le konsekventno, ker je po besedi njenega božjega Ustanovnika edino redno sredstvo večnega zveličanja. V tem oziru določa:

»Čl. 14. Katoliški soproog v mešanem zakonu, sklenjenem pred rimokatoliškim svečnikom, bo imel pravico, da sklene, da bo vsa deca iz tega zakona vzgojena v katoliški veroizpovedi.«

Predpogoj, da se po srbskem državljskem zakonu dovoli katoliška vzgoja vseh otrok, je, da se je zakon sklenil pred katoliškim duhovnikom, t. j. da je cerkveno veljaven. Katoliška Cerkev pa itak za mešane zakone ne dá dispenze, če ne oblubita oba poročenca katoliške vzgoje otrok. Ali se ta pogodba (»ugovor«) dá pozneje spremeniti ali ne, o tem konkordat ne govori. Avstrijska postava o mešanih zakonih dovoljuje vsak čas spremembo te pogodbe, ako se obadva zakonska v tem stri-

⁴⁵ Čl. 10. Archiv f. k. K.-R. 58, str. 29.

⁴⁶ Can. 1960: »Causae matrimoniales inter baptizatos iure proprio et exclusivo ad iudicem ecclesiasticum spectant.«

⁴⁷ § 45., 4—6. Celo o zahtevi odškodnine pri ločitvi zakona sodi škofijski konzistorij, le višino te odškodnine določa civilno sodišče. Archiv f. k. K.-R. 49, str. 384 sl.

⁴⁸ »Causae de effectibus matrimonii mere civilibus... pertinent ad civilem magistratum ad normam can. 1016« (can. 1961).

njata,⁴⁹ dočim mažarska postava tega več ne dovoljuje, ampak smatra pogodbo za nespremenljivo, razen če en soprog prestopi k veroizpovedanju drugega. Tedaj neha biti zakon mešan in je posebna določitev glede verske pripadnosti otrok nepotrebna.⁵⁰

Izraz »katoliški soprog« velja brez dvoma splošno za katoliškega poročenca, bodisi da je ženin ali nevesta katoliškega veroizpovedanja. Nemški prevod pa pravi »der katholische Ehe m a n n«; to bi značilo, da bi v smislu konkordata žena ne bila ravnopravna — v kar bi sv. Stolica pač ne bila privolila.

Vmes je še določba o molitvi za kralja:

»Čl. 15. Molitev za vladarja: 'Gospode spasi kralja' se bo pela pri božjih službah po krajevnih prilikah v srbskem ali latinskem jeziku.«

Odkar je sv. Pavel zaukazal molitve za kralja in oblastnike, češ, da je to dobro in dopadljivo pred Bogom,⁵¹ moli Cerkev javno za predstavnike državne oblasti, tudi če niso katoliki ali Cerkvi prijazni.⁵² Jezik te javne molitve pa naj bo po krajevnih razmerah različen, srbski ali latinski. Ne v staroslovenskem liturgičnem, ampak v ljudskem srbskem jeziku se dovoljuje pevanje pristojne molitve. Latinščina se bo rabila tam, kjer so katoliki po večini tujci, kojih materni in občevalni jezik ni srbski.

V. Imovinsko pravo Cerkve: Juridični predpogoj, da more Cerkev pridobivati in upravljati lastno imovino, je, da se ji pripozna značaj juridične ali moralne osebe, o čemer govori:

»Čl. 16. Država priznava katoliški Cerkvi, predstavljeni po svojih legitimnih hierarhijskih oblasteh in redovih, značaj pravne osebe in sposobnost, da vrši svoja prava, katera ji kot taki pripadajo.«

Predstavniki juridične osebnosti so cerkvene oblasti po hierarhičnem redu, torej ima značaj pravne osebe vsaka samostojna župnija, cerkev ali inštitucija, katero reprezentira katera-

⁴⁹ Zakon z dne 25. maja 1868 (drž. zak. št. 49) čl. 1. in 2. Pogodba se lahko sklene pred poroko ali po poroki. Če se pogodba spremeni, ne morejo otroci med 7. in 14. letom spremeniti veroizpovedi.

⁵⁰ 32. zakonski člen iz leta 1894 (Országos Törvénytar 18. dec. 1894). Pogodba se mora skleniti pred poroko, in sicer v obliki javne listine pred notarjem »enkrat za vselej« (§ 1.). Archiv f. k. K.-R. 75, str. 303 sl.

⁵¹ I. Tim. 2, 2.

⁵² Celo v konkordatu z Napoleonom, prvim konzulom francoske republike, l. 1801 je v čl. 8. določen formular za javno molitev: »Domine, salvam fac rem publicam« in »Domine, salvos fac consules« (Nussi o. c. str. 141).

koli oblast v višjem ali nižjem hierarhičnem redu. Ti predstavniki so škofje, župniki, vodje cerkvenih zavodov, upravitelji katerihkoli samostojnih cerkvenih ustanov, če imajo od škofa dodeljeno kakšno oblast.⁵³

»Čl. 17. Cerkev more po predpisih državljanskega prava pridobivati, držati in svobodno upravljati i premičnine i nepremičnine, ki so namenjene potrebam Cerkve same in njenih ustanov v deželi. Stvari, katere ona pridobi, kakor tudi njene »zadužbine« so nedotakljive, prav tako kakor imetje srbskih državljanov.«

K cerkveni imovini spadajo po tem členu vse premičnine in nepremičnine, ki so »namenjene potrebam same Cerkve in njenih ustanov«. Po namenu se razlikuje cerkvena imovina od zasebne. »Zadužbine« so ustanove (gradnja cerkev ali ustanova v ožjem pomenu), ki jih kdo napravi »v zveličanje svoje duše«. Za pridobivanje premoženja veljajo za Cerkev istotako predpisi državljanskega zakona, kakor za vsako fizično osebo v kraljevini.⁵⁴ Država Cerkvi v pridobivanju imovine ne stavi nobenih mej. Avstrija je sicer v svojem temeljnem zakonu slovesno priznala Cerkvi lastninsko pravico in nedotakljivost njene imovine,⁵⁵ obenem pa tudi dala poznejši postavodaji pravico »iz razlogov javnega blaga« to cerkveno svobodo omejiti.⁵⁶ Srbska država se ne bo vmešavala v upravo imovine, ampak pušča Cerkvi v tem oziru svobodo, dočim imajo avstrijski zakoni celò podrobna določila o upravi cerkvenega imetja ter pridržujejo vladi vrhovno nadzorstvo nad njim, kakor nad sirotinskim premoženjem.⁵⁷ Pravoslavna cerkev v Srbiji upravlja sicer tudi sama svojo imovino, a »pod državno kontrolo«.⁵⁸

⁵³ Popolnoma v smislu cerkvenega zakona (can. 1495, §§ 1. in 2.). Črnogorski konkordat nima glede imovinskega prava Cerkve nikakih določb.

⁵⁴ Cerkev se prilagodi v tem oziru državljanskemu pravu dotične države. Can. 1499, § 1.; 1508; 1529.

⁵⁵ Čl. 15. z dne 21. dec. 1867 (drž. zak. št. 142).

⁵⁶ Čl. 6., drugi odstavek istega zakona.

⁵⁷ Zakon z dne 7. maja 1874 (drž. zak. št. 50), §§ 38.—59.

⁵⁸ § 97. zakona o crkvenim vlastima. Milaš l. c. § 161., n. 10, str. 562. Odredba z dne 10. maja 1847 (objavljena pri § 476. državljanskega prava) določa razdelitev škofovega premoženja, ako umrli ni napravil oporoke (razdeli se v tri dele: 1. se razdeli med cerkve in samostane; 2. glavnemu šolskemu zakladu; 3. sorodnikom). Milaš l. c. str. 552 (524, n. 13). Kako bi se porazdelila zapuščina katoliških škofov, ker ni posebnih določb? Ali po kan. pravu (deloma katedrali), ali po državljanskem zakonu med pravne dediče, ali po analogiji omenjenega odloka za pravoslavne škofove?

VI. *Cerkvena imuniteta*: Obstoja v tem, da so cerkvene osebe izvzete od raznih javnih služb in funkcij (osebna imuniteta), ali pa da je cerkveno premoženje oproščeno vseh ali nekaterih javnih bremen (realna imuniteta). V tem zadnjem pomenu določa:

»Čl. 18. Lastnina Cerkve bo⁵⁹ podložna javnim davkom ravno tako kakor lastnina srbskih državljanov, izvzemši zgradbe, namenjene službi božji, seminar in škofijski ter župnijski domovi, kateri bodo prosti vsakega davka, in kateri se ne bodo mogli uporabljati za kaj drugega.«

Davka oproščena so ravno tista cerkvena poslopja kakor v Avstriji (cerkve, semenišče, škofov dvorec, župnišča), ne pa gospodarska poslopja.⁶⁰ Ta oprostitev pač odgovarja namenu davkov, kajti cerkvena zgradba sama na sebi, ki služi le ver-
nikom za božjo službo, ne donosi ničesar, je popolnoma nerodo-
vitno imetje, ki tudi po svojem namenu ne more prinašati do-
hodkov, manjka torej res pravni naslov za obdačenje; druga,
zgoraj navedena cerkvena poslopja pa dajo cerkvenim osebam
brezplačno stanovanje, kar pa jim je všteto v letne dohodke;
zemljišča in druga morebitna poslopja, ki so plodonosna, niso
prosta davkov.

Na vzhodu je bila Cerkev oproščena le izrednih davkov, dočim je redne davke plačevala kakor vsi drugi podložniki. Tozadevne določbe državnih zakonov (Cod. Justin. I. cap., II. tit. Cod. Theod. XI, 16, 21; XVI, 2, 3, 4, 40) so bile sprejete tudi v kanonične zbirke.⁶¹

Pogoj osvoboditve od davkov je, da se dotična poslopja rabijo izključno le v cerkven namen; s to splošno se glasečo določbo pa se tudi vlada zavezuje, da i sama ne bo rabila cerkvenih poslopij »za kaj drugega«, t. j. v profane namene (*immunitas localis*).

»Čl. 19. Svečeniki in kleriki ne bodo obvezani, da vršijo javne službe, protivne duhovskemu poklicu in življenju.«

Skoraj dobesedno enako določa kanonično pravo imuniteto duhovništva — svetnega in redovnega.⁶² Natančneje bo morala zakonodaja določiti one javne službe, katerih se duhovniki na

⁵⁹ Nemški prevod ima za »biče«: »können«, kar vsebino člena potvarja.

⁶⁰ Prim. Haring, *Grundriß d. kath. Kirchenrechtes*², § 191., III. 2. str. 677.

⁶¹ Milaš o. c. § 160., str. 528.

⁶² »Clerici omnes a servitio militari, a muneribus et publicis civilibus officiis a statu clericali alienis immunes sunt« (can. 121).

podlagi tega člena lahko ubranijo, v prvi vrsti spada med nje vojaška služba. Avstrijski zakoni določajo poleg oprostitev od vojaščine,⁶³ naj se duhovniki ne izbero za porotnike,⁶⁴ ne morejo biti občinski predstojniki, izvolitev v občinski odbor lahko odklonijo, ne morejo se prisiliti, da bi prevzeli varuštvo.⁶⁵ Kanonično pravo prepoveduje duhovnikom, da ne smejo brez papeževega dovoljenja izvrševati takih javnih služb, katera vsebujejo kakšno laiško jurisdikcijo, brez škofove privolitve pa naj ne sprejemajo odgovornih mest pri denarnih zavodih itd.⁶⁶ Na splošno se mora reči, da naj bo duhovnik prost vseh takih obveznosti, ki bi mu izvrševanje njegovih duhovskih dolžnosti onemogočale ali otežkočale.

VII. Liturgični jezik: H konkordatu spada še kot »njegov dopolnilni in sestavni del«⁶⁷ dopis kardinala Merry del Vala z dne 24. junija 1914, št. 71.969, zastopniku M. R. Vesniću o rabi staroslovenskega liturgičnega jezika v Srbiji. Tri točke vsebuje ta dopis:

1. Papež dovoljuje katolikom latinskega obreda v Srbiji pri sv. liturgiji rabo staroslovenskega jezika in glagolskih črk, a ne na splošno povsod, ampak le v tistih župnijah, ki se bodo posebej označile na podlagi jezika, ki ga govorijo dotični župljani. Ker so bili v Srbiji katoličani skoroda večinoma inozemci, ki bi bili tvorili cele župnije, bi se bil staroslovenski jezik dovolil le župnijam, katerih verniki bi govorili srbohrvaščino, za druge župnije bi veljal latinski cerkveni jezik.

2. Kar se tiče uporabe rimskega obrednika (pri krstih, porokah, pogrebih itd.) ter pevanja in čitanja molitev, apostolskih poslanic in evangelijev v srbskem jeziku, razteguje papež odlok sv. kongregacije obreda od 18. decembra 1906, št. 4196, tudi na te župnije.

V poštev pridejo te določbe omenjenega odloka: a) obrednik, tiskan v slovanskem (ne staroslovenskem) jeziku,⁶⁷ mora

⁶³ § 29. brambnega zakona z dne 5. jul. 1912 (drž. zak. št. 128).

⁶⁴ § 3. zakona z dne 23. maja 1873 (drž. zak. št. 12).

⁶⁵ Državlanski zakonik §§ 195. in 281. in ces. odredba z dne 12. okt. 1914, § 24. (drž. zak. št. 276).

⁶⁶ Can. 139.

⁶⁷ Odlok razlikuje med »lingua palaeoslavica«⁶⁷ in »slavico idiomate«, A. S. S. XL (1907), str. 54—58.

biti od sv. Stolice potrjen (nr. V); vse druge liturgične knjige morajo biti tiskane v staroslovenščini, in sicer z glagolskimi črkami in potrjene od apostolske Stolice (nr. III); v pridigah ali drugih opravilih, ki niso strogo liturgična, je raba slovanskega ljudskega jezika svobodna⁶⁸ (nr. XII).

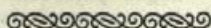
3. Obrednik, evangeliji in molitve, o katerih je govor pod točko 2., se morejo tiskati s črkami, ki se sedaj rabijo v Srbiji, t. j. v cirilici. Strogo liturgične glagolske knjige se smejo prevesti v sedanji jezik le v izključno zasebno porabo vernikov (nr. XIV).

* * *

Preden je bilo srbski vladi mogoče izvesti določbe konkordata, se je ves troimenski jugoslovanski narod ujedinil v eno državo. Vlada bo stala v kratkem pred nalogo, urediti razmerje med katoliško Cerkvijo in kraljevino SHS, ker bo morala vsaj nekoliko izenačiti dokaj različne cerkveno-politične zakone in navade, ki obstojajo sedaj po raznih provincah države. V mnogih zadevah bo srbski konkordat nudil izvrstno podlago za to ureditev, a vendar je še zelo mnogo nerešenih vprašanj, katerih se konkordat ne dotika, ker ni bilo nobene potrebe za pravoslavno državo, kakor je bila Srbija leta 1914; zdaj pa stoji nasproti Cerkvi po večini katoliška, ne pa skoro izključno pravoslavna vlast.

Prvo vprašanje, ki bo takoj po končni ureditvi mej terjalo razprave, je ureditev cerkvenih pokrajin. Kakor vse kaže, bo ostal goriški metropolit v inozemstvu, salzburški je že. Slovenija bo morala postati samostojna nadškofija, nekatere škofije morajo dobiti nove meje, ker so po državnih mejah že razdeljene. Drugo vprašanje je dotacija duhovništva, ker je država prevzela obveznosti verskega zaklada, in s tem združena je zadeva cerkvenih patronatov. Nadalje bo morala sv. Stolica upostaviti diplomatske zveze z novo državo in v ta namen ustanoviti mesto nuncija ali vsaj internuncija. Tako trkajo poleg drugih vprašanj tudi zelo važna cerkvenopravna na vrata bodočega parlamenta. Da bi vodil te bodoče državnike isti duh pravičnosti in spravljivosti, ki veje iz srbskega konkordata!

⁶⁸ Latinsko »lingua slavica vulgaris adhiberi permittitur ad fidelium commodum et utilitatem«.

Socializem.

Dr. A. Gosar.

»— wir werden wohl oder
übel 'Sozialisten' werden
müssen.¹

Socialni razvoj in njegov sedanji cilj.

Svetovna vojna nam je v jasni luči pokazala napake in zle posledice individualističnega družabnega reda. Kapitalizem, njegov legitimni otrok, je pognal milijone najbolj krepkih in zdravih ljudi v smrt, pahnil neštete družine v obup ter kulturno in gospodarsko upropastil najkulturnejše in najbogatejše narode. Naravno bi torej bilo, da človeštvo po končani vojni ne bi več krenilo na staro pot, ki vodi nujno v nesrečo in pogubo, katero smo pravkar doživeli. Toda zgodilo se je kakor vsakokrat poprej. Ni še popolnoma pregledana in precenjena škoda, ki nam jo je povzročila svetovna vojna; ve se pravzaprav edino to, da je bila na vseh poljih neizmerna, nepregledna, in že smo — ne samo pri nas, marveč po celem svetu — zopet v starem tiru. Kapitalizem cvete in se razvija bolj kot kdaj poprej ter postaja le še bolj brezobziren in sebičen kot je bil pred vojno.

Ali res ni rešitve, ali se človeštvo res ne bo nikdar povzpelo do tolike moči, da bi moglo otresti raz sebe kapitalistični jarem?

Zagovorniki in pristaši sedanjega družabnega reda trdijo, da je vse to, kar doživljamo, le naraven pojav in da drugače sploh ne more biti. Neenakost med ljudmi je vedno obstojala in življenje ni bilo nikdar popolnoma brez trpljenja in težav. Vsak družabni red, ki bi hotel vse to odpraviti, bi izločil iz kulturnega in gospodarskega življenja ravno najboljše produktivne sile. Končna posledica tega bi bilo splošno pomanjkanje in obubožanje človeške družbe, dokler se ne bi pod pritiskom razmer zopet povrnila nazaj k individualističnemu družabnemu redu, ki pušča vsakemu popolno prostost, da more in sme vse svoje moči kar najbolj produktivno izkoristiti.

¹ Plenge: Revolutionierung der Revolutionäre. Leipzig 1918. Str. X.

Tako in podobno razlagajo ter utemeljujejo procvitanje kapitalizma v dobi, ko so mu mnogi prerokovali gotovo smrt. Da je ta pojav res popolnoma naraven, o tem ni nobenega dvoma. Ni pa tako gotovo in nesporno, da se bo vedno tako dogajalo, da bo vedno tako ostalo. Ako se človeštvo kljub neizmernemu trpljenju zadnjih let ni moglo iztrgati grabežljivim rokam neizprosne kapitalistične sebičnosti, je to le jasen dokaz, da je kapitalizem z vsemi svojimi posledicami nujen, neizogiben sad individualističnega družabnega reda. Če pa je temu tako, tedaj se je mogoče kapitalizma ubraniti edino na ta način, da se družabno razmerje ljudi postavi na novo, povsem drugačno podlago.

To spoznanje sicer ni novo, kajti človeštvo je pojave, kakršen je sedanjí, že večkrat doživelo. Toda nikdar morda ni bila zveza med individualističnim družabnim ustrojem in kapitalizmom z vsemi njegovimi strašnimi posledicami tako očitna kot sedaj. Tudi število nesrečnežev in trpinov, ki jih je kapitalizem pahnil v najhujšo nesrečo in bedo, je sedaj neprimerno večje, kot je bilo kdaj poprej. Poleg tega je treba upoštevati, da se je kultura močno razširila in posplošila. Spoznanje širših krogov se je poglobilo in razširilo, tako da danes velik del onih, ki trpe pod jarmom kapitalizma, dobro ve, kje tiči glavni vzrok njihove bede. Dasi je to njihovo spoznanje morda enostransko ter ne odgovarja povsem dejstvu, je vendarle osredotočeno na glavno korenino socialnega vprašanja.

Vsi ti razlogi opravičujejo nado, da se bo trpeči del človeštva po izkušnjah zadnjih let še z večjo odločnostjo in doslednostjo oprijel rešilne misli, da se morajo temelji starega družabnega reda do tal podreti in da se mora nov družabni red postaviti na popolnoma novo podlago. Dokler se to ne zgodi, se bo zlo, ki smo ga doživeli, ponavljalo v še strašnejših in hujših oblikah, dokler se ljudje ne bodo streznili ter uravnali svoje življenje po naukih, ki jim jih razvoj in zgodovina z neusmiljeno doslednostjo vtepa v glavo.

Gibanje, ki stremi za tem, da se postavi družabni red na novo socialistično podlago, je že staro, objema pa vedno širše sloje. Izraz *s o c i a l i z e m* je že tako znan, da ga brezmiselno rabi vsakdo, dočim je večini pravzaprav nejasno, kaj pomeni.

Zato je toliko bolj važno, da se seznanimo z njegovim bistvom, da spoznamo njegovo vsebino in njegovo jedro. Kakor je globoko spoznanje predpogoj zato, da se bo človeštvo definitivno, v teoriji in praksi, odreklo individualističnemu temelju dosedanjega družabnega reda, prav tako je nujno potrebno, da imamo jasno pred očmi, kakšen je socialistični temelj, na katerega hočemo opreti novi družabni red.

V svojih izvajanjih se hočem naslanjati zlasti na zanimiva, duhovitih konstrukcij bogata spisa (Sombart) nemškega profesorja Plengeja: »Die Revolutionierung der Revolutionäre«, Leipzig 1918 in »Zur Vertiefung des Sozialismus«, Leipzig 1919, dalje na Wilbrandt: Sozialismus, Jena 1919, ter na sicer staro, pa še vedno najboljše strogo teoretično razpravo o socializmu: Schäffle: Die Quintessenz des Sozialismus, 17. Aufl. Gotha 1919.

Socializem kot nasprotnik individualizma.

Socializem je po svojem bistvu nasprotje individualizma.² To nasprotje je vsestransko in popolno, velja tako v pojmovanju poedinca, kakor tudi družbe, v pojmovanju zasebne lasti na tvarnih dobrinah kakor tudi v pojmovanju pravic in dolžnosti poedinca do družbe in narobe.

Individualizem je posamezniku izhodišče, s katerega presoja človeško družbo, nje ustroj in njene pojave. Zato poudarja njegovo svobodo, samostojnost in neodvisnost ter dopušča družbi kolikor mogoče malo vpliva na njegovo življenje. Socializem pa vidi v posamezniku predvsem le člana družbe z najrazličnejšimi odnosi, dolžnostmi in pravicami do nje. Človek sam na sebi mu je nepopolno, nedovršeno bitje, ki doseže svojo popolnost šele v družbi. Zato mu mora biti splošna, družabna korist vrhovni pravec, načelo, po katerem uravnava svoje življenje.

S tem pa socializem ne ubija prostosti in ne uničuje osebnosti. Nasprotno, njegov cilj je »pridobiti vsem ljudem svet duševne svobode, lepote, raziskavanja, etičnega užitka, ustvariti jim možnosti, da razvijajo svoje duševne zmožnosti in moči

² Cfr. Ušeničnik: Sociologija. Ljubljana 1910, str. 246. »Socializem v polnem smislu se ima k individualizmu kakor ekstrem k ekstremu.«

ter tako uživajo svoje življenje.«³ Isto hoče tudi v gospodarskem oziru. »Socializem je narodno gospodarstvo v najstrožjem smislu besede.«⁴ Zato pa ne sme izločiti iz gospodarskega življenja vseh sil, ki služijo sedaj neposredno sebičnim namenom, marveč jih mora naravnati v drugo smer, da se njihov sad ne zbira v rokah poedinca, temveč da s pridom služi splošnim koristim. Socializem se lahko opira na egoizem. Da, dokler so ljudje taki, kot jih je pridigovanje egoizma napravilo, mora to storiti.⁵ Pa tudi sicer ne izključuje privatne iniciative in podjetnosti, marveč jo le vedno in povsod uravnava tako, da sodeluje v družabnem produkcijskem procesu.

Socializem v gospodarstvu.

Socializem ne zameta zasebne lasti. V določenih mejah jo dopušča celo pri produkcijskih sredstvih. Pač pa omejuje njen obseg in njene pravice. Popolnoma isto velja tudi o dednem pravu, kajti tudi ono nasprotuje socializmu le toliko, kolikor se tiče produkcijskih sredstev, na katerih socializem ne priznava zasebne lasti. V socialistični družbi nalaga premoženje dolžnosti. Uporabljati in izkoriščati se sme in mora vedno le z ozirom na splošno korist. Zasebna last, ki ovira splošno blagostanje, ni opravičena ter se mora odpraviti. Od tod zahteva po podržavljenju vseh za družbo važnih⁶ produkcijskih sredstev, ker je edino v tem slučaju dano jamstvo, da se bodo uporabljala za družabno koristno produkcijo.

Pri tem pa ne gre samo za to, da stopi družba enostavno na mesto, kjer je bil prej posameznik. Nasprotno Namesto

³ Philippovich: Die Entwicklung der wirtschaftspolitischen Ideen im 19. Jahrhundert. Tübingen 1910. Str. 56.

⁴ Tönnies: Die Entwicklung der sozialen Frage. Göschen 1907. Str. 74.

⁵ Wilbrandt: Sozialismus. Jena 1919. Str. 130. Seveda se sme to zgoditi le deloma, v omejenem obsegu, kajti »samoljubje ni socialen princip, ni vez, ki bi stalno družila, marveč sila, ki večkrat razdružuje«. (Pesch, Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsordnung; Freiburg 1901; II. u. III. Teil, str. 321.)

⁶ Schäffle: Die Quintessenz des Sozialismus, 17. Aufl. Gotha 1919. str. 56: »Nur an den Produktionsmitteln der schon heute arbeitsteiligen (kollektiven, kooperativen) Arbeit, d. h. am Kapital soll Kollektiveigentum eingeführt werden.«

posameznika, kateri je delal samo za svoj lastni dobiček, na j dobe po edinci kot člani družbe pod vodstvom njene vrhovne oblasti v svojem delokrogu toliko iniciative in odgovornosti, kolikor je je treba, da se gospodarske sile družabno najkoristneje izrabijo in razdelijo.⁷

O praktični obliki vsega tega bi bilo treba posebej govoriti. Tu nas zanima le dejstvo, da pravi socializem noče mehaničnega podružabljenja produkcijskih sredstev, marveč stremljeva za tem, da se vse moči, ki služijo sedaj zasebnim koristim, v kar najvišji meri izrabijo v dejansko produktivnem delu. Še več! Socializem hoče, da se tudi tiste produktivne sile, ki čakajo sedaj mrtve ali premalo izrabljene, vprežejo v celem obsegu v socialno koristen produktiven proces. Njegova bistvena naloga je, da organizuje in strne vse družabne sile na temelju spoznanja, da je sodelovanje vseh članov družbe nujno potrebno. Notranji duh pravega socializma tudi ni slojna zavest, marveč globok občutek vsakega posameznika, da se je z vso svojo osebnostjo vživel v družabni organizem. Kakor je bila slojna zavest proletarijata v kapitalističnem 19. stoletju povsem upravičena, tako se mora v pravem socializmu streti in razpršiti.⁸ V socialistični družbi morajo sodelovati vsi, socializem ne pozna diktature proletarijata.

Cilj socializma v vseh njegovih oblikah je skupno družabno gospodarstvo, razvijajoč se polagoma, korak za korakom, vsak dan prekoračujoč mejo, ki se je včeraj zdela še skrajna, zadnja. Podlago za to tvorijo družabna produktivna sredstva, ki služijo splošni potrebi. Tako stopa na mesto produkcije za trg produkcija za neposredno uporabo. Družabno gospodarstvo mesto menjalnega, to je ono, kar hoče socializem v nasprotju z individualizmom. To družabno gospodarstvo naj bi se vedno dalj razširilo in raztegnilo, tako da bo prevladalo, kakor prevladuje sedaj menjalno gospodarstvo.⁹

Kljub temu pa dopušča socializem v mejah, ki so združljive s splošnim blagostanjem, prostost v izberi dela in prostost kon-

⁷ Plenge, I. c. str. 110.

⁸ Plenge, I. c. str. 95.

⁹ Cfr. Wilbrandt, I. c. 92.

suma. V tem se ravno bistveno loči od komunizma, ki tudi te prostosti ne priznava.¹⁰ Zato bo tudi v socialistični družbi v določenih mejah menjalno gospodarstvo ostalo, zlasti kolikor bo to potrebno za izmenjavo osebnega dela z življenjskimi potrebščinami, ki si jih posameznik ne more ali noče sam proizvajati.¹¹ Iz tega sledi dalje, da bo socialistična družba rabila denar, dasi ne bo več igral take vloge kot jo igra sedaj. Enako se tudi mezdnó razmerje v socialistični družbi ne bo dalo dosledno popolnoma odpraviti, temveč leboljšati ter dvigniti na socialno pravično višino.

Socializem kot nazor.

Socializem je naziranje. Naziranje je tudi individualizem. Toda on računi z individuom, s posameznikom, kakršen je po svoji naravi, ter trdi, da se bo na tem temelju sama po sebi razvila najboljša družabna oblika, ki je sploh možna. Drugače socializem. Po njegovih pravilih sme posameznik izrabljati svoje naravne sposobnosti in lastnosti le v mejah, ki mu jih stavi splošna korist. To pa ni tako samoobsebi umljivo in tako lahko izvedljivo kot pri individualizmu, kateremu je princip življenja in ravnanja sebičnost, tisti najjačji nagon, ki odločuje več ali manj pri vseh človeških dejanjih.

Naravno je zato, da se po tem načelu individualizma ravna vsakdo, tudi če ga k temu nihče ne navaja ali celo sili. Za socializem pa je treba ljudi šele vzgojiti. Treba jih je prepričati, da je socializem resničen, da je njegovo pojmovanje poedinca in družbe ter njunega medsebojnega razmerja pra-

¹⁰ Cfr. Cassel: Theoretische Sozialökonomie, Leipzig 1919, str. 108; cfr. tudi Plenge: Zur Vertiefung des Sozialismus, Leipzig 1919, str. 13: »Ich leugne nicht, daß in den meisten (glej n. pr. zlasti Grünbergovo razpravo »Sozialismus und Kommunismus« v Wörterbuch der Volkswirtschaft, 2. Aufl., Jena 1911) von einfachen Köpfen geschriebenen und für einfache Köpfe bestimmten Lehr- und Handbüchern der Nationalökonomie in grober Vulgarisierung der Begriff 'Sozialismus' als gleichbedeutend gesetzt wird mit einem starren Gegensatz gegen das Privateigentum, obwohl wir dafür das Wort und den Begriff 'Kommunismus' haben«. (Podčrtal pis.)

¹¹ Cfr. Cassel, l. c., ki gre še dalj ter trdi, da bo tudi socialistično gospodarstvo bistveno menjalno. Vendar se zdi, da njegov sklep ne drži popolnoma.

vilno, da je edino na tem naziranju mogoče postaviti tak družabni red, kakršnega vsi hočemo. To spoznanje in prepričanje mora preiti v zavest vsakega posameznika tako globoko, da ne bo dvomil nad tem tudi tam, kjer ga družabna sila in moč ne more več doseči.

Globoki zavesti, da je edino v socializmu rešitev, se mora pridružiti tudi krepka, resna volja, da bo vsakdo pripravljen storiti svojo družabno dolžnost tudi takrat, ko to zanj neposredno morda ni koristno, ko bi se mogel na drug sebičnejši način boljše okoristiti. Pravi socializem je možen edino le v družbi, kjer se velika večina njenih članov dosledno ravna po njegovih načelih vedno in povsod brez ozira na osebne koristi. Kdor pridiguje socializem zato, da bi se po njem povzpel višje, kot bi se mogla povzpeti celokupna družba, ni socialist v pravem pomenu besede. Socializem zahteva od svojih propagatorjev in voditeljev, da se ravna po njegovih načelih povsod, tudi v svojem zasebnem življenju. Socializem, ki bi dopuščal tu izjeme, ne bi bil socializem.

Socializem je torej naziranje, neomajno prepričanje in globoka družabna zavest, oprta na krepko voljo, ki jo dosledno uveljavlja v vsem človekovem življenju.

Socializem in kritika.

Bistvena lastnost socializma je dalje kritika.¹² To je povsem naravno, pa tudi nujno. Socializem postavlja, kakor smo pravkar videli, družabni red na prepričanje, zavest in voljo. Ti temelji so brez dvoma zelo nestanovitni in omahljivi. Naj bo prihodnja socialistična družba še tako popolna in vzorna, brez dvoma bo gotovo tudi v nji vedno dovolj ljudi, katerih se socialistično mišljenje ne bo prijelo, ljudi, ki bodo tudi v socialistični družbi iskali svoj dobiček brez slehernega ozira na splošne koristi. Socialistična družba bo mogla vsled tega edino tedaj trajno obstati, ako bodo njeni organi in vsi njeni zavedni člani strogo pazili na vse, kar bi moglo družabni razvoj, ki tudi takrat ne bo prenehal, napeljati nazaj v individualizem, ki bi vnovič rodil staro zlo in stare grehe.

¹² »Sozialismus ist stets Kritik.« Tönnies: Die Entwicklung der sozialen Frage, Göschen 1907.

Vse to nam priča, da bo igrala v socialistični družbi kritika veliko in zelo pomembno vlogo. Kritika bo tisto profilaktično sredstvo, ki bo imelo nalogo obvarovati družabni organizem nalezljivih individualističnih in kapitalističnih bolezni, katerih kali ne bodo v človeštvu nikdar izumrle. S kritiko socializem stoji in pade.

Socializem, narodnost, država.

Socializem ne le ne nasprotuje narodnosti, temveč je njen najpopolnejši izraz, kajti edino po njem more priti narodnostna ideja do prave veljave. V individualistični družbi služi narodnost imperializmu, ki je izraz kapitalizma, v socialistični družbi pa je narodnost ideja moči, prospevanja in procvitanja celokupne družbe in ne le enega stanu ali sloja.

Enako goji pravi socializem tudi državno misel. Država izvira iz človeške narave. Notranji red in bramba na zunaj — pravi Plenge — sta za razvito gospodarsko in kulturno življenje nujno potrebna. »Državnost je zato trdna naveda in globok notranji instinkt. Državnost se ljudem ne da iztrgati iz srca in socializem sam ni nič drugega kot država na višji stopinji razvoja. Socializem si mora ustvariti močno središče volje, ako hoče družabne sile strniti v enoto. Država je tako središče. Da socializem lahko meri tudi preko države, je umljivo! Suverenost držav, ki obstoji v golem medsebojnem nasprotju, mora premagati organizacija celokupnega človeštva.«¹³

To pa je končni cilj socializma. In če bo človeštvo kdaj doseglo to stopinjo družabnega razvoja, tedaj bosta narodnost in patriotizem izgubila svoj dosedanji smisel in pomen. Ostala bosta brezdvoma še dalje, toda v povsem novi obliki in tudi njuno jedro bo bistveno drugačno kot ga sedaj umeva večina ljudi. Zato ni treba, da bi jima socializem nasprotoval, temveč je ravno nasprotno patriotizem mas možen edino v socializmu. »Kdor hoče patriotsko maso, mora biti socialist.«¹⁴

¹³ Plenge, l. c. str. 121/122.

¹⁴ Wilbrandt, l. c. str. 336.

Socializem in krščanstvo.

Za pravo umevanje socializma je važno zlasti tudi njegovo razmerje do vere, pred vsem pa do krščanstva.

Socializem sam ni in ne more biti religija. Tudi je ne more smatrati kot »privatno zadevo«, kajti v nji vidi družabno silo.¹⁵ »Socializem rabi dolžnost, človekoljubje, družabno mišljenje.«¹⁶ Zato mora religijo ocenjevati ter se postaviti proti nji na izrazito priznalno ali odklonilno stališče. Individualizem je toleranten, socializem ne more biti, vsaj brez pridržka nikdar ne. Religijo, ki nasprotuje državnemu principu, mora pobijati, ono, ki ta princip priznava in v življenju uveljavlja, mora podpirati, oziroma z njo sodelovati.

S tem je razmerje socializma do krščanstva jasno določeno. Krščanstvo ne le ne nasprotuje socialnemu principu, marveč je samo po svojem bistvu globoko socialno. Seveda ne v pretiranem enostranskem smislu, marveč umerjeno, kot je umerjen pravi socializem. Krščanstvo priznava človekovo individualnost. Nad vse dragoceno mu je zveličanje duše, ki naj ga doseže vsakdo na temelju svobodne osebne volje. Kljub temu pa niti najmanj ne taji pravic in dolžnosti, ki jih ima družba do svojih članov. Kakor je socializmu vera naturalističnega egoizma v svojem najglobljem jedru sovražna — pravi Plenge — tako mu je krščanstvo kot »religija človekoljubja« v svojem najglobljem jedru sorodno, čeprav je socializem zgodovinsko zagazil tako globoko v materializem. Tudi popolnoma posvečen socializem, ki si je o svojem bistvu na jasnem, mora hoditi pot, ki vodi blizu do krščanstva.¹⁷

Krščanski socializem in solidarizem.

Tu vstane pred nami vprašanje krščanskega socializma in njegovega razmerja do krščanskega solidarizma.

Leon XIII. je v svoji znani okrožnici »*Graves de communi*« z dne 18. jan. 1901 izrekel, da sta se izraza krščanski socializem in krščanski socialist upravičeno opustila, to pa zato, ker so

¹⁵ Plenge, l. c. str. 123; cfr. tudi Schäffle, l. c. str. 63.

¹⁶ Plenge: *Zur Vertiefung des Sozialismus*, Leipzig 1919, str. 200.

¹⁷ Plenge: *Z. V. d. S.*, str. 200.

si ta dva izraza prisvojili že prej pravi socialisti, ki jim je socializem res težnja po splošni in popolni socializaciji. Dopusča pa izraz krščanski socializem.¹⁸

Leonova okrožnica je brez dvoma vplivala na nadaljnji razvoj in izraz krščanski socializem je skoraj izginil iz rabe. Nadomestil ga je krščanski solidarizem, izraz, ki znači načelo: »Vsak za vse, vsi za vsakega, seveda po načelih pravičnosti in ljubezni.«¹⁹ Solidarizem se opira na naravno in nujno dejansko razmerje poedincev in družbe, ki ni »mehaničen skupek atomov, temveč organizem«, poleg tega pa na celoto in na »naravne vezi dolžnosti«, ki vežejo poedinca na druge, kratko rečeno: solidarizem se opira na naravno organsko pojmovanje družbe.

Leonovo stališče do izraza krščanski socializem je bilo umljivo in lahko tudi popolnoma utemeljeno. Toda od takrat je preteklo skoraj 20 let in vmes se je završila velika svetovna vojna, ki je potisnila socialni razvoj vsaj za en rod naprej. Zato nas ozir na to, kar je bilo, ne sme ovirati, da presodimo, ali so naše stare ideje in stari pojmi o zunanjem ustroju človeške družbe primerne tudi za dobo, v kateri živimo. Človeštvo se razvija. Cerkev se prav zato v takih zunanjih vprašanjih ne more in noče postaviti na določeno, nespremenljivo stališče. Kar v tem oziru reče, so navadno le navodila in izraz tega, kar smatra v danih razmerah kot oportuno.

Razmere, v katerih živimo, zahtevajo od nas jasnosti in odločnosti. Ali se vržemo pogumno v socialni vrtinec svoje dobe, ter damo socialnemu razvoju smer, ki se da spraviti v soglasje z našimi krščanskimi načeli, ali pa vztrajamo še dalje na svojem odklonilnem stališču ter čakamo, dokler ne bo neizogibni socialni vihar tudi z nami pometel. Tu ni nobenega dvoma, kaj nam je storiti.

Videli smo, da pravi socializem ne nasprotuje krščanstvu. Nasprotno, krščanstvo mu je dobrodošla socialna sila, ki mu pomaga preobličiti svet v pravem socialističnem duhu ter ustvariti res socialni družabni red. Krščanski socializem je torej možen in ker je krščanstvo brez dvoma še vedno naj-

¹⁸ Cfr. Ušeničnik, I. c. str. 459.

¹⁹ Cfr. Ušeničnik, I. c. str. 458.

močnejša notranja socialna sila, je v bližnji bodočnosti **možen edino krščanski socializem**. To je izredno važno, »ker je danes vse na tem, da se socializem duševno poglobi in da krščanstvo ne postane vera posedujočih.«²⁰

Kakšno pa je razmerje krščanskega socializma do krščanskega solidarizma? Da med njima ne more biti bistvenega nasprotja, je že na podlagi zgoraj povedanega popolnoma jasno. Njuno pojmovanje posameznika in družbe in njihovega medsebojnega razmerja se popolnoma krije. Jedro obeh je in ostane isto: temeljna krščanska načela pravičnosti in ljubezni. Razlika obstoji le v tem, da je solidarizem — ako rabim Plengejev izraz — »moralična«, socializem pa »socialna« formula. Solidarizem zida na moralo — pravičnost in ljubezen je s Plengejem na kratko rečeno »v notranjosti občutena bitna spojitev ljudi v soodgovornosti in ljubezni (... eine innerlich erlebte Wesensverbundenheit der Menschen in Mitverantwortung und Liebe).«²¹ Socializem pa se sicer opira tudi na človekovo notranjost, toda po svojem bistvu pripada »posemeljskemu kraljestvu«. Plenge ga označuje kot »zavestno pojmovano včlenjenje v dejansko družabno telo ter stremljenje, da strne njegove razcepljene in nasprotujoče si sile v zenačeno enoto« (»bewußt erfaßte Eingliederung in den wirklichen Gesellschaftskörper und das Bestreben, seine auseinander gerissenen in gegeneinander wirkenden Kräfte zur ausgeglichenen Einheit zusammenzufassen«).²² Moralčna formula človekovega notranjega življenja mora ostati v krščanstvu vedno ista. Določena formula zunanjega družabnega ustroja pa se more uveljaviti edino le na gotovi višini socialnega razvoja. Krščanski solidarizem se mora nujno udeleževati kot krščanski socializem, toda edino takrat, kadar zahteva človeška družba — da ozdravi svoje notranje rane — zmago družabne misli in uresničenje velikih organizacij, ter daje po svoji znanosti in svojih kulturnih ustanovah možnost, da se take organizacije izvedejo.²³

Krščanski socializem je torej naravnan predvsem na zunanji ustroj človeške družbe. Njegovo nasprotje do indivi-

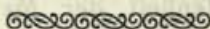
²⁰ Plenge: Z. V. d. S., str. 225.

²¹ Plenge: Z. V. d. S., str. 231.

²² Plenge: Z. V. d. S., str. 231.

²³ Cfr. Plenge: Z. V. d. S., str. 232.

dualizma in kapitalizma je drugačno, kot nasprotje solidarizma. Slednji se bori zlasti proti individualističnemu kapitalističnemu duhu, socializem pa proti individualističnemu, kapitalističnemu družabnemu sistemu. Prvo nasprotje je stalno, drugo pa more in sme priti le takrat do veljave, če se je družabni razvoj povzpел do zadostne višine. Če smo to višino dosegli, in upajmo, da nismo več daleč od nje — tedaj se ne sme zopet glasiti: »Kdor je za socializem, je zoper Kristusá,« kajti »s tem prepustimo potvorjenemu socializmu vse prednosti pravega, ter nujnost naravnega človeškega stremljenja (... die Notwendigkeit eines naturgegebenen menschlichen Strebens...); nasprotno, več moči tiči v tem, in več obeta, če se na krščanski strani pogumno reče: vaš socializem je napačen, naš krščanski socializem je pravil!«²⁴

Solidarizem ali socializem?

Dr. Aleš Ušeničnik.

Dr. Gosar, ki se z veliko ljubeznijo in bistrim umom vglablja v socialne probleme, misli, da socializma doslej nismo prav umevali, in ko bi ga prav umevali, da bi morali biti socialisti.

Kako je s to rečjo? Kaj pa je pravi socializem?

Z besedami na »-izem« je sploh velika težava. Časih pomenijo preprosto sistem, časih ekstrem. Kaj je n. pr. individualizem? Lehko bi bil družabni red, ki bi dajal individuu, poedincu, a ne samo temu ali onemu, temveč vsem in vsakemu pravo svobodo in možnost najvišjega razvoja. Ali bi ne bil tak individualizem ideal družabnega reda? Dejansko nam pa individualizem pomeni družabni red, kakor ga je uveljavil liberalizem. Liberalizem je proglasil svobodo poedinca, načelo svobodne tekme in svobodne pogodbe, in je menil, da je s tem zagotovil narodom prave pogoje socialne blaginje, a je v resnici narode le raztrgal v sovražna si sloja kapitalistov in proletarcev. Zakaj? Zato, ker ni pomislil, da so »individuei« različni, eni močnejši, eni slabeyši, in da bodo močnejši svobodo zlorabili na škodo slabeyšim. Svoboda mora biti socialno vezana, če naj

²⁴ Plenge: Z. V. d. S., str. 204.

bo blagovita. Tako nam pomeni individualizem prav ta družabni red ali bolje nered razbrzdane individualne svobode.

Prav taka težava je pa tudi z besedo socializem. Lahko pomeni družabni red, ki bi pretiraval pravice skupnosti na škodo poedincem. Ali bi bil tak družabni red upravičen? Ne. Pravice so nedotakljive, pa naj bodo pravice skupnosti ali poedincev. Tudi ne moremo smatrati poedinca le za člana družbe, zakaj družba poedincu ni vse, družba mu ne more vsega dati, po čemer teži človek kot človek. Človekov smoter je višja vrednota, kot jo pa more družba dati. Smoter čebele ali mravlje se lahko istoveti s smotrom ula in mravljišča, smoter človekov s smotrom družbe ne. Lahko pa pojmujeemo socializem tudi kot družabni red, ki ne bi zanikaval pravic in svobode poedincev, temveč bi poudarjal in izvajal le načelo, da morajo imeti pravice in svobodo vsi, da se mora torej raba pravic in svobode ravnati po socialnih ozirih. Ta socializem v dobrem pomenu bi bil obenem individualizem v dobrem pomenu. In tako umeva socializem dr. Gosar.¹

Dr. Gosarjev »pravi socializem« ne zameta zasebne lasti, »v določenih mejah« tudi ne zasebne lasti produkcijskih sredstev, ampak le omejuje lastnini obseg in pravice, podreja zasebno last socialnim ozirom, in jo odpravlja le tedaj, če je v nasprotju s socialno blaginjo. Tudi ne postavlja družbe na mesto poedinca, ne ubija prostosti in ne uničuje osebnosti, marveč jo hoče le vsem in vsakemu zagotoviti. Noče mehaničnega podružabljenja, nasprotno, »poedinci kot člani družbe naj dobe pod vodstvom njene vrhovne oblasti v svojem delokrogu toliko iniciative in odgovornosti, kolikor je je treba, da se gospodarske sile najkoristneje izrabijo in razdelijo.« Zameta tudi nasilno reglementacijo dela in konsuma, ne misli, da bi se popolnoma odpravilo vse menjavanje in vse mezdno razmerje. Odločno je tudi proti diktaturi proletariata. Notranji duh pravega socializma je socialni duh. V tem je socializem soroden s krščanstvom. Tudi če se izvede samo gospodarsko, njegova

¹ Vendar rabi nekatere izraze iz socialistične ideologije v pretiranem pomenu. Tako, če navaja stavek iz moje Sociologije, da se ima socializem k individualizmu kot ekstrem k ekstremu (jaz sem mislil prav na radikalni socializem v zmislu socialne demokracije), ali ko pravi sam, da je socializem »popolno nasprotje individualizma« in da upošteva posameznika »predvsem le kot člana družbe«.

pot ne bo daleč od poti krščanstva. In tega »socialističnega« duha je treba vzgojiti, pravi socializem mora preiti v zavest in voljo vseh.

Kaj bomo rekli o tem pojmovanju socializma?

Tako pojmovanje je možno. Še več: to je idejno prav naše pojmovanje socialnega problema.² Samo, da mi hočemo dati obenem vsemu socialnemu gibanju tudi pozitivni notranji impulz krščanskih idej in krščanskega duha, ker sodimo, da je socialno zlo več kot samo gospodarsko zlò in da ga samo gospodarsko ni mogoče resnično premagati.

A zakaj si nismo osvojili besede »socializem«? Krščanski sociologi niso marali rabiti besede, ki jo je agitatorično vrgei med mase materialistični socializem in ki se res lahko tudi krivo umeva. To je po tistem starem načelu, da ne rabimo besed, ki jih nasprotniki v nasprotnem zmislu umevajo in rabijo.³ Ko je še Leon XIII. to ravnanje izrecno odobril, ni skoraj kazalo drugače, kakor iskati druge primerne besede. P. Pesch je porabil besedo »solidarizem«, ki je bila Francozom že domača. Beseda za uho res ni kaj blagglasna, tudi je nekam nerodna, a misel prav dobro izraža, nemara bolje, ker manj dvoumno, kot pa beseda socializem. Vendar se pa beseda ni splošno udomačila in nekateri so tudi poslej rajši govorili o krščanskem socializmu. Že velikega Kettelerja so imenovali »očeta krščanskega socializma« in prav v najnovejši dobi se ta beseda zopet povrača.⁴

Dr. Gosar ni po pravici ponovil Plengejevih očitkov zoper solidarizem. Ni resnično, da pomeni solidarizem le notranjega duha. Solidarizem, kakor ga umevajo krščanski sociologi, pomeni načelo skupnosti in odgovornosti socialno uveljavljeno in ostvarjeno. Solidarizem hoče družabni red socialne pravičnosti, družabni red, kjer bi vsak dajal vsakemu svoje, poedinci družbi, kar družbi gre, družba poedincem, kar poedincem gre. Solidarizem se dosledno bori proti vsem socialnim krivicam, v prvi

² Če pravim »naše«, mislim na rod, ki je mislil in delal po socialnem programu, kakor so mu ga načrtali dosedanji katoliški shodi.

³ Sicut Hieronymus dicit: ex verbis inordinate prolatis incurritur haeresis, unde cum haeticis nec nomina debemus habere communia. S. Thomas, Summa theol. 3, q. 16, a. 8.

⁴ Prim. H. Lechtape, Der christliche Sozialismus, die Wirtschaftsverfassung der Zukunft. Nach H. Pesch S. J. Freiburg 1920.

vrsti proti največji socialni krivici naše dobe, proti kapitalizmu. Solidarizem ne pomeni le duha, temveč pomeni, pravtako kakor socializem in morda bolje, socialno formulo. Ta formula slove: družbo je treba preosnovati in postaviti zopet na temelje socialne pravičnosti.

Solidarizem je torej čisto pravi socializem, ako socializem ne pomeni drugega kakor družabni red socialne pravičnosti. Če se komu zdi, da bi dala beseda »krščanski socializem« krščanski socialni akciji novega življenja, novega impulza, nove moči, bi človek mislil, torej oznanjujte krščanski socializem. Nazadnje gre za stvar in ne za izraz, za idejo, ne za besedo, beseda je na koncu koncev vendarle samo nekaj konvencionalnega, nekaj, kar po dogovoru ali rabi pride v navado, a po dogovoru ali nerabi lahko tudi iz navade.

Dr. Gosar s tem izvajanjem najbrže ne bo zadovoljen. Skupnost med njim in med nami je še le splošno idejna. Splošna socialna formula je ista. Toda kdor hoče dejavno poseči v socialno gibanje, mora imeti konkretno formulo: to le hočemo in tako le hočemo to doseči! Katera konkretna socialna oblika more res zajamčiti socialno pravičnost? Tu se nemara vendarle ločimo, in dr. Gosar misli morda s socializmom prav konkretno obliko socialne preuredbe.

Kakšno? Tega ni jasno povedal, to moremo iz njegovega izvajanja le razbirati. Vsekako socialistično. Vsekako tako, ki dopušča zasebno last produkcijskih sredstev le še v »določenih mejah«. Bolj podrobno, je obljubil, da bo to obliko posebej očrtal. Dotlej torej ne vemo, ali se bomo mogli zavzeti za njegov socializem ali ne.

Dokler nam tega ne pojasni, pogledjmo, kako je dandanes sicer s socializmom?

Historično je socializem predvsem teorija socialne demokracije. Oče tega socializma, Marx, je izpovedaval popolni, sirovi materializem in je socializem z materializmom tako skopčal, da si socialist-marksist ne more več misliti socializma brez materializma.⁵ Bebel je prav v zmislu tega socializma oznanjal

⁵ K. Kautsky: Mit ihr (der materialistischen Geschichtsauffassung) steht und fällt der Marxismus, das heißt die höchste bisher erreichte Stufe der sozialistischen Theorie. (Bernstein und das sozialdemokratische Programm. Eine Antikritik. Stuttgart 1899, 8.)

troedini socialistični nauk: ateizem, republikanizem, kolektivizem.⁶

Državnik Schäffle je izkušal izločiti iz historičnega socializma vse, kar je vanj zanesel Marx s svojim materializmom, tudi vse, kar je sprejel socializem iz liberalizma, in je dobil po tej destilaciji nekak zgolj gospodarski socializem.⁷ Ta socializem smatra v zmislu vsega socialističnega pojmovanja, da je zasebna lastnina produkcijskih sredstev vir vsega socialnega zla, da jo je torej treba od kraja odpraviti.⁸

Sodobna socialna demokracija koleba med tem kulturnim in gospodarskim socializmom. Na splošno, moramo reči, je po duhu marksistična, sovražna vsaki religiji, predvsem pa krščanstvu, in kjer pride do moči, to sovražstvo takoj tudi v dejanju pokaže (prim. v Rusiji, na Ogrskem, v Nemčiji).

Poleg tega ji je pa popolni socializem le bolj cilj, ker je izkustvo pokazalo, da ga ni še mogoče popolnoma izvesti. Dejansko pa se prilagoja razmeram in izkuša doseči, kar je dejansko doseči mogoče. Predvsem opušča misel na socializacijo zemlje. Po programu in logiki socializma je socializacija zemlje pravtako osnovna zahteva kakor socializacija drugih produkcijskih sredstev. A niti Ljening z vsem svojim terorjem te programatične točke ni mogel izvesti in čuje se, da se je že vdal in priznal kmetom zasebno zemljiško last. Oton Bauer je to točko tudi že teoretično opustil in proglasil načelo: »Kmetiška zemlja naj ostane v privatni lasti.«⁹ Misli sicer, naj bi imela država neko vrhovno last in kmetje le dedno-zakupno pravico, a drugi tudi to misel zavračajo.¹⁰ Drugo socializacijo si pa misli Bauer na ta način, da bi država imela samo last, a upravo da naj bi prepustila demokratično urejenim mešanim upravnim svetom, oziroma zadrugam. V praksi se pa socializem še bolj

⁶ Schäffle, Die Aussichtslosigkeit der Sozialdemokratie*, (1893) 4.

⁷ Prim. Schäffle, Die Quintessenz des Sozialismus. Pred seboj imam 14. izd. iz l. 1906. Po tej sem orisal »čisti socializem« v Sociologiji str. 383 sl.

⁸ Prim. Schäffle, Quintessenz des Sozialismus: »Kollektiv — statt Privatbesitz an allen Produktionsmitteln« (str. 4); »ausschließliches Arbeits-einkommen« (str. 5); »an den Produktionsmitteln könnte fürderhin gar kein Privateigentum zugelassen werden« (str. 18; v prvem in zadnjem citatu jaz podčrtal).

⁹ Prim. Oto Bauer, Pot k socializmu, (1919) 18.

¹⁰ Prim. Naši Zapiski XII (1920) 21.

vdaja. Klasičen zgled za to je nemški zakon o socializaciji premožljivikov. Po tem zakonu ostanejo premožljiviki v zasebni lasti, toda vsa uprava bo morala biti socialno-smotrno organizirana, v upravi bodo tudi zastopniki delavstva, ustanovi se državni svet za premožljivost in vladni zastopnik bo imel pri vsem gospodarjenju in določevanju cen »veto-pravico«. ¹¹ Socializacija torej tu ne pomeni več podržavljenja, niti kakršnegakoli lastninskega podružabljenja, temveč le še socialno uredbo, ki podreja produkcijo in promet socialnim ozirom.

Radikalni socialisti s tem razvojem seveda niso zadovoljni. Tako so podali češki radikalni socialisti izjavo, ki z njo odklanjajo vsako »lažisocializacijo«. Socialističen jim je le »tak proizvajalni sistem, v katerem je vsaka zasebna lastnina proizvajalnih sredstev posameznikov ali posameznih skupin popolnoma izključena in kjer je lastnik celokupna družba,« dasi upravo izvršujejo delavci, uslužbenci in uradniki, »a ne po lastni volji, temveč vse gospodarstvo vodi sistematično centrala po celokupni družbi«. ¹² Toda praktični in resni nemški delavci se ne menijo za papirnate izjave, ampak izkušajo dati svojim idejam življenje, v življenju pa se dostikrat pokaže, da si mora prvotna ideja iskati novih oblik in se pri tem mora tudi sama realnim pogojem prilagoditi.

Vprašanje je torej to, če govorimo o krščanskem socializmu, na katero teh oblik nam je misliti?

Da ne moremo imeti z materialističnim Marxovim socializmom nobene skupnosti, je samoposebi jasno. Tudi takozvani »čisti socializem«, kakor ga je očrtal Schäffle, se zdi dejansko nemogoč. To se pravi: izvesti bi ga bilo morda mogoče, a da bi bilo potem na svetu bolje, to je skrajno neverjetno. Vsaj doslej še nihče ni mogel nasprotnih pomiselnikov res zadovoljivo rešiti. ¹³ Schäffle sam je bil o tem globoko prepričan in tudi dr. Gosar, kakor smo videli, ni sprejel popolnega čistega socializma, ampak mu je postavil neke meje.

Po vsem tem se zdi, da bi mogli misliti le na razne kombinacije socialističnega principa z individualističnim. ¹⁴ Ena taka

¹¹ O tem bi bila potrebna posebna razprava.

¹² Prim. Naši Zapiski XII (1920) 19.

¹³ Prim. v Sociologiji kritiko čistega socializma 383 sl.

¹⁴ Teorija more opozoriti le na razne možnosti, naloga socialne politike je, da programatično določi, za katero možnost se hoče v dejanskih

kombinacija je: kmetiška zemlja bodi privatna last, svobodna bodi tudi mala obrt, velika industrija pa naj se socializira. Ta socializacija naj bi se izvršila v trojni obliki: prvič, nad vsemi podjetji brez izjeme naj bi se uvedla stroga socialna kontrola, najbolje po vzorcu nemške premogovne socializacije; drugič, če bi se ta socialna kontrola pri katerih podjetjih ne dala uspešno uveljaviti in bi bila podjetja še vedno v nasprotju s socialno blaginjo, naj bi se podjetja podržavila, a uprava izročila upravnim svetom po Bauerjevem vzorcu; tretjič, če se pa pri katerih podjetjih sploh tudi državna uprava bolje obnaša, naj se kratkomalo podržavijo po vzorcu železnic, pošte in telegrafa.¹⁵

To je socializem in ni socializem. Je socializem, ker podreja privatne interese socialnim ozirom; ni socializem, ker čuva, kar je le mogoče, iniciativo in odgovornost posameznikov. Ako si misli dr. Gosar svoj socializem približno v teh oblikah, se bomo prav lahko sporazumeli.¹⁶

Pripomnim naj še, da si mislijo nemški katoličani vso bodočo socialno uredbo narodnega gospodarstva po vzoru premogovne socializacije.¹⁷

razmerah zavzeti in jo ostvariti. Glede te relativnosti, ki se mi zdi za pravo umevanje socialnih problemov zelo važna, naj mi bo dovoljeno opozoriti na mojo knjižico »Uvod v krščansko sociologijo«, ki jo je pravkar izdala Kršč. soc. zveza, pogl. I 3: Relativnost v sociologiji. Knjižica je izšla tudi v hrvatskem prevodu: Principi sociologije. Preveo dr. Petar Rogulja. Znanstvena knjižnica »Narodne Prosvjete« knj. I. Zagreb 1920.

¹⁵ Vse to sem razvil že v Sociologiji, samo besedo »socializacija« sem jemal v preozkem pomenu strogega podržavljenja. Misel, da je socializacija vsaka socialna uredba, ki podreja individualne interese socialnim ozirom, se mi zdi jako plodovita.

¹⁶ Če bi se pa tudi beseda »krščanski socializem« zopet udomačila. »socialist« vsaj jaz ne bi maral biti, beseda mi je premrzka, odkar so jo Bebel et consortes tako zlorabili. Zakaj bi opuščali lepo staro ime: krščanski socialec?

¹⁷ Prim. Stimmen der Zeit 97 (1919) 341: Führende Männer der christlichen Sozialpolitik — so der Theoretiker Heinrich Pesch, der Gewerkschaftsführer Brauer, der Bauernführer Schlittenbauer — haben sich in den letzten Monaten in ähnlichem Sinne ausgesprochen, ihre Ziele ähnlich gestellt... Ein Zurück zum Gestern, zur vergangenen Wirtschaft der völligen Ungebundenheit und Kapitalherrschaft ist unmöglich, soll das Morgen nicht das Chaos sein. (C. Noppel S. J.)

Ločitev Cerkve od države.

Dr. P. Angelik Tominec O. F. M.

V zahtevi po ločitvi Cerkve od države so si tudi na Slovenskem vse svobodomiselne stranke edine.¹ Ta edinost nam priča, da gre pri njih zahtevi le za to, kako bi Cerkev kolikor možno oškodovali in potlačili. Ampak vprašanje je velike načelne važnosti, kjer tudi katoličanu v raznih okoliščinah ni tako lahko dobiti pravega odgovora.

1. Namen Cerkve in države ter njuna idealna medsebojna zveza.

Odgovor najlaže dobimo, če nam je pred vsem jasen namen, ki ga imata Cerkev in država vsaka zase.

Cerkev in država sta dve družbi, in sicer popolni družbi, ker imata vsaka zase tak vrhoven smoter, da ni več nobenemu drugemu v isti vrsti podrejen.

Mimogrede bodi omenjeno, da se družbe delijo po različnih smotrih, ki določajo bistvo in smer družbe. Za poznavanje razmerja med različnimi družbami treba torej najprej poznati njihove smotre. Čim višji smoter ima katera družba, tem višje bo tudi sama nad drugimi stala. Družba sama pa ni nikjer sama sebi namen, ampak človeku vedno le pomoč ali sredstvo pri stremljenju za gotovim smotrom.

»Cerkev«, pravi rimski katekizem, »je družba vernikov, ki so po veri poklicani k luči resnice in spoznanju Boga, da bi, zapustivši temo nevednosti in zmote, pobožno in sveto častili pravega in živega Boga in mu iz celega srca služili«, ali krajše po besedah sv. Avgušтина: »Cerkev je verno ljudstvo, razširjeno po celem svetu.« (In Ps. 149.) Ta definicija se ozira bolj na notranjo in duhovno stran Cerkve, ne poudarja pa dovolj njenega zunanega in socialnega lica; zato je dandanes splošno sprejeta definicija kardinala Bellarmina,² ki pravi, da je Cerkev

¹ Prim. n. pr. »Slov. Narod« z dne 3. julija 1918, št. 148, in z dne 18. marca 1919, št. 67; »Jugoslavija« z dne 15. aprila 1919, št. 93; »Naprej« z dne 10. septembra 1919, št. 205.

² De eccles. milit. cap. II.

družba ljudi, ki spoznavajo isto krščansko vero in prejemajo iste zakramente pod vodstvom zakonitih pastirjev, posebno enega, namestnika Kristusovega na zemlji, rimskega papeža.

Cerkvi lastni namen je posvečevanje ljudi in njih v e č n a sreča. To je hkratu tudi najvišji namen vsakega človeka, ki mu mora biti vse drugo podrejeno.

Iz tega je razvidno, da se ozira Cerkev predvsem na človeško d u š o, katero skuša posvetiti s pravim naukom in zakramenti, ter jo na tak način storiti vredno in deležno večne sreče na onem svetu. —

»Država je«, pravi Cathrein,³ »naravna popolna družba več družin v svrhu skupne blaginje.« Državo torej narekuje ista narava, ki nagiblje človeka, da si snuje družino, prvo naravno družbo. Že samo dejstvo, da doslej še ni bilo najti ljudstva, ki bi ne imelo širše, družinam nadrejene organizacije s kakršnokoli najvišjo politično oblastjo, jasno kaže, kako naravna je ta družba. Države so si sicer po svojem obsegu in po svojem ustroju vsled različnega razvoja jako različne, vendar v pravkar omenjeni osnovni ideji so si vse enake.

»Namen države je,« kakor pravi Schindler, »ostvariti ali zagotoviti tiste pogoje, da morejo vsi državljani svobodno in s svojo delavnostjo doseči resnično zemeljsko srečo. Obramba in prospeh socialne blaginje sta dva drug z drugim nerazdružljivo zvezana smotra države.«⁴

Neposredno se sicer država ozira predvsem na časnost, na telo in le posredno na nadnaravne dobrine, na dušo; vendar je jasno, da ne sme nikdar prvega namena, ki ga človek ima in ki objema njegovo usodo po smrti, izgubiti spred oči.⁵ Država s svojimi nalogami temu namenu ne sme biti v oviro; pospeševati ga mora, služiti mu mora.

Država in državna oblast izhaja od Boga le p o s r e d n o, kolikor vodi namreč človeška narava sama, katero je Bog neposredno ustvaril, nujno do upostavitve prve in druge. Cerkev in njena oblast pa je ustanovljena n e p o s r e d n o od Sinu božjega.

³ Moralphilosophie² II, 410 sq. Freiburg i. Breisgau 1893.

⁴ Schindler, Die soziale Frage der Gegenwart 1906 p. 16. Cfr. Ušeničnik, Sociologija p. 111, Ljubljana 1910.

⁵ Hergenröther, Katholische Kirche u. christlicher Staat p. 376—400, Freiburg i. Breisgau 1872.

Ker sta obe družbi vsaka v svoji vrsti popolni, morata biti radi različnega delokroga obe tudi popolnoma neodvisni druga od druge. Cerkvi Bog ni dal pravice vmešavati se v stvari, ki spadajo v področje države, dasi so državniki za svoja dela odgovorni božjim postavam, ki jih Cerkev oznanjuje. Cerkev navaja svoje člane, da se radi Boga pokorijo državni oblasti v vseh rečeh, ki ne nasprotujejo božjim postavam.⁶ Ona pospešuje blaginjo države s krepostmi, ki jih v vernikih neguje, veseli se, če v državi vlada mir, in tuguje nad neredom v njej. Dober katoličan je vedno tudi dober državljani, vendar bi moral v slučaju, da državna oblast dela proti Bogu, vse prej pretrpeti, kakor se pa Bogu in njegovi postavi izneveriti, kajti: »Boga moramo bolj ubogati kakor ljudi.« (Dj. Ap. 5, 29.)

Obratno se pa tudi država ne sme vmešavati v zadeve in delokrog Cerkve. Pač pa je dolžnost države, da brani njene pravice pred vsakim krivičnim napadom in ji dobrohotno pomaga pri njenem delu v blagor nesmrtnih duš. Država je dolžna to storiti ne samo zaradi Boga, ampak tudi iz ozirov na lastne državljane.⁷ Ti imajo p r a v i c o, da državna oblast njih versko prepričanje in Cerkev, kateri pripadajo, spoštuje in ščiti. Ker državna oblast to pravico omalovažuje in celo tepta, greši proti svojemu namenu, ker javne blaginje s tem prav gotovo ne pospešuje.

Toda ljudje so istodobno člani obeh družb, podaniki dveh oblasti, dasi z različnega vidika; ni jih mogoče deliti, zato je že s tega stališča potrebno in naravno, da morajo med obema oblastema vladati prijateljski odnosi, ker bi sicer prišlo do neljubih, za obe strani pogubnih prepričkov. Narava obeh družb sama zahteva torej na eni strani popolno medsebojno neodvisnost, na drugi strani pa prijateljsko medsebojno podpiranje in zvezo. Tako bi moralo biti razmerje med Cerkvijo in državo, kolikor nam že n a r a v n i r e d sam to razodeva.

Iste nauke zagovarja in je vedno zagovarjala tudi katoliška

⁶ Rimlj. 13, 2. Prim. Leona XIII. Okrožnico: Sapientiae christianae [Cfr. Rundschreiben (Freiburg i. Breisgau) p. 17 sq.].

⁷ Ako je v kaki državi več verskih družb in so od države že vse zakonito priznane, velja to načelo seveda za vse, ne samo za katoliško Cerkev. To zahteva ozir na javni red in mir, za katerega mora državna oblast pred vsem skrbeti. Prim. Ketteler: Freiheit, Autorität und Kirche, Mainz 1862, str. 103 n.

Cerkev. Tako piše papež Leon XIII. v svoji okrožnici z dne 29. junija 1881⁸: »Ona (namreč Cerkev) priznava in izjavlja, da spadajo svetne reči pod državno oblast in da je ta na svojem polju neodvisna.« Še jasneje se izraža isti papež v svoji nesmrtni okrožnici »Immortale Dei«⁹ z dne 1. nov. 1885: »Dvojni oblasti je Bog poveril skrb za človeški rod: duhovni in svetni. Prva je postavljena nad božje reči, druga nad človeške. Vsaka je v svoji vrsti najvišja, vsaka ima svoje gotove meje, ki so ji začrtane po naravi in njenem najbližjem in neposrednem predmetu, tako da je vsaka ograničena po nekakem krogu, ki se v njem samostojno giblje.« Podobno kakor papež Leon XIII. je učil tudi njegov davni prednik Inocencij III. Na prošnjo Viljema Montpellier-skega za pozakonitev njegovih otrok mu je papež odgovoril: »Kralj ne priznava v časnih rečeh nobenega predstojnika nad seboj..., ti pa, kakor doznavamo, stojiš pod oblastjo drugih. Zato se nam najbrž v tej zadevi niti ne moreš podvreči, ne da bi istim storil krivico, izvzemši seveda, če so ti oni dali svoje dovoljenje.«¹⁰ To je bilo torej stališče papeštva tedaj, ko je stalo na vrhuncu svoje moči! Nauk Cerkve o samostojnosti države v vseh čisto posvetnih rečeh in o samostojnosti Cerkve v vseh čisto duhovnih zadevah je popolnoma jasn. Za reči pa, v katerih se interesi obeh oblasti križajo, je papež Leon XIII. sledeče učil:¹¹ »Cerkev želi, da vlada tukaj med obema oblastema s loga ter da se na tak način preprečijo za obedve žalostni in usodni prepiri.« Tu razodeva Cerkev na poseben način svojo materinsko ljubezen, ker je popustljiva, kolikor ji je največ mogoče.¹² Kjer pa sporazum ni mogoč, tedaj ima po zgoraj obrazloženem naravnem redu v takih slučajih Cerkev vse pravice zase, kajti ona stoji po svojem smotru nad državo. Če bi torej svetna oblast kaj odredila, kar je že Cerkev označila kot protipostavno ali pregrešno, tedaj je treba Cerkev ubogati ne pa države. Tako je učila katoliška Cerkev od nekdaj in to uči še dandanes.

⁸ Diuturnum illud, Rundschreiben (Freiburg i. Breisgau) p. 229.

⁹ Rundschreiben (Freiburg i. Breisgau) p. 355.

¹⁰ Ep. 127. (Migne, P. L. 214, 1132.)

¹¹ Rundschreiben »Diuturnum illud« (Freiburg i. Breisgau) p. 229.

¹² Immortale Dei z dne 1. nov. 1885 (Rundschreiben p. 357).

2. Ločitev Cerkve od države.

Načelo medsebojne neodvisnosti Cerkve in države se da različno razlagati. V novejšem času mnogi to medsebojno neodvisnost tolmačijo tako, da morata biti Cerkev in država medseboj popolnoma ločeni. Po tem načelu se nimata država in Cerkev druga za drugo prav nič brigati. Država naj v izvrševanju svoje oblasti postopa tako, kakor da bi Cerkve sploh ne bilo. V slučaju kakega spora ima država pravico tudi s silo svojo voljo uveljaviti.

Prvič se je pojavila misel ločitve Cerkve od države za časa reformacije, ko so novonastale verske sekte, n. pr. anabaptistovska, zahtevale pravico ustanavljati svobodne verske občine brez vsakega državnega vmešavanja. Isto so zahtevale v Severni Ameriki anglikanske sekte kongregacionalistov, kva-kerjev i. dr. Ta svoboda v izvrševanju verskih vaj se po njihovem mnenju, kakor piše Linneborn,¹³ ni dala drugače doseči, kakor le potom ločitve Cerkve od države, ki se je končno l. 1787 v Združenih državah tudi zakonito uveljavila. Tem verskim razlogom so se za časa francoske revolucije pridružile še ideje o takozvanih človeških pravicah, ki so tako izzvale prvo ločitev Cerkve od države na Francoskem od l. 1794 do 1802. Načelo ni več zamrlo. Začeli so se zanje ogrevati katoliški možje, kakor Lamennais, Lacordaire in Montalembert, ker so si od te ločitve obetali mnogo koristi za katoliško Cerkev. Navduševali so se pa zanje tudi Cerkvi sovražni liberalci in socialisti, ki so na ta način upali Cerkev ugonobiti. Slednji so v resnici na Francoskem s postavo z dne 9. decembra 1905 proglasili zloznano ločitev ter Cerkev popolnoma oropali. V Cerkvi prijaznem zmislu po zgledu Združenih držav se je izvršila ločitev Cerkve od države v Belgiji l. 1831; na Irskem l. 1869; v Braziliji l. 1891; na Kubi l. 1902; v Ženevi l. 1907; v Bazelu l. 1910. S Cerkvi sovražnim duhom so bile pa ločitve izvedene v Mexiki l. 1873; v Ecuadorju l. 1904 in čisto po francoskem vzorcu na Portugalskem l. 1911.

Kakšno stališče naj zavzamemo katoličani nasproti temu problemu?

¹³ Linneborn, Trennung von Staat und Kirche in Preußen? (Theologie und Glaube Jg. 10 [1918 Paderborn] p. 466—483.)

Če razmotrivamo ločitev Cerkve od države zgolj teoretično, tedaj ta ločitev, kakor piše Zimmermann¹⁴, ne pomeni drugega kot nevtralnostališče države do Cerkve. Ločena država smatra verske družbe kot čisto zasebne družbe in dela z njimi kakor z vsakim zasebnim društvom kake druge vrste. Cerkvi in njenim članom ne da nobene pravice, katere ne bi dala na enak način vsem drugim društvom, in če je država ateistična, celo bogotajcem. Duhovniki so ji to, kar predsedniki drugih društev, država ne pokliče sama od sebe nobenega duhovnika za pastirovanje vojakov in kaznjencev ali pa v šole. Državna vzgoja je čisto posvetna, kvečjemu se predava etika, a brez religije. Država ne plača Cerkvi nič, vsi državni čini se vrše brez ozira na vero, cerkvene slovesnosti brez uradnega državnega zastopstva. Dosledno bi država tudi cerkvenih praznikov ne priznavala več.

Samoposebi umevno je, da tudi država nima nobenih pravic, ki bi jih v slučaju konkordata uživala. Izvrševati sme edinole policijsko oblast, kakor jo pač izvršuje nad drugimi društvi in nič več. Nima besede pri ustanavljanju škofij in župnij; prav tako pri nameščanju škofov, župnikov, kanonikov itd. Nič se ne more vtikati v vzgojo duhovskega naraščaja ter v cerkveno življenje sploh; razni redovi in kongregacije nje ne smejo zanimati, prav tako ne pridobivanje, uprava in prodaja cerkvenega premoženja. Tudi ne more siliti duhovnikov, da bi ji vršili razne posle v prenesenem delokrogu itd.

Tako bi učila teorija. Življenje in zlasti zgodovina pa učita, da je tako dosledno nevtralnostališče države do Cerkve dejansko nemogoče in se tudi dozdej še pri nobeni ločitvi ni uresničilo. Obe oblasti, državna in cerkvena, stavita na istega človeka toliko zahtev in večkrat celo v isti zadevi, da je nemogoče stiku se izogniti. Zato je ločitev protinaravna.

Njene slabe posledice je dobro opisal že dr. Ušeničnik v »Času« l. 1908.¹⁵ Prva logična posledica ločitve je obvezni civilni zakon in razporoka. Država v sedanjí Bogu odtujeni miselnosti v ti tako važni točki prav gotovo ne bo z osnovno postavo odredila, da priznava gledé zakona one

¹⁴ Zimmermann, S. J., Arten der Trennung von Kirche u. Staat (Stimmen der Zeit Jg. 49 B 96 p. 337—340).

¹⁵ Ločitev Cerkve in države p. 183—184.

določbe, ki jih Cerkev za svoje vernike, ozir. verske družbe za svoje pripadnike imajo. Ugovor, da je država lahko v rokah krščanske večine, ne velja. Večina je labilna; zakon pa je zakrament. Libertinizem bi se razpasel.

Grozna posledica ločitve bi se takoj pokazala tudi pri šolstvu. Hoteti ločitev je istovetno kakor indirektno hoteti svobodno šolo, v kateri ni več duhovnika ne veronauka ne verskih vaj. Kaj to pomeni, si lahko vsak predstavlja.

Kdor že samo to pa še druge težke posledice premisli, ki jih provocira ločitev Cerkve od države tam, kjer sta bili od početka združeni, se nikakor za ločitev ne more ogrevati. Vendar oglejmo si še svetle strani ločitve Cerkve od države.

Zglede v Cerkvi prijaznem duhu dosledno izvedene ideje »Svobodna cerkev v svobodni državi« imamo, kakor že omenjeno, n. pr. v Zedinjenih državah, v Braziliji, v Belgiji, na Nizozemskem. Poglejmo n. pr. Brazilijo. Iz skupnega pastirskega lista, katerega so izdali brazilski škofje kmalu po ločitvi l. 1891, je razvidno, da so se tega »manjšega zla« skoraj prav tako razveselili, kakor da bi bilo odpravljeno suženjstvo.¹⁶ In v resnici je bilo suženjstvo, v katerem je zdihovala Cerkev v prejšnji odvisnosti od države, »večje zlo«. Res je sicer, da je katoliška vera po ločitvi nehala biti oficijelna državna vera; Cerkev je izgubila državne podpore, ki so bile v resnici le malenkostne, odpadla je tudi pomoč svetne oblasti pri udejstvovanju cerkvenih postav, toda neprimerno več je Cerkev pridobila z ločitvijo. Država Cerkve z ločitvijo ni oropala njenega imetja — v tem se kaže najbolj dobrohotnost ločitve —, ampak pustila ji je vse, kar je imela: cerkve, župnišča, zemljišča, cerkvi darovane hiše, polja itd., vse imetje redov, toda še mnogo več je bila vredna svoboda, ki jo je Cerkev sedaj dosegla. Škofje sami priznavajo v svojem pastirskem pismu, da je z ločitvijo katoliška Cerkev pridobila prostost, kakršne nikdar ni uživala pred ločitvijo. Prost je postal papež v imenovanju škofov, prosti škofje v občevanju s papežem, v nameščanju duhovnikov in občevanju z njimi. Prosti so postali cerkveni redovi; nihče se ni smel več vtikati v njihove zadeve. Cerkev lahko ustanavlja ljudske šole, kjerkoli hoče. Prav tako neovirano lahko usta-

¹⁶ Prim. Karl Schlitz S. J.: Die Folgen der Trennung von Kirche und Staat in Brasilien (Stimmen aus Maria-Laach 70 B. J. 1906 p. 531–547).

navlja srednje šole in celo vseučilišča, ki dobé iste pravice kakor državne šolske ustanove, čim zadosté zakonitim zahtevam. Cerkev si je kmalu pridobila ugled, kakor ga ni imela nikoli prej. Brazilija je tudi kot republika priznala papežovo suvereniteto in stalno ostala z njim v diplomatični zvezi.¹⁷

Podobne pojave dobimo v mali Belgiji in na Nizozemskem.¹⁸ V Belgiji¹⁹ uživa Cerkev kljub ločitvi prostost, kakor nikjer drugod v Evropi. Neodvisno od države je imenovanje škofov. Vzgoja in nastavljanje duhovnikov je popolnoma v rokah škofov. Cerkveni redovi imajo pravico svobodnega združevanja. Večina ljudskih šol je v rokah Cerkve, ki pa uživajo navzlic temu državno podporo. Tudi mnogo srednjih šol je v rokah Cerkve. Izmed štirih vseučilišč je eno, namreč svetovnoznano v Louvainu, povsem katoliško.

Na Nizozemskem²⁰ je le tretjina vseh prebivalcev katoliška; toda Cerkev ima značaj javnopravnega organizma ter sme v svoje namene svojim članom davke nalagati. Redovi so svobodni ter od države kot juridične osebnosti priznani. Lepo

¹⁷ Ta slika je le enostranska. Prvič dokazuje diplomatska zveza med Brazilijo in papežem, da tu ne gre za nobeno popolno ločitev med državo in Cerkvijo; drugič pa pričajo razmere v Braziliji po proglašeni ločitvi, kako čudno je ostalo stališče države proti Cerkvi še naprej: ustava iz l. 1891 določa, da nimajo niti svetni duhovniki niti redovniki ne aktivne ne pasivne volivne pravice, so torej oropani prve in glavne funkcije vsakega svobodnega državljana; ista ustava je uvedla obligatorično civilno poroko; iz državnih šol je duhovnik izključen itd. — Cerkev je bila prej zasuznjena, preganjana; ločitev je pomenjala radi tega le neko relativno zboljšanje, nikakor pa ne dobrih ali celo najboljših razmer, v katere je z ločitvijo Cerkev v Braziliji prišla. Besede brazilskih škofov dokazujejo torej ravno nasprotno: ne dobrot načelne ločitve, ampak samo zboljšanje razmer v tem konkretnem slučaju. — Op. uredn.

¹⁸ Tudi tukaj ne moremo govoriti o popolni ločitvi, kajti i Belgija i Nizozemska stojita v diplomatskih zvezah s sv. Stolicjo. Diplomatske zveze se seveda upostavljajo radi tega, da se po skupnem dogovoru rešujejo zadeve, ki so važne za obe stranki. Že to izključuje popolno ločitev. — Ugodnosti pa, ki jih imajo katoličani v Belgiji in katerih vendar ni preveliko, jih nimajo radi »ločitve« Cerkve od države, ampak radi tega, ker so imeli trdno večino v parlamentu. — Op. uredn.

¹⁹ Kathol. Kirchenzeitung 58 Jg. (1918, Salzburg) p. 394.

²⁰ Zur Trennung von Staat u. Kirche p. 65 (Kath. Kirchenzeitung Jg. 59 [1919 Salzburg]).

je izvedena ločitev Cerkve, države in šole.²¹ Starši imajo pravico določevati smer verskonravne vzgoje pri svojih otrokih. Cerkev prosto ustanavlja vsakovrstne šole, ki so sicer podrejene državnemu šolskemu nadzorstvu, a uživajo isto veljavo in podporo kot državne šole.

Nič čudnega ni, da se sempatja celò katoličani z ozirom na take zgledе v dobri veri navdušujejo za ločitev Cerkve od države. Vendar katoličani v normalnih razmerah ločitve ne moremo ne želiti ne odobravati, dasi bi v posameznih slučajih morda povzdignila versko življenje. Ločitev je zlo; zato se zanjo na celi črti poganja vedno le svobodomiselstvo. Tudi se načelo ločitve protivi katoliškemu verskemu prepričanju, kakor iz naslednjega razvidno.

3. Ločitev Cerkve od države in katoliško naziranje.

Treba razlikovati glede ločitve načelno in oportunitetno stališče. Načelno stališče katoličana nasproti temu vprašanju mora biti in je na vsak način odklonilno. To je že razvidno iz razlogov v prvem odstavku, ki se krijejo tudi z avtoritativnimi izreki raznih papežev. Umevno je pa naše stališče tudi radi tega, ker je popolna ločitev Cerkve od države faktično nemogoča. V nobeni državi, kjer je bila taka ločitev vpeljana, se dejansko ni izvedla; nikjer ni prešla v indiferentno nevtralnost. Zgodovina nas uči, da je ločitev vedno pomenjala gotovo razmerje države do Cerkve, ali Cerкви prijazno ali pa Cerкви sovražno. Stiki so vedno ostali; izražali so dobrohotnost in prijateljstvo ali pa preganjanje. Drugače tudi biti ne more. Nikdar se katoličan že iz samega tega razloga ne bode pozitivno za ločitev zavzemal. Če se izliva ločitev v prijazno razmerje, potem je nepotrebna; če pa pomenja pričetek preganjanj, potem je delo

²¹ Ločitev Cerkve od države na Nizozemskem ni bila izvedena morda s tem, da se je siloma raztrgala kaka dotedanja prijateljska zveza med obema. Take zveze na Nizozemskem ni bilo; tu so bili katoličani od reformacije dalje vedno preganjani in kot taki brezpravni; še lastne hierarhije niso imeli, ampak samo apostolskega vikarja. Šele od 1848 dalje so se razmere zboljšale in historično je seveda moralo priti do tega, da je Cerkev z bojem proti krivicam le pridobivala in zadobila veliko svobodo, ki pa zopet ni plod raztrgane zveze med katoliško Cerkvijo in po večini protestantsko državo. Poleg tega je Nizozemska v diplomatskih odnosih s sv. Stolicjo — Op. uredn.

zanjo zločin. Poleg umstvenih razlogov imamo zlasti za katoličana merodajne izjave cerkvene avtoritete.²² Obsodil je to težnjo že Gregor XVI. v pismu »Mirari vos« l. 1832. V njem pravi doslovno: »Nikakor ne moremo pričakovati boljših časov ne za vero ne za državo, če bi se izvršile želje tistih, ki žele ločiti Cerkev od države ter raztrgati medsebojno slogo med svetno in duhovno gosposko. Znano je namreč, da se privrženci neomejene svobode boje one sloge, ki je bila vedno Cerkvi in državi v korist in srečo...«²³ To načelo je dalje obsodil papež Pij IX. v svojem silabu l. 1864.²⁴ Mnogokrat je je zavrnil veliki papež Leon XIII.²⁵ V svoji okrožnici »Longinqua oceani«, pisani ameriškim škofom dne 6. januarja 1895, označuje celò položaj Cerkve v Zedinjenih državah kot anormalen in protinaraven.²⁶ Isto stališče zavzema tudi Pij X. posebno v svoji okrožnici »Vehementer Nos« z dne 11. februarja 1906, kjer krasno zavrača in obsoja nauk ločitve Cerkve od države.²⁷

Nauk Cerkve o ločitvi je torej jasen. Načelo: Ločitve nečemo! mora torej ostati za dobre katoličane vedno nedotaknjeno. Nekaj drugega je vprašanje o oportunitete, ali z drugimi besedami, kaj je v gotovih slučajih bolje: ločitev ali skupno delovanje Cerkve in države. Nastopijo namreč lahko razmere, v katerih je treba smatrati ločitev za manjše zlo.²⁸ V Združenih državah n. pr., kjer živi med seboj pomešanih okoli poldrugsto raznih sekt, bi se razmerje posameznih verstev do države težko dalo drugače urediti, kakor ravno potom ločitve. V Braziliji je škofom, kakor zgoraj omenjeno, kar odleglo, ko

²² Prim. Dr. Aleš Ušeničnik: Ločitev Cerkve in države p. 184—191 (Čas II l. 1908).

²³ Mirari vos arbitramur z dne 15. avgusta 1832. Denzinger-Bannwart¹², št. 1615.

²⁴ Th. 55. Denz.-Bannw.¹², št. 1755. — Cfr. Tosi, Vorlesungen über den Syllabus errorum p. 162 sq. Wien 1865. — Lepo piše o tem dr. Ušeničnik, o. c. str. 185—186.

²⁵ Prim. Immortale Dei z dne 1. nov. 1885; Libertas z dne 20. jun. 1888; Sapientiae christianae z dne 10. jan. 1890 (Rundschreiben II p. 369, III 33. III 135). Prim. zopet dr. Ušeničnik, o. c. str. 186—189.

²⁶ Acta Ordinis Minorum XIV (1895) p. 35.

²⁷ Vehementer Nos z dne 11. febr. 1906 (Rundschreiben I p. 149). Prim. dr. Ušeničnik, o. c. 189—190.

²⁸ Prim. Cathrein S. J. Moralphilosophie² II p. 505—506, Freiburg i. Breisgau 1893. Stöckl, Lehrbuch der Apologetik II p. 305 Mainz 1895.

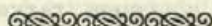
so bili z ločitvijo oproščeni zavisnosti, ki so pod njo stokali za časa državnega absolutizma. S tega stališča je govoril tudi Windthorst, voditelj nemškega centra, dne 22. junija 1883 v pruski poslanski zbornici: »Zastopam mnenje, da ni želeti ločitve Cerkve od države, in mislim, da more edino skupno delovanje Cerkve in države ljudstvo trajno osrečevati; toda če se ta naravni red, ki bi ga lahko označil kot zakonsko zvezo med Cerkvijo in državo, ne da več ohraniti, tedaj se ne preostane drugega kot ločitev za nekaj časa ali za vedno. Če presojam razvoj, ki ga ima duh človeka; če vidim, kako se vedno bolj širijo nekrščanske ideje, se mi zdi, da se po celem svetu razmere polagoma tako obrazujejo, da se tako skupno delovanje trajno ne bo dalo ohraniti. Tedaj nastane naloga, da mirno in vpoštevaje vse okoliščnosti to začasno oz. trajno ločitev izvršimo. Toda ponavljam, jaz tega ne želim, želim marveč vse storiti, kar mogoče, da ta razkroj v svojem razvoju odstranim ali vsaj zadržim.«²⁹

Kaj pa pri nas? Smo-li že pri nas tako daleč, da bi mogli smatrati ločitev Cerkve od države za manjše zlo? Po mojem mnenju v dejanskih razmerah katoličani ločitve ne moremo ne želeti ne odobravati. Vendar čuječnost tudi nam gotovo ni nepotrebna. Vsekakor mora slejkoprej na našem katoliškem praporu biti zapisano neomajno načelo: Ločitve ne! Če bi pa nastopile nevzdržljive razmere, tedaj bi morali katoličani zastopati načelo: Rešimo, kar se da rešiti, ali z drugimi besedami, gledati bi morali in paziti, da se ločitev ne izvrši brez nas in proti nam.³⁰ Samoposebi umevno morajo katoličani na to biti tudi pripravljeni. In mislim, da se ne motim, če trdim, da je ravno to pripravo imel pred očmi rajni dr. Krek l. 1908 s

²⁹ Citat iz Schlitz S. J., Die Folgen der Trennung von Kirche und Staat in Brasilien p. 531 sp. (Stimmen aus M. L. 70 B. J. 1906.)

³⁰ Tako hudo pri nas v državi SHS menda še ni. Sovražni glasovi, ki se pojavljajo i pri nas proti Cerkvi, ne izhajajo od države in državne oblasti, ampak le od posameznih oseb in strank. Moramo imeti vedno pred očmi, da smo v demokratski državi, kjer si po svojih zastopnikih ljudstvo samo daje postave. Od ljudstva, od veri zvestega ljudstva je odvisno, kako bo bodoče razmerje med Cerkvijo in državo. To bo tako, kakor bodo volitve izpadale; kakor bo parlament; kakor bo verno ljudstvo organizirano. To je glavno; vse drugo je malenkostno, pa naj posamezniki kar najbolj proti Cerkvi kričijo. — Op. uredn.

svojim člankom v »Času«: Ločitev Cerkve in države.³¹ Ni torej po mojih mislih prav umel dr. Kreka Abditus,³² ki trdi o njem, da je bil že načelno za ločitev Cerkve od države. Nazore, ki jih Abditus pripisuje dr. Kreku in iz katerih izvaja trditve, »da verstvo, ki živi v človeški naturi, tudi kot element socialnega žitja ne potrebuje varuštva materialne državne sile«, je dr. Krek, kakor je razvidno iz njegovega članka v »Času«, čisto drugače umel. Hotel je s tem le povedati, da je Cerkvi državno varuštvo sicer koristno, da lažje doseže svoj namen, vendar nikakor ne neobhodno potrebno. Cerkev bo ostala in izvrševala svoje zvanje, če jo pri tem država podpira; prav tako bo ostala, če se država umakne proč od nje in se zanjo ne zmeni; ostala pa bo tudi, če jo država preganja in skuša uničiti, kakor spričujejo to nebrojni zgledi iz svetovne povestnice.

Problem greha in krivde pri starih filozofih.*

Dr. Jos. Ujčič.

Vprašanje o grehu in krivdi (o kulpabiliteti) ne zanima samo teologa, temveč tudi pedagoga in jurista. Dasi pa preučuje vsak izmed teh zagrešenje in krivdo s svojega posebnega vidika, mora biti vendar nazadnje vsem skupen neki temelj: človek, njegova narava in njegovo razmerje do Boga. Ako se v tem ne ujemajo, morajo biti tudi sodbe o npravstvenosti človeških dejanj docela različne.

³¹ »Čas«, 1908 str. 277—279.

³² Abditus, Nekaj spominov od drja Janeza Ev. Kreka p. 18 (Ljubljanski Zvon I. 38 [1918]).

* Ko sem zbiral snov za svoje bogoslovno-znanstveno delo o (odpustnem) grehu, sem zadel tudi na teorije starih poganskih filozofov, zlasti Sokrata, Aristotela in stoikov. Zdi se mi, da bi stvar utegnila zanimati tudi neobogoslavce, zato podajam tu malo študijo o tem, ki pa seveda ni popolna. Kdor bi se ex professo lotil tega dela, bi moral seči še širje, tudi na polje prava, posebno kazenskega prava. Vse to pa ni bil in ni mogel biti moj namen.

Le tako je mogoče umeti, da so imeli in še imajo razni filozofi tako prečudne sodbe o нравstvenosti. Kakor hitro filozof enostransko motri človeško naravo ali njeno razmerje v veselstvu, se mu nujno zblodijo tudi нравni pojmi. Sreča je za človeštvo, da zdrava pamet skoraj nehotoma navrača človeka na pravo pot. To resnico nam lepo potrjuje tudi antična, zlasti stoična filozofija.

V antični filozofiji se je zgodaj pojavil problem greha, s tem problemom pa tudi misel, da so vsi grehi enaki.

Sokrates. — Spoznanje je krepost, greh je »agnoia«, nevednost ali nespamet.

Trditev, da bi bili vsi grehi enaki, je splošnemu mnenju tako nasprotna, da je pri normalnem človeku sploh ne pričakujemo. Še manj si moremo misliti, da bi kaj takega učili filozofi, ki jih cenimo in spoštujemo. In vendar je tako. Ni namreč zmote, ki ne bi našla zagovornika.

Prvi, ki je tajil razliko grehov, ni bil nihče drugi nego Sokrates. Kakor priča Aristoteles, je ta veliki Grk postavil takorekoč za etično življenje nekaj maksimalni program. Po Sokratu ne more nihče, ki ima razumnost (*ἐπιστήμη*), storiti kaj, kar bi ne bilo najboljše. Če kdo vendarle greši, se more to zgoditi le *δι' ἄγνοiαν*.¹ To se pravi: Človek, ki rabi svojo pamet, torej normalni človek, ne more grešiti: greh je *ἄγνοια* in samo *ἄγνοια*.

V tem nauku je brez dvoma nekaj presenetljivega, kakor v marsikaterem drugem stavku duhovitega Atenca. In vendar je nauk vsaj sumljiv.

Sokrates priznava namreč le eno krepost in ta je *ἐπιστήμη*; ker se po njegovi teoriji vsak greh protivi le tej kreposti, ne more biti raznovrstnih grehov, marveč so vsi grehi ene vrste in (četudi nam Aristoteles tega izrecno ne izpričuje) ene velikosti. Greh je torej njemu le *ἄγνοια*. Da li nam je razumeti pod *ἄγνοια* zgolj nevednost (iniscitia), ali pa brezumnost (in-

¹ δεινὸν γὰρ ἐπιστήμης ἀνοήτης, ὥς φησι Σωκράτης, ἄλλο τι κρατεῖν καὶ περι-
έλκειν αὐτὸν ὥσπερ ἀνθρώπων Σωκράτης μὲν γὰρ ὅλως ἐμάχεται πρὸς τὸν λόγον ὥς
οὐκ οὔσης ἀκρασίας οὐδένα γὰρ ὑπολαμβάνοντα πράττειν παρὰ τὸ βέλτιστον, ἀλλὰ δι'
ἄγνοiαν. Arist. Eth. I. 7. c. 3, 1145 b, 23—27 (ed. Teubn. et pag. Bekk.) cfr.
Thom. Comm. in Arist. X lib. Eth. I. 7, lect. 2.

sipientia), tega ni tako lahko dognati. Sokratovih avtentičnih stavkov sploh nimamo. Aristoteles, ki nam podaja njegovo teorijo, je pa pač globok, a ne vselej tako jasen.

Če razumemo pod besedo *ἄγνοια* samo neznanje, bi ta izraz pomenil isto kar ignorantia (invincibilis); vsako dejanje, ki izvira iz *ἄγνοια*, bi bilo le peccatum materiale in grešnik bi bil ne samo nevednež, marveč tudi nezavednež. Toda ni verjetno, da bi Sokratu pomenila *ἄγνοια* le nevednost, marveč bo treba pod to besedo razumeti brezumnost.

Glavna Sokratova zmota je ta, da išče kreposti samo v umu (intelektu) in izključuje vsak afekt. To mu očita že Aristoteles.² Posledica te zmote je, da mu končno vsaka krepost pomeni le »spoznanje«, oziroma, da je le ena krepost, to je *φρόνησις* ali *ἐπιστήμη* (umnost ali vednost). Moment volje in in čuta je povsem izločen, vlado ima le suhi um; umnik je popoln človek. To bi bilo seveda lepo, ko bi bil človek zgolj duh, ki bi v njem vladala med vsemi silami popolna harmonija. Toda že Aristoteles je uvidel in izrecno učil, da je poleg duha v človeku poželjivost, ki se protivi zdravemu razumu³ in je lahko tako močna, da pretrese tudi vso telesnost, časih pa spravi človeka celo ob um in pamet; tako zlasti jeza in pohot.⁴

Aristoteles o grehu in krivdi: štiri stopnje greha; odpustni in neodpustni grehi.

Aristoteles se torej ni dal zavesti po presenetljivi Sokratovi teoriji, marveč priznava z vso jasnostjo, da je glede krivde velika razlika med grehom in grehom. Njegova izvajanja v tem vprašanju so precēj podrobna, toda ne dá se tajiti, da jim nedostaja potrebne preglednosti. Temu se pa kajpada ne smemo čuditi, zakaj Aristotelu ni bilo za to razpravo še nikakih uvodnih del na razpolago, moral je svoj nauk šele ustvariti.

² ὅτι μὲν γὰρ φρονήσεις ᾗστο εἶναι (Σωκράτης) πάσας τὰς ἀρετὰς, ἡμάρτανεν, Aristot. Eth. Nic. I. 6, c. 13, 1144 b, 19—20. Aristoteles ne taji momenta, ki ga ima um pri kreposti, trdi le, da krepost ni zgolj *ἐπιστήμη*, marveč združena z *epistemo*. Σωκράτης μὲν οὖν λόγους τὰς ἀρετὰς ᾗστο εἶναι (ἐπιστήμης γὰρ εἶναι πάσας), ἡμῖς δὲ μετὰ λόγου. Arist. Eth. Nic. I. 6, c. 13, 1144 b, 28—30.

³ ἢ γὰρ ἐπιθυμία ἐναντία... τῇ ὀρθῇ λόγῳ Eth. Nic. I. 7, c. 4, 1147 b, 2—3.

⁴ θυμὸς γὰρ καὶ ἐπιθυμία ἀφροδισίων καὶ ἑνία τῶν τοιούτων ἐπιδήλως καὶ τὸ σῶμα μεθιστάσιν, ἐνίοις δὲ καὶ μανίας ποιοῦσιν Eth. Nic. I. 7, c. 5, 1147 a, 15—17.

Čitatelj pa nehotе dobiva vtis, da je Aristoteles obdelal to stvarino bolj skokoma nego sistematično. Skušali bomo torej spraviti njegova izvajanja v zvezo in tako določiti, kako si je on mislil razloček med grehom in grehom.

Za zgled greha postavlja Aristoteles poškodbo (*damnicatio*) in dokazuje, da so pri poškodbi možne vse stopnje, počenši od greha brez zadolženja (*peccatum materiale*) pa tja do greha iz zlobe (*peccatum ex malitia*).

Če kdo oškoduje bližnjega dejansko (*de facto*), pa nehotе, brez namena (*παράλογως*), tedaj je to navadna »nezgoda«, *ἀτύχημα*.⁵

Ako naredi to škodo, zavedajoč se sicer svojega dejanja, toda brez zlobnosti, tedaj se imenuje njegov prestopek *ἁμαρτημα*.⁶

Večjo krivdo ima, kdor sicer vedoma, toda ne popolnoma premišljeno oškoduje bližnjega. Tak pregrešek se imenuje *ἀδίκημα*.⁷

Vrhunec krivde pa doseže, kdor napravi škodo iz zlobnosti, *διὰ μοχθηρίαν*.⁸

Oglejmo si te stopnje nekoliko bliže. Prva stopnja — *ἀτύχημα* — ne nudi nikake težave; že etimologija te besede (*ἀ* in *τύχη*) nam kaže, da ni govora o kaki nravni krivdi, marveč da je *ἀτύχημα* isto kot nesreča (*infortunium*). Kdor kaj takega stori, stori sicer nekaj hudega, a je brez zadolženja.

Večje težave nam povzročata druga in tretja stopnja — *ἁμαρτημα* in *ἀδίκημα*. V čem se pravzaprav razlikujeta? Gotovo je, da Aristoteles izključuje pri obeh vsaj večjo mero zlobnosti. Pri *ἁμαρτημα* se človek sicer zaveda svojega dejanja, saj ga ne stori brez spoznanja *μὴ παράλογως*, toda nagib dejanja ni zlobnost. Morebiti bi nam mogel biti za zgled človek, ki laže, da se izogne kazni; tak človek se sicer zaveda napačnosti svojega dejanja, toda izvrši ga brez vsake zlobnosti, *ἀνεὺ κακίας*. Ali

⁵ ἔταν μὲν οὖν παράλογως ἢ βλάβῃ γένηται, ἀτύχημα Eth. Nic. I. 5, c. 10, 1135 b, 16.

⁶ ἔταν δὲ μὴ παράλογως (ἢ βλάβῃ γένηται), ἀνεὺ δὲ κακίας, ἁμαρτημα Eth. Nic. I. 5, c. 10, 1135 b, 17.

⁷ ἔταν δὲ εἰδώς μὲν, μὴ προβουλευσας δὲ, ἀδίκημα, οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα καὶ φυσικὰ συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις Eth. Nic. I. 5, c. 10, 1135 b, 19–22.

⁸ ἔταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἀδικος καὶ μοχθηρός. Eth. Nic. I. 5, c. 10, 1135 b, 25.

da porabimo primero iz poglavja o pravičnosti (*ex materia justitiae*): žejen potnik, ki stopi v tuj vinograd, da si z grozdom ugasi žejo, vé, da je to dejanje protipostavno, toda vzrok dejanja ni zloba (*κακία*), marveč žeja.

Z etičnega stališča so taka dejanja »pogrešena« (*ἀμαρτάνειν* = pogrešiti). V Aristotelovi ideologiji so to »napačnosti«, ki bi se dale morda primerjati z našim »malim«, odpustnim grehom, kadar je greh tak radi malosti reči ali pa vsledakega opravičujočega vzroka (*peccatum veniale ex parvitate materiae*, ali pa *veniale ex causa excusante*). *Ἀδίκημα* pomenja po besedi isto kot injuria (ne-pravično dejanje). Dočim pa zaznamenuje pri moralistih ta izraz navadno pravi, popoln greh (*peccatum perfectum*), ima *ἄδίκημα* v Aristotelovi terminologiji poseben pomen. Človek deluje pri tem grehu le na nepopoln način, vede, a brez premiselka, brez preudarka (*εἰδώς, μὴ προβουλευσας*); vzrok te nepopolnosti dejanja so pa afekti (*θυμὸς καὶ ἄλλα πάθη*), ki so človeški naravi prirojeni (*ἀναγκαῖα καὶ ψυχικά*), ki človeka večkrat nagibajo k nenravnim dejanjem. Spoznanje je pri takem dejanju (*εἰδώς*), toda svobodna volja je ovirana *διὰ θυμὸν* itd., popolnega privoljenja torej tak človek nima (*μὴ προβουλευσας*) in potemtakem greh ne doseže tistega vrhunca, po katerem bi postal človek *ἄδικος καὶ μοχθηρός* = docela nepravičen.⁹ *Ἀδίκημα* je torej greh, ki bi sam po sebi, po svoji dejanski snovnosti (*ratione objecti*) človeka nramno zelo omadeževal, ki mu ga pa radi psiholoških razlogov v vsej njegovi zlobi ne pripisujemo, torej greh, ki bi bil sam po sebi smrten greh, a je »mali greh« radi nepopolnosti privoljenja (*peccatum mortale ex genere*, sed *veniale ex imperfectione actus*).

Kaj pomenja greh *διὰ μοχθηρίαν*, je jasno; to je pač greh, ki izvira iz zlobe.

Ti izrazi nam dokazujejo, kako bistro je gledal Aristoteles v človeško dušo. Oziral se je, ko je presojal človeška dejanja, ne samo na dejanje kot tako, marveč tudi na spoznanjske sile, na voljo in na vse psihološko razpoloženje.

Naslednja izvajanja nam bodo to sodbo še potrdila.

Aristoteles se ni baval namreč samo s krivdo (*kulpabiliteto*) grehov, marveč tudi z njih odpustljivostjo. Žal, da zlasti tu ta duševni velikan ni posebno jasen. Skušali ga bomo

⁹ Primeri nasprotno pri Platonu, kateremu je pravičnik *καλὸς καὶ ἄγαθός*.

razumeti, kolikor je pač mogoče. Tistim, pravi Aristoteles, ki grešijo ne samo *ἀγνοῦντες*, temveč tudi *δι' ἀγνοίαν*, treba odpustiti: *ὅσα μὲν γὰρ μὴ μόνον ἀγνοῦντες, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγνοίαν ἀμαρτάνουσιν συγγνωμονικά.*¹⁰ Če nočemo trditi, da je tekst nekoliko pokvarjen (to vprašanje spada v delokrog drugih strokovnjakov), moramo reči, da se je Aristoteles pač nejasno izrazil. Morda pomeni *ἀγνοία* preprosto nevedenje (*ignorantia simpliciter*), a v izrazu *ἀγνοῦντες* da tiči tisto nevedenje, ki je posledica afekta; kajti — nadaljuje Aristoteles — tistim, ki niso grešili pod vplivom afekta ali strasti, bodisi naravne bodisi človeške, ni treba oprostiti. *Ὅσα δὲ μήτε δι' ἀγνοίαν, ἀλλ' ἀγνοῦντες μὲν διὰ πάθος δὲ μήτε φροσικόν, μήτ' ἀνθρώπινον (ἀμαρτάνουσι), οὐ συγγνωμονικά.*¹¹ Govori li Aristoteles tukaj o etični odpustljivosti (*coram Deo*), ali pa samo o juridični (*coram lege*), iz konteksta ni razvidno. Sploh pa si ne smemo pri Aristotelu predstavljati take vzvišene etike, kakor jo podaja krščanstvo. Dasi namreč Aristoteles »krepost« zelo visoko ceni, nam vendar nič ne pojasnjuje, kje izvira krepost, h kateremu cilju nas vodi; govori sicer o etičnem redu, a ne o njegovem izvoru in cilju, govori o dolžnosti, a ne o njenem viru; na vprašanje, v kakšni vezi sta nravno življenje in naša usoda v večnosti, nam Aristoteles sploh ne odgovarja; njegovo pojmovanje o Bogu in njegovem razmerju do sveta ni dovolj jasno. In ker nima jasnega pojma o Bogu, mu tudi pojem o grehu ne more biti do konca jasen. Kljub temu bistvenemu nedostatku moramo pa priznati, da je njegovo pojmovanje o grehu globoko resno. Aristotelov nauk o grehu moremo torej povzeti na kratko v sledeče stavke:

Aristoteles razlikuje materialni greh (*ἀτύχημα*) in formalni greh (*ἀμάρτημα*). Le-ta ima razne stopnje, namreč *ἀμάρτημα*, *ἀδίκημα* in *peccatum ex malitia* (*διὰ μοχθηρίαν*).

Za formalni greh zahteva Aristoteles v subjektu spoznanje in premišljenost, zakaj sleherni greši, pravi, če je v njem začetek grehu.¹²

Koreniko more imeti formalni greh v neznanju (*ἀγνοία*, *peccatum ex ignorantia*), v človeški strasti (*πάθος*, *peccatum ex*

¹⁰ Ethic. Nic. I. 5, c. 10, 1136 a, 6—7.

¹¹ Eth. I. 5, c. 10, 1136 a, 7—9. vzp. I. 7, c. 3. 1146 a, 3: τῇ μοχθηρίᾳ οὐ συγγνώμη.

¹² ἀμαρτάνει μὲν γὰρ ὅταν ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ ἢ τῆς αἰτίας ἀτυχεῖ ὃ' ἔταν ἐξῴθεν Eth. Nic. I. 5, c. 10, 1135 b, 18—19.

infirmirate) ali pa v zlobnosti (*μολογία* peccatum ex malitia), Zadnji greh se tedaj izvrši, če kdo greši s premiselkom *ἐκ προαιρέσεως*.¹³

Posebno pomnjo zasluži Aristotelov nauk o tisti posledici greha, ki jo smemo imenovati habitus peccati. Človek neha biti pravičen le tedaj, ako je grešil *ἐκ προαιρέσεως*; ako je pa zakrivil vsled strasti le *ἀδίκημα*, ostane tudi po grehu pravičnik, slično kakor v krščanski etiki ostane pravičen (iustus) oni, ki ima le »male grehe« (peccata venialia).

Iz vsega tega je razvidno, kako resno in globoko je razmišljal Aristoteles o grehu.

Zopet povrat k Sokratovi teoriji: stoicizem. — Cicero filozof in Cicero pravdnik.

Po razpravi, s kakršno je Aristoteles pojasnil razliko grehov, bi človek mislil, da to vprašanje ne pride več na dnevni red. Toda kmalu za tem so začeli razni grški filozofi zopet razpravljati, so li grehi enaki ali različni, in so se po stari navadi delili v dva tabora. Kakor nam poroča Diogenes Laertius, so eni trdili, da so vsi grehi enaki (*ἴσα*), drugi pa, da so različni (*ἄνισμα*), ter sta se obe šoli sklicevali na znana imena.

Enakost grehov so poudarjali stoiki.¹⁴ Baval se je s tem vprašanjem v svojih moralnih problemih Chrysippus (rojen okrog 280 pr. Kr.), posebno znan je pa Zenon, duhovni oče stoične šole. Za tega duhovitega čudaka se je zanimal Cicero, kateremu se teorija zvitega Grka ni le imenitna zdela, marveč mu je po vsej podobi tudi ugajala.¹⁵ Gotovo je, da je Cicero stal močno pod vplivom stoične šole. Kdor čita njegovo moralko

¹³ Eth. Nic. I. 5, c. 10, 1135 b, 25.

¹⁴ ἀρέσκει τε αὐτοῖς (namr. Stoikom) ἴσα ἡγεσθαι τὰ ἁμαρτήματα καθά φησι Χρύσιππος ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἡθικῶν ζήτημάτων καὶ Ζήνων, Ἡρακλείδης μὲντοι ὁ Ταρσεύς, Ἀντιπάτρου τοῦ Ταρσεύς γνώριμος καὶ Ἀθηνόδωρος ἄνισμά φασι τὰ ἁμαρτήματα Diog. Laert. VII. 120, 121 vsp. tudi Rubin, Die Ethik Senecas 43, München 1901.

¹⁵ Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cuius inventorum aemuli Stoici appellantur. Huius sententiae sunt et praecepta huiusmodi: Sapientem gratia (gratis?) nunquam moveri, nunquam cuiusque delicto ignoscere... omnia peccata esse paria: omne delictum scelus esse nefarium, nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem suffocaverit. Cicero: oratio pro Murena 29, 61. (Res čudno naziranje!)

(»de officiis«), bo to kmalu občutil. Ker imajo Zenonovi filozofemi nekaj čudaškega na sebi, jim je dal Cicero primerno ime *Paradoxa* (*Παράδοξα*).

Tretji *παράδοξον*, ki ga nam podaja, se glasi:

ὅτι ἴσα τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὰ καθορθώματα, aequalia esse peccata et recte facta.¹⁶ Ta stavek skuša Cicero tudi dokazati, in to precej premeteno — je bil pač* odvetnik.

Meni namreč, da je treba greh presojati ne po posledicah (rerum eventu), marveč po zlobnosti človeka (vitiis hominum).¹⁷ To je deloma resnično, samo omeniti bi morali, da čim večje je zlò, ki kdo vidi, da bo sledilo iz njegovega dejanja, tem večje je grešno razpoloženje, tem večja zlobnost, ako ga kljub temu brez razloga pripusti. Toda prav glede grešnega razpoloženja, ali recimo na kratko, glede zlobnosti Cicero ni imel jasnih misli. Trdi namreč, da je brez ozira na objekt grešna volja vedno e n a k a (peccare unum est), naj bo stvar velikega ali majhnega pomena, potemtakem da je enako, ako kdo potopi ladjo slame ali pa zlata. Če je objekt slab, velja pri Ciceronu nekaj kategoričen imperativ »ne smeš« in kdor prestopi ta »veto«, je sploh vse prestopil. Ta veto ne dopušča pri Ciceronu nobenega stopnjevanja, on pozna le pravec obveznosti; da se je pa treba ozirati tudi na predmet, namen ter okoliščine človeškega dejanja, o tem ni razmišljal. »Ne smeš«, to mu je edina prвина nravnosti. Ker je ta edini princip za vse slučaje v življenju absolutno veljaven, so vsi prestopki enaki.¹⁸

¹⁶ Cicero, *Paradoxa* 3, 1, 20.

¹⁷ Nec enim peccata rerum eventu, sed vitiis hominum metienda sunt. In quo peccatur, id potest aliud alio maius esse, aut minus esse, ipsum quidem illud peccare, quoquo te verteris, unum est. Auri navem evertat gubernator, an paleae, in re aliquantum, in gubernatoris inscitia nihil interest... siquidem peccare est tanquam transilire lineas; quod cum feceris, culpa commissa est; quam longe progrediare, cum semel transieris ad augendam culpam transeundi nihil pertinet. Peccare certe licet nemini. Quod autem non licet, in hoc uno tenetur, si arguitur non licere. Id nec maius nec minus unquam fieri potest. Quod semper unum et idem est, quae ex eo peccata nascuntur, aequalia sunt oportet. — Cicero, *Paradoxa* 3, 1, 20.

¹⁸ Cicero se ni uglobil v misel, da je subjektivna nravnost (dobrota) v najožji zvezi z objektivno dobroto, in da je človeška volja dobra le tedaj, ako teži za dobrim predmetom. To uči jasno sv. Tomaž, ko pravi: Cum bonitas voluntatis dependeat a bonitate voliti... I—II, q. 19, a. 7: ad hoc quod sit voluntas bona, requiritur... quod velit bonum et propter

Ko je tako, pravi Cicero, ni primerno, da bi na prste merili, je li ta greh večji ali manjši, saj vsak omajuje razum in red.¹⁹ Kakor priznava Sokrates le eno edino krepost, tako tudi stoiki. Vsaka stranpot je greh proti tej čednosti. Vsi grehi so torej enaki (*vitia paria*), kakor zopet izrecno poudarja Cicero.²⁰ Toda čudno! Isti Cicero, ki se v senčnici v svojem »*Tusculu*« zabava z etičnimi problemi, ubira popolnoma druge strune, ko nastopa kot javni govornik. Tedaj mahoma vidi, da so njegova Paradoxa res paradokсна in jih pobija. Zenon, ki mu je bil v filozofiji tako ugleden veljak, izgubi naenkrat vso veljavo. Nič več ne trdi, da je vse eno, ali kdo potopi ladjo s slamo, ali z zlatom. Nasprotno, ta trditev mu je sedaj sofizem — »*hic in ambiguo ludimur*« —; kadar presojamo moralno nemarnost, se moramo, pravi, ozirati tudi na predmet; tedaj je tudi večji greh, ako kdo potopi ladjo z zlatom nego s slamo.²¹

bonum (I—II, q. 19, a. 7 ad 3). Na drugem mestu trdi slično: *Voluntas bona est ex eo, quod vult bonum...* *Contra gent.* l. 3, c. 116. Cicero pa postavlja vso npravnost zgolj v hotenje brez vsakega ozira na predmet. Edino pravilni stavek: *voluntas specificatur ab objecto*, je njegovi filozofiji nepoznan. — Med modernimi filozofi zavzema Kant stališče, ki je v mnogem slično etičnim zahtevam ali bolje rečeno zmotam stoikov. Tudi Kantu je edino moralno dobro dobra volja; ki pa je dobra, ne radi tega, kar hoče (*ratione objecti*), marveč edino le radi tega, zakaj hoče (*ratione motivi*) (vzp. *Kant-Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* 11). Edini nagib pa mu je dolžnost (*Pflicht*), vsak drug motiv, tudi nagnjenje (*Neigung*), je v njegovi etiki izključen. Ker je tudi ljubezen nagnjenje, mu tudi ljubezen ni prava moralna maksima. »*Es ist sehr schön* (pravi Kant) *aus Liebe zu Menschen und teilnehmendem Wohlwollen ihnen Gutes zu tun oder aus Liebe zur Ordnung gerecht zu sein, aber das ist noch nicht die echte moralische Maxime*« (*Kritik der prakt. Vernunft* 195). Kaka razlika pri Kristusovem nauku, kjer je ljubezen *primum et maximum mandatum*.

¹⁹ *Poetam non audio in nugis; in vitae societate audiam civem digitis peccata dimetientem? Quae si visa sunt breviora, leviora qui possint videri, cum quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis atque ordinis. Perturbata autem semel ratione, et ordine, nihil possit addi, quo magis peccari posse videatur.* — Cicero, *Paradoxa* 3, 2, 26.

²⁰ *Una virtus est consentiens cum ratione et perpetua constantia. Nihil huic addi potest, quo magis virtus sit, nihil demi, ut virtutis nomen relinquatur; etenim si bene facta, recte facta sunt, et nihil recto rectius; certe ne bono quidem melius quidquam inveniri potest. Sequitur igitur, ut etiam vitia sint paria.* — Cicero, *Paradoxa* 3, 1, 22.

²¹ *In gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur, et si in ipsa gubernatione negligentia est, majus est peccatum in auro quam in palea. Omnibus enim artibus volumus attri-*

Da bi to svojo razlago še bolje podprl, se sklicuje na Platona in Aristotela, ki sta učila, da so vrste grehov različne.²²

Seneca. — Seneca stoik v nasprotju s Senekom človekom.

Izza Cicerona je bil najznamenitejši stoik v Rimu znani filozof Seneca. Ako bi bilo resnično, kar trdi Seneca, tedaj bi bil edino modri (*sapiens*) poštenjak; dejanja človeka, ki ni moder — *sapiens* —, bi bila sama prevara in napačnost.²³

Kdor ni *sapiens*, je brezumen, in ker je brezumen, ni svoboden, temveč suženj,²⁴ in dosledno vseskozi nemoralen,²⁵ to je, on ima vse napake.

Modrijan, pravi Seneca, s svojim potrpljenjem presega celo Boga.²⁶ Razlôčuje se od Boga le po tem, da je Bog večni, človek časen.²⁷ — Kakor v Kantovi šoli človek po dolgih ovinkih sled-

butam esse eam, quae communis appellatur prudentia, quam omnes, cuicunque praesunt artificio, debent habere. Ita ne hoc quidem modo paria peccata sunt. Cicero, De fin. bon. et mal. 4, 27. Torej prudentia (*sapientia*) ni edina krepost, temveč mora biti okrašena z raznimi drugimi нравnimi vrlinami (*omnibus artibus*).

²² Nostri autem illi a Platone et Aristotele moderati homines et temperati aiunt apud sapientem valere aliquando gratiam, viri boni esse misereri, distincta esse genera delictorum. Cicero, Pro Murena 30, 63. Ako je hotel rešiti svojega klienta, se je moral sklicevati ne samo na suh razum sodnikov, marveč tudi na njih blagodušnost (*gratia, misereri*) in poudariti, da niso vsi zločini enaki. To je vse umevno, toda nedosledno je, ako Cicero postavlja kot filozof eno etiko, kot govornik pa dokazuje z drugo.

²³ »(aliquid consilio facere) in uno sapiente est, aliorum omnium non consilia, sed fraudes, et insidiae et motus animorum inconditi sunt.« Seneca, De constantia sapientis 9. To naziranje je res absurdno, toda temu se pri poganu Seneku ne bomo čudili, ako pomislimo, da so reformatorji v XVI. stoletju učili podobno zmoto: Omnia opera infidelium sunt peccata, et philosophorum virtutes sunt vitia (Denzinger - Bannwart¹¹, 1025). Omne quod agit peccator vel servus peccati, peccatum est, ibid. 1036. Do abotnih posledic mora priti vsaka teorija, ki preveč enostransko poudarja važnost le ene kreposti, oziroma le ene duševne moči.

²⁴ ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἀλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος. Paradox 5.

²⁵ Stultus etiam malus est, nullo vitio caret. Seneca, De benefic. l. 4, c. 26. Qui autem habet vitium unum, habet omnia (ibid. l. 5, c. 15). Cfr. etiam Paradox. 5.

²⁶ Ferte fortiter; hoc est, quo deum anteceditis. Ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Seneca, De prov. 6, 5.

²⁷ Bonus tempore tantum a Deo differt. Seneca, De prov. 1, 5.

njič dospe do samobogstva (avtoapoteoze),²⁸ tako vidimo, da se tudi v stoični filozofiji človek postavlja za Boga.

Kakor so pri Ciceronu vsi odstopi od prave poti enaki, tako je tudi v Senekovem nauku: enake so mu vse kreposti, enaki so mu vsi grehi,²⁹ kak napredek v popolnosti je izključen: *honestum nullam accessionem recipit*. Glavna napaka stoikov je bila pač ta, da so primerjali (kakor nam poroča sv. Avguštin) nemodrijana - grešnika čoveku, ki se je potopil; pri takem pravijo, da je popolnoma vse eno, ali mu sega voda čez glavo za pedenj ali za sežnje. Kdor teži za modrostjo, mora odložiti vs o brezumnost, ki ga obdaja kakor zalivajoče vode, in ko jo je odložil, potem je povsem brez greha.

To primero je zavrnil že sv. Avguštin. Primerjati bi morali, pravi, napačnost t e m i, krepost ali modrost pa s v e t l o b i.³⁰ Kakor tisti, ki prihaja iz temne špilje, ne pride hípoma v polno svetlobo, temveč le po malem (*paulatim*) prehaja, tako tudi tisti, ki prehaja iz zmote k resnici. Da so pri takem prehodu možne stopnje, je pač jasno, in je bilo slednjič jasno tudi Seneku samemu.

Prav tako namreč, kakor je bil nedosleden Cícero v svojih naukih glede enakosti grehov, je bil nedosleden tudi Seneca. Je pač usoda vsake zmote na etičnem polju, da se s praktičnim življenjem ne dá resnično uglasiti.³¹ To je občutil tudi Seneca.

²⁸ »So wenig Kants Sprache schlicht und klar ist, so wenig tritt seine Sittenlehre der Selbstsucht entgegen, die vielmehr in ihr recht eigentlich in Schlangenwindungen zur Selbstvergötterung aufklimmt; an Stelle des gemeinen Egoismus setzt sie einen transzendentalen, bei dem das Selbst nicht verstohlen seinen Eingebungen folgt, sondern diese als Gesetz proklamiert.« Willmann, *Geschichte des Idealismus*, III 502. — Dobro pripominja Ernst: Das ist des Stoikers Stolz, daß er die Schwächen und die Krankheit seiner Natur nicht erkennen will und der Hilfe Gottes nicht zu bedürfen scheint, vielmehr in sich selbst die Kraft und das Vermögen zu finden glaubt, seine Glückseligkeit zu erreichen. (*Die Werke u. Tugenden der Ungläubigen*, p. 190. Herder 1871.)

²⁹ *Nihil invenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius... honestum nullam accessionem recipit... ergo virtutes inter se pares sunt, et opera virtutum, et omnes homines, quibus illa contingere.* — Seneca, Ep. 66, 8—11.

³⁰ *Vitium vel stultitia tenebris, luci autem virtus vel sapientia comparetur.* S. Aug. Ep. ad Hieron. 167, 13. P. L. 33, 738.

³¹ Nebeški psiholog je dobro vedel, da zgolj teoretični nauki malo izdajo, če ni dognano, da se dajo uporabiti za resnično človeško življenje.

Kljub vsem mogočnim stavkom, da je sapiens popoln, da nima greha, da je naravnost Bogu enak, da so pri brezumnih vsi grehi iste velikosti; kadar govori iz notranjega izkustva, vse drugače govori, tako resnično in ponižno kakor kak cerkveni oče.³²

To nasprotje je pri Ciceronu in pri Seneku nekaka psihološka uganke, ki si je ne moremo drugače razložiti kakor s tem, da je njiju zdrava pamet časih z naravno silo prebila vso stoično filozofijo in udarila na dan. Da so se resni možje sploh mogli oklepati stoične filozofije, je tem bolj čudno, ko so vendar že prvovrstni klasiki pri Grkih in Rimljanih poznali občo človeško pogršnost³³ in dobro razlikovali med velikimi in malimi napakami.³⁴

Stoicizem in cerkveni očetje.

Da je ta čudni stoični sistem našel v prvih stoletjih tudi med kristjani pristašev, se dá s tem razlagati, da so pač mnogi bili vzgojeni še v poganskih šolah. Dalje pa imajo enostranski nauki na nekatere ljudi vedno privlačno silo, zlasti če nastopajo dotični učitelji z veliko, vsaj navidezno etično resnobo in znajo podajati svoje nauke v varljivi obliki. Cerkevni pisatelji so stoično filozofijo zlasti s tem zavračali, da so kazali na brezumne posledice. Tako je dokazoval Lactantius, da bi morali po

Zato je pokazal prej s praktičnim življenjem, kar je hotel potem poučevati. *Coept facere et docere.* Tako Kristus. (Act. 1, 1.)

³² *Peccavimus omnes, alii gravia, alii leviora... nec delinquimus tantum, sed usque ad extremum aevi delinquemus. Alii ex destinato, alii forte impulsu, aut aliena nequitia ablati... etiamsi quis tam bene purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.* Seneca, *De clementia* 1, 6 in 2, 6. K temu pripominja Rubin: Seneca hat durch den statuierten Unterschied zwischen schwereren und leichteren Vergehungen die stoische Lehre von der Wertgleichheit aller gesetzwidrigen Handlungen aufgehoben. — Die Ethik Senecas, 43, München, Beck 1901. — *Multum abesse ab homine tolerabili, nedum perfecto.* Seneca, *Ep.* 57, 2—3. — *Quaedam mi Lucilli, nulla virtus effugere potest; admonet illam natura mortalitatis suae.* Seneca, *Ep.* 57, 2—3.

³³ *Ἀνθρώποις γὰρ τοῖς πᾶσι κοινόν ἐστὶ τὸ ἁμαρτάνειν* Sophocles, *Antigone* v 1105. *Περὶ ὧν ἅπαντες καὶ ἰδιῶ καὶ δημοσίᾳ ἁμαρτάνουσιν.* Thukydides III 45, 3.

³⁴ Nam vitiis nemo sine nascitur, optimus ille est, qui minimis urgetur. Horatii *Satyr.* I 3, 68.

stoični teoriji vse prestopke enako kaznovati, male pogreške kakor velike zločine ali pa narobe.³⁵

Sv. Hieronim je ostro bičal stoiški napuh,³⁶ in njih tezo o enakosti grehov imenoval blaznost.³⁷ Sv. Avguštin je dejal, da se ta misel sploh protivi zdravemu razumu,³⁸ in je prav tako očital stoikom bloden napuh.³⁹ A tudi že Ciprijan je svaril pred stoiiki.⁴⁰

Edino pri sv. Gregoriju Naz. so našli nekoliko več simpatij: toda tudi ta občuduje le njihovo ἀπάθεια,⁴¹ nikakor pa ne sledi stoični teoriji o grehu.

Pač pa imamo pri drugem znamenitem cerkvenem pisatelju odstavek, ki močno spominja na Ciceronova paradoksa, namreč pri sv. Baziliju.⁴² Ker se pa ta pisatelj sklicuje na svetopisemski izrek, sega razprava o tem že na teološko polje:

³⁵ Lactantius, Epit. div. inst. 38. P. L. 6, 1046.

³⁶ Quae enim potest esse maior temeritas, quam Dei sibi non dicam similitudinem, sed aequalitatem vindicare et brevi sententia omnium haereticorum venena complecti, quae de philosophorum et maxime Pythagorae et Zenonis principiis Stoicorum fonte manarunt. Hieronym. Ep. 133 ad Ctesiph. P. L. 22, 1148.

³⁷ Delirant Stoici paria contententes esse peccata. Hieronym. Dial. cum Pel. 1, 19, P. L. 23, 535; cfr. Hieronym., In Ezech. 9, 9, l. 3, P. L. 25, 94.

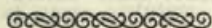
³⁸ Hoc autem de parilitate peccatorum soli Stoici ausi sunt disputare contra omnem sensum generis humani. — August. ad Hieronym. Ep. 97, P. L. 33, 735.

³⁹ Stoici »typho turgidi et non sapientia sanati, sed errore durati«. — August., Sermo 348, c. 2, n. 3, P. L. 39, 1528.

⁴⁰ Cyprianus, Epist. ad Antonian. c. 16, P. L. 3, 807.

⁴¹ Ἐπαίνῳ τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς τὸ νουκλικόν τε καὶ μεγαλόνουν, οἱ μὴδὲν κωλύειν φασὶ πρὸς εὐδαιμονίαν τὰ ἔξωθεν, ἀλλ' εἶναι τὸν σπουδαῖον μακάριον, κἂν ὁ Φαλάριδος ταῦρος ἔχῃ καίόμενον Greg. Naz. Ep. 32. PG 37, 72.

⁴² Πῶς δεῖ προσφέρεσθαι τοῖς τὰ μέγιστα τῶν ἁμαρτημάτων αἰτουμένοις, τὰ δὲ μικρὰ ἀδιαφόρως ποιοῦσιν; Πρῶτον μὲν εἰδέναι χρὴ, ὅτι ἐν τῇ κινήσει διαθήκη ταύτην τὴν διαφορὰν οὐκ ἔστι μαθεῖν. μία γὰρ ἀπόφασις κατὰ πάντων ἁμαρτημάτων καίται, τοῦ Κυρίου εἰπόντος ὅτι ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας. Basilii Caes. Reg. brev. tract. Interr. 293 Pg. 31, 1288.

Svetovna vojska in slovensko slovstvo.

Informativna študija.¹ Sestavil dr. Ivan Pregelj.

Ni ga kulturnega naroda na svetu, v čigar umetniškem in slovstvenem življenju ne bi bil pustil svetovni vihar jasnih in izrazitih sledov. Svetovno slovstvo (omejiti se moram pač le na evropejska!) je doživelo to strašno »epizodo«, ta prečudni (in vendar nujnologični) »anahronizem« v življenjski drami moderne družbe kot veliko snov in kot veliko doživetje. Historični dogodki let 1914—1918 pa niso vsem narodom enako doživetje. Ločiti moramo nekako tri skupine: a) velike narodnosti, ki so bile vodilne sile v veliki borbi (Francozi, Angleži, Rusi, Nemci), b) nevtralne narodnosti (Španci, Norvežani, deloma tudi Italijani) in c) male narodnosti, ki so bile politično podrejene velikim in so doživele vojsko kot tako le pasivno (n. pr. Slovenci, Hrvatje, Čehi). Da je moralo biti čuvstvovanje Srbov, Bolgarov, Belgijcev (francoskih) sorodno onemu narodnosti v prvi skupini, je jasno, prav tako jasno, kakor da je nujno čuvstvovala v vojski vsaka narodnost tipično individualno po svojih izrazito svojstvenih, klimatično in kulturno tipiziranih umetniških strujah in osebnostih. Določna karakteristika ali jasna klasifikacija v morju individualnosti svetovnega vojnega slovstva l. 1914—1918 je nemogoča, preden nimamo točnih študij o tem slovstvu pri vsakem narodu posebe, preden ni pa tudi to slovstvo končno in odločno končano. Slovstva večjih in manjših narodnosti imajo sicer že svoja »vojna«, »politična slovstva« iz starejših dob. Sodobno vojno slovstvo je nastopilo pri velikih narodnostih v zmislu tradicije (formalno!) in je starejše dobe vojnega slovstva preseglo le kvantitativno. To se je moglo goditi pri Francozih, kjer je rastlo slovstvo sodobnega srda naravnost iz tradicije povračilne (revanche) literature, ali pri Nemcih, kjer se je uveljavilo čuvstvovanje v zmislu nacionalizma osvobodilnih bojov proti Napoleonu ali zmagovitega tirtejtva sedemdesetih let. Duh novega časa, ki se javlja v silni

¹ Zaključena 27. III. 1920. — Op. pis.

hipertrofiji individualističnega smotrenja (impresija, ekspresija), pa opravičuje sodbo, da je sodobno vojno slovstvo po drugi strani izrazito natančna slika vseh mogočih odtenkov vojne psihoze. V tem zmislu je mogoča gotova periodizacija v razvoju svetovnega bojnega in vojnega slovstva. Prva doba bi pomenila pretežno političnočasovno slovstvo, nacionalizem bojnega navdušenja, oficialnodržavnega propagandstva, ki se je javljalo povsod in izrazito anahronistično v okusu in slogu tradicije. (Pri Nemcih n. pr. je nastalo v avgustu 1914 50.000 vojnih pesmi in vsaj eno petino so tiskali!) Temu političnemu pesništvu so se uslužbili najznamenitejši slovstveniki in so redki, ki so stali ob strani in niso vpili v množici. Tako je imenovati pri Francozih imena: Verhaeren, A. Suarès, A. France, P. Claudel, E. Daudet, H. Bataille, G. Fort, E. Rostand, M. Barres i. dr. Duh Bergsonovega »aktivizma« opravičuje deloma nacionalizem vseh teh ljudi tostran pri Francozih in onstran Rene pri Nemcih. Tu se človek ne more otresti vtisa, da valovijo duhove »vélike besede« Nietzschejeve, katerega Francozi svojim sovražnikom radi očitajo (n. pr. Suarès: C'est la guerre: »Ah, chien de Nietzsche!«) Med neštetimi Nemci sta zlasti krviželjna T o m a ž M a n n (»ecrivain le plus chauvin«) in R i c h a r d D e h m e l († 1920). Prečudno živo in prvič je jeknilo bojno razpoloženje proti Nemcem (pod francoskimi motivnimi vplivi) pri Rusih (Brjusov, Sjeverjanin, Sologub) kot izrazita propagandna pesem poleg narodu bistvenejše t u r k o f o b n e. Vendar pa je »politično« slovstvo v Rusih kmalu ponehalo, se umaknilo (morda pod vplivi Tolstega, Andrejeva i. p.) mirnemu, umetniškemu motrenju vojske kot elementarnega, človeškega z l a, dočim je v Italiji baš nasprotno rasel šovinizem (n. pr. D'Annunzio: »Licenza«, San Benelli i. dr.) do nezdrave, neokusne, skoro bi rekel paralitične besnosti v gesti in frazi. Propagandi proti Nemcem so služili na Angleškem Kipling, Wells, Chesterton, Watson i. dr. Časovni okus tu in v Ameriki se kaže zlasti še v hlastanju po senzacionalnem, utopističnem (v zmislu Verneja, Wellsa i. p.), romantičnem slovstvu, po beletriji železniške kakovosti, ki je našla hvaležne, aktualne snovi v grozotni realistiki sodobnega dogodka na evropskem bojišču. Pesniki v Španiji so politični pristaši antante, pa tudi Nemčije. Prvi so zlasti umetniki, ki so pod francoskimi književnimi vplivi (Blasco Ibañes). Formalnih in stilističnih pridobitev s t a r e j-

ših vojnih poročevalcev in orisnikov se poslužuje internacionalna, oficijozna in umetniško žurnalistična družba novih vojnih poročevalcev (Sven Hedin, Dančenko i. dr. i. dr.), ki bodo bodočim slovstvom bogata folkloristična zakladnica bojnega miljeja in kolorita. Tako je slovstvo te prve dobe v pretežni sili izraz nacionalizma, militaristične pijanosti, panegirika velikega »čina«, ki je sledil velikim »mislim« in geslom znervožene, v artizmu let pred vojsko preobjedene duševne aristokracije. Po tej prvi dobi se oglasi sporadično že jeka »boli«, sprva pasivno sentimentalno, salonsko v okusu Suttnerjeve Brede (»Die Waffen nieder«), n. pr. pri Nemki Klari Viebigovi: »Töchter der Hekuba«. Še odločneje je vzkalila misel človečanstva in usmiljenja tam, kjer je ležalo seme »pacifizma« sejano v široko in dolgo že dvajsetletja: pri Rusih (Tolstoj, Vereščagin, Andrejev). Veliki stvaritelj »Rdečega smeha« živi še, dramatizira mimogrede snov nemškega vpada v Belgijo in se poglobi v dušo »malega človeka v zaledju« (»Jarem vojske«). Andrejevu se pridruži Gorjki. Na Francoskem pa vzraste tedaj navidezno nekaj epigon slovitega Zolajevega »Poloma«, v resnici pa pravi sodobni Homer jarkov pri Souchezu, Lensu in Clavericyju: Henri Barbusse s svojim romanom: *Le feu* (nadaljevanje »Jasnost«), ki bo stal za vse čase ob Tolstojevem »Sevastopolu«.² To je za Andrejevem odločen korak iz vojne snovi zaledja naravnost v milje bojne črte, je naturalizem specialno nove vojske, tendenčen krik človeka-vojaka v ognju, blatu in vodi, protest trogloditov moderne civilizacije proti »poincarizmu« in militarizmu. Barbussu sorodna sta med drugimi Nemec H. Schickele (»Hans im Schnackenloch«) in Italijan Virgilio Brochi (»Secondo il cuore«). Tega zadnjega je začela odločno preganjati oficijozna žurnalistika, cenzura in policija (pojem defaističnega gibanja!). Podobno se je godilo Francozu Roumainu Rollandu (»Au — dessus de la mêlée«), ki je izmenjal humanitarna pisma (pojem »dokumentov človečanstva«) z Gerhardom Hauptmannom in Maksimom Gorjkim in dobil zasluženobno Nagrado, katero je razdelil vso za dobrodelne namene. Vsled bridkih in težkih bojnih usod go-

² Že pred »Ognjem« se je uveljavil pri Francozih poseben »argot« v bojnem slovstvu l. 1914 sl. Potreben je bil slovar za »l'argot Poilu«.

vori odslej na Francoskem vedno odločneje glas miroljubnosti, spravljivosti proti vladni šovinističnobojni propagandi. Oglašajo se katoliški »Le Correspondent« in socialistični listi proti »Revue des deux Mondes«, »Revue de Paris«, »Revue Bleu«. Okus občinstva se je medtem celo na Angleškem preobjedel aktualne, senzacijske vojne beletrije. Mirni epiki so začeli proučevati zmisel vojske, smrti, duše in bolečine, vojska postaja že epična snovnost (Bazin, René, P. Bourget: »Le sens de la mort« i. dr.). Veliki belgijski simbolist Maeterlinck tone v mysticizem »smrti« (1913), čuvstvovanje človeka se uveljavlja v motivih in tendenci (F. J. Jouve, G. Duhamel, Abbe Brémont: »Humanisme dévot«, Foerster i. t. d.). Uspehi orožja, zmage zdajpazdaj še in še razpalijo bojovito deklamatsvo prvih bojnih tednov (ob polomu nemške fronte), pesniki, ki so bili sprva prebojevit, seveda ne morejo naravno in neprisiljeno v zmisel »pacifizma«. Tako je bilo vojno slovstvo velikih nacionalitet po svoji tendenci deloma nacionalizem, deloma socializem. Oblikovno se ni razvilo, pridobilo pa je snovo. V tej točki je slično vojnemu slovstvu velikih narodov slovstvo malih, politično zaslužjenih nacionalitet, katere je vojska zadela dvakrat kruto. Prav v zmislu dobe so tudi ti narodi nacionalni. A nimajo vojskâ, vojska so, a proti sebi in svojim narodnim težnjam. Pritisk vladnega militarizma je razplal v njih do skrajne sile hrepenenje po osamosvojitvi, po narodnem življenju. Pod vislicami in molčeči morajo snivati veliko sanjo svoje svobode. Zato sovražijo silo, a molče, in če govorijo, morejo le pod simbolom, v parabolih. Njim nacionalni nazor pomenja smrt, zato čustvujejo že prvi dar vojske socialno, človečansko gredo torej iz socializma v nacionalizem, baš drugačno smer kakor njihovi gospodi, ki se prebujajo iz šovinizma v zmisel pacifizma in narodne strpnosti.

Analiza duševnega življenja Slovencev v letih 1914—1919 bi bil Dostojevskega »Besov« vreden orisni predmet. Morda je svetovna vojska za Slovence sploh prvi veliki kulturni doživljaj, naša prva velika nacionalna snov, hvaležna folkloru umetnosti bodočnosti, tako da je vse naše prejšnje doživetje le prilika, le simboličen motiv (kmetski upori, Turki). Po kakovosti zunanjih historičnokulturnih narodnostnih dogodkov in doživljajev (momentov) je ta kratka doba vrhutega ginljivo dra-

matičnonapeto drapirana »epoha« slovenskega narodovega vstajenja: balkanska vojska (tragična krivda našega ljudskega trpljenja v vojski), iredentizem Gospe Svete v l. 1914, tendenčnost »Gospodina Franja«, temnica »Slovenske Matice«, deklaracijska politika, Krekova smrt, otvoritev deželnega gledališča v Ljubljani, stoletnica Vodnikove »Ilirije oživiljene«, 29. XI. 1918, Cankarjeva smrt, »Tugomer« na odru. Prvo občutje: strašen »molk«, neskončna »okamenelost«; drugo občutje: zavest »krivice«, ki jo nosi poldrugmilijonski narod; tretje občutje: krivici mora biti sojeno, je sojeno, ker išče umetno razpoloženja zase (naročen, servilen patriotizem); četrto občutje: b r a t j e smo; peto občutje: trije bratje smo »Trije v Enem« — i n d u h je, ki seva, i n b e s e d a je, ki je Alfa in Omega...

V vsem času je vzbrnela ena edina slovenska umetniška vojna pesem, tipičnoslovenska pesem »srda«: Gregorčičeva »Soči« (prim. Sardenkovo parafrazo z Gregorčičansko patriotsko pento!). Pa še ta je bila deloma le dobrodošel ščit, utilitarističnoobrambno orožje »navzgor«. Sicer pa nobenega bojevitega razpoloženja. Samo sentimentalnost iz tradicije slovenske vojaške narodne popevke (Andrejkovi nemški prevodil!). Saj prava slovenska bojna pesem (S. Jenko) ne sme v življenje in se zato tem slovesneje oglasi po deklaracijskih dneh kot prava jugoslovenska marseljeza poleg Mihanovića, Njeguša in naše sedanje himne: »Bože pravde«, poleg Jenkove melodije: »Što čutiš Srbije tužni« in Harambašičeve: »Zrinjsko-Frankopanke« (»Slovenac, S r b [mesto »i«], Hrvat«).

Balkanska vojska ni pustila v slovenskem umetnem slovstvu skoroda nobenih izrazitejših sledov (morda nekaj prav neznatnih bojnomoivnih pesmi Žgurovih v »Slovanu« leta 1913) Edino Ivana Cankarja črtica »o vojski« (Dom in Svet 1913) pomeni zanimiv drobec, ker je snovni motiv pozneje dozorel v »Otrocih in starcih« (Podobe iz sanj). Pač pa je spesnil O. Ž u p a n č i č v nekaki proroški intuiciji kakor nekako uverturo v svetovni »pokolj« mogočno »D i e s i r a e« (Slovan 1914, str. 1), ki je gledanje v veličini apokaliptične dinamike in v tropu čudovite plastike obenem nenamerovani, klasično arhitektonski uvodni motiv v zbirko Župančičevo l. MCMXX.

Prvi slovenski pesnik, ki je začuvstvoval pod vplivom velikega zunanjega dogodka, velike vojske, je bil Silvin S a r d e n k o (Dom in Svet 1914). Pridružila sta se mu mladi

Fr. Bevk in groteskni H. Smrekar s svojimi risbami in vinjetami. List »Dom in Svet« je živel od teh prvih vojnih refleksov v slovenskem slovstvu pa gori do pomladi 1919 (Fr. Bevk) pretežno v občutju velikih dni v besedi in sliki (Vurnik, Vavpotič poleg tujih: Böcklina, Corneliusa i. dr.). Izrazit dvozvok »vojnega« »Doma in Sveta« sta bila F. S. Finžgar in Iv. Cankar. Njima ob stran je rasel plodoviti Fr. Bevk. Glasnik slovenske misli in bolesi v vojski je bil v »Ljubljanskem Zvonu« Oton Župančič vse od prve strani letnika 1915 gori do 1919. Ob stran so mu rastli Pavel Golia, Fran Albreht in Vladimir Levstik. »Slovan« ni doživel vojske globlje (Al. Gradnik, A. Batagelj) in je preminil l. 1917.³

Vojna snovnost v »Domu in Svetu« je odločno prevladovala nad motivi, ki niso v zvezi z velikim dogodkom. V »Ljubljanskem Zvonu« in »Slovanu« pa presegajo nevojskni prispevki aktualnost (Pugelj, dr. Šorli, dr. Tavčar, dr. Kraigher, Koštanjevec⁴). Epsko ali v nevezani besedi so oblikovali: Finžgar, St. Majcen, Ivan Cankar, Fr. Milčinski, Vlad Levstik, M. Pugelj, F. Kozak, Juš Kozak, Iv. Albreht, Ks. Meško, Ivan Zorec, Fran Bevk, V. Bele, Iv. Dornik, N. Velikonja, Fr. Govekar, R. Murnik, I. Lah, I. Ribičič i. dr. (v neznatni meri). V vezani besedi so prispevki Župančičevi najboljše poleg Sardenka, P. Golie, Fr. Albrehta, Al. Gradnika, Fr. Bevka, Fl. Golarja, R. Maistra, Lovrenčiča, St. Majcena, Batagelja, dr. Budala, I. Albrehta, Debeljaka, Funtka, Gangla, Glaserja, Grudna, Kureta, Turšiča, A. Remca, I. Laha,

³ Vpošteval sem v naslednjem in prejšnjem sledeče slovstvo: Ljubljanski Zvon 1913—1919; Dom in Svet 1913—1919; Slovan 1913—1917; Lit. Echo 1914/15—1918/19; Mentor 1914/15—1918/19; K. Meško: Njiva; J. Kozak: Razori; Slov. begunski koledar 1917; St. Majcen: Kasija; Al. Gradnik: Padajoče zvezde; J. Lovrenčič: Begunski očenaš; Fr. Albreht: Mysteria dolorosa; Silvin Sardenko: Nebo žari; O. Župančič: Ciciban in še kaj; O. Župančič: V zarje Vidove; Ivan Lah: Dore; Ribičič: Razvaline; A. Res: Ob Soči; Z. Kvedrova: Hanka. Nekaj malo: Ilustrirani glasnik, Slovenska družina, Slovenka. Ne dvomim, da se ne bi našla v feljtonih in prilogah slovenskega dnevnega časopisja še kaka zanimiva in umetniška drobtina, ki bi jo bilo kazalo upoštevati. Namen spisa pa ni zaključnoveljavna sodba o vsem slovenskem sodobnem vojnem slovstvu, ki še vedno raste. Informativnemu namenu teh vrstic, se nadajam, utegne zadostiti v polni meri navedeno slovstvo.

⁴ Eno banalno smešno poento je vendarle našel iz vojske v sklepu povesti »V starodavnih časih«!

Gašparija, I. Samca, I. Dobravca, C. Jegliča, J. Žigona in Podbevška. Vojno snov v dramatični obliki so pisali: Stanko Majcen (Kasija), Fr. Lipah (Dopust, Matija Gubec), S. Sardenko, N. Velikonja (Suženj), dr. Šorli, Finžgar (Vse naše) in Krek (Ob vojski). Aforizme o vojski so beležili: Bevk, St. Majcen, N. Velikonja, Iz. Cankar, dr. Kraigher, A. Debeljak i. dr. Znanstvene razprave, ki kažejo rast narodove ideje, so priobčevali: dr. Ušeničnik, dr. Grafenauer, dr. Srebrnič, dr. Grivec, A. Melik, Abditus, M. Čop, dr. Ilešič, dr. Osvald, dr. Lah, dr. Glonar, dr. Jesen i. m. dr.

Snovni motivi, kakor se zrcalijo v umetniškem obrazovanju vojnih slovenskih slovstvenikov, so zajeti iz miljeja bojne črte (kot dejanskega doživljanja — Juš Kozak), vojaškega življenja na fronti (fiktivno — R. Murnik), v rezervi (I. Albreht), v zaledju, v bolnicah, barakah in jetništvu, na dopustu in transportu, v zasedenem ozemlju in vojaški pisarni. Tipično slovenski so motivi b e g u n s t v a. Najmočnejši element je epika življenja na kmetih (Finžgar, Levstik). Izrazito čuvstveno in prigodniško je doživel vojno in njeno psihozo Ivan Cankar v pretipični obliki mistične špekulativnosti, dočim so nekateri mlajši radi skrivali prozaiteto svojega protibojnega nazora v obleko parabol, vizij, pravljič, legend in basni (Fr. Bevk, N. Velikonja, Fr. Albreht [tolstojanstvo!]). Naturalistom je nudila vojska le bolj slučajnostno snov za ozadje (Govekar: Film, Pugelj: Begunka, Prebujenje, Fr. Albreht: Laž, dr. Šorli: Filozof). Neposredno iz mizerije ljubljanskega vzdušja je zapisal F. Milčinski čudovito simpatične idile, humoreske in satire. Komaj nad povprečnost podlistka je zrastel R. Murnik v malenkostih («Strah», »na Jera plan'«), natisnjenih pod močnim naslovom.

V liriki je opaziti najmočnejši vpliv domače tradicije pri S a r d e n k u («šum in hrum») in R. M a i s t r u. Odločno pretežna je refleksija, prav malo je neposredne impresije, nekaj več je individualne eksprešionalnosti pri mlajših poleg tradicionalne uglajenosti stalnih oblik soneta, sonate in shematičnokitične pesmi. Ta vrsta pesništva je vseskozi p r i g o d n i š k a in je zrastla ponekod komaj nad povprečnost, odslužila času in se razvonjala.

Prezanimivo je slišati sodbe raznih pisateljev o vojski. Izidor Cankar je ugotovil, da je svet v vsej svoji ničnosti vreden neskončne ljubezni in da je en sam hip življenja vreden

tisoč smrti. Isti pisatelj je doumel, da je pomenilo klicati: »Živio vojska« toliko kot »živio prostitucija«. Stanko Majcen je umoval vojsko iz lastnega doživetja kot nekako »katharzo« človeštva, kot »velik ventil, skozi katerega se izlije smrad in gniloba stoletja«. Vojska ga je okrepila in če je treba biti žalosten, hoče biti žalosten v velikem štilu. Dve leti pozneje (ko smo davno že prenehali motriti vojsko kot dogodek in čutiti kot socialno nesrečo) mu je odgovoril N. Velikonja, da se je gnoj zares razlil, a zamoril vse boljše in plemenitejše. Pest je usužnila duha. Dr. Kraigher je že l. 1916 povedal precej točno diagnozo dogodkov po svetu in doma, češ, da dozorevajo vsi narodi in bodo tudi Slovenci dozoreli v udeleženstvo narodnega združenja. Juš Kozak pa je sanjal že o novem človeku s pestjo, dočim so rdeče vrste in parabole Bevkove vedno zopet očitna (in plenjena) izpoved, da »misli, ki prihaja iz puške, ne more blagoslavljal«. Belè je razumel vojsko kot kazen za pomor (maltuzianizem!); že post festum je povedal Budal »bratom«, da

»bit se greste za podvig in spas
krvnikovi vas gonobeči sili,«

dočim je Sardenko že rano doumel, da: »Srce ubiti se ne da« Pavel Golia, ki je odklonil »jokavo usmiljenje«, napoveduje »za smrtjo mas« nov dan in veruje, da »čin važen« izbira med »masami« počasi in previdno, dočim se Golarju izvije bolest v strašen klic proti nebu: ali si, Usmiljeni? in Batagelj nič manj krčevito ne vprašuje:

»še moliš? Misliš v paradiz?
Žival, žival!«

Lepe besede svojemu občutju je našel F. Albrecht v izrazih »molka, umiranja in žalovanja brez nadnega«. Cankarjevi misli soroden je Funtek v prozaiteti: »To je čudo božje, da časih v zadnji uri vsaj trpin ugleda nekaj, kar je prepojeno z dehtečo poezijo.« Snovni Finžgar je našel lepe orisne besede za hotenje in bolest pesnikov pod vtisi svetovnega gorja (Slike brez okvira). Vse njegove epske vrste pa kličejo vedno zopet: Boga imate, ne obupajte, in pravica je še živa! Izrazito jasna je stopila miselnost v proroški patos slovenskega nacionalizma pri Župančiču. Iz čuvstvovanj o božiču 1915 se mu izvije klic po Tistem, ki mora priti iz naših tal.

Sibilsko tajen in kratek je njegov »predgovor« o prvi naši kulturi, prvi tiskani besedi in pesmi z v o n o v. In že je oznanil blagovest pravice, svobode, bratstva (»Tuji mož«) za prokletje dni, ko je nosilo vsako čelo Kajnov pečat. In je že razodel, da bodo Trije En Sam in je Kreka označil za centralnega duha: »srce v sredini« in je spregovoril prvi v najjasnejši besedi o svojem narodu:

»Moj narod moder je ko kralj Matjaž,
moj narod star je težkih tisoč let.«

V kulturnovažni uri 29. septembra 1918 je spregovoril z besedo, ki je večna, o »besedi« — Alfa in Omega, potem ko je ves čas v dobi zapuščenosti in tesnobe tolažil, da seva duh, naša zadnja luč in je bil klicar, ko so vse misli glavo vteknile pod perot (prim. Wächterlied H. v. Fallersleben!) in je on pisal otrokom o vrabcih in je meril na mogotce in je zdaj v slovesni uri hotel »lajati« v skrunilce in neverne in nezveste. Drugod in drugače je mislil ob njegovi strani Ivan Cankar preko »Najhujšega« (hraste lomi vihar, bilke stoje) in »Črnega piruha« v panpsihizem, v pobratimstvo ljudi in v glorio Smrti, ki je Življenje, Mladost, Ljubezen. V Župančiču je govoril Slovenec, ki je prvi doživljal novi naš narodni zanos, kakor je vzrastle iz bolesti in molka v sijajen panegiriški spev jugoslovenske nacionalne zrelosti; v Cankarju pa je videl človek, čigar duša je že zorela nad telesnost, v večnost nad posvetne vrednote, k zadnjemu in najvišjemu spoznanju...

Mogočen motvoz novih in novodoživljenih motivov je oživotvorila literatura vojnih let. V tem oziru se je obzorje naše knjižne umetnosti silno razširilo. Ti motivi, ti simbolni termini bi samo za Cankarja in Župančiča zahtevali obširne študije. Pestrost snovnega poganka in subjektivnega doživetja pri posrednih stvariteljskih osebah bi dokazali ilustrativno že sledeči, s terminologično besedo označeni drobci snovne in miljejske vrste: blaznost (rdeči smeh) (Bevk), slepi vojak (Dornik), skrivnost zadnje neizgovorjene besede (Cankar, Funtek), Golgata človečanstva (Cankar, Lah, Fr. Albreht), morilci — Kajn (Bevk, Župančič), begunstvo (Lovrenčič, Gradnik, Župančič, Meško, Pugelj, Kraigher, Majcen), okameneli kralj (Velikonja), faraon (Bevk, Lovrenčič), sivoumazana voda (Cankar, Barbusse),

padajoče zvezde (apokalipsa, Gradnik), meduza (Cankar), kralj Matjaž (Cankar, Župančič), P. Klepec (Cankar), M. Gubec (Dolinar, Bevk, Lipah), nevidna roka (Belzacar-Bevk), rdeča pomlad (St. Majcen), panteizem »človeka nikar« (St. Majcen), stotnik — smrt (Cankar), velika nedelja (Cankar), zlati hrošč (Cankar, Pocl), piramida lobanj (Vurnik, N. Velikonja), Penelopa (Debevec), Mir (Aristofanes-Omersa⁵), Dante — Soči (Debevec), Odisej (Župančič), prerokbe (Finžgar, Lipah, Pregelj), črni kralj (Budal), »Nevernik« (St. Majcen), vojak - »lovec« (Šorli), tancaj, Marko (Bevk), boljševizem (Finžgar), hieroglifi (Lovrenčič, Bevk), don Abbondio (Pregelj), številka (N. Velikonja, St. Majcen), gadje gnezdo (Levstik), »polom« (Finžgar), prostitucija (St. Majcen, I. Albreht), i. dr., i. dr.

Pri opazovanju poedinih avtorjev sem opazil, da je večina njih povzela časovno snov v svoji lastni naravi in svojem slogu. Meško je čustvoval (Sin) v okusu slik iz »Tihih večerov« in je cepil v »Njivi« aktualnost v problem »njive« po vzorcu starega vzgojnega koledarskega slovstva. Silvina Sardenko je doživel svoje »Nebo žari« popolnoma v slogu svoje starejše pesmi kot prigodničar in mehkosanjavi, sentimentalni vložnikar. Subjektivnejša elegika zveni iz mlajših, razvijajočih se pevcev-Goričanov: Gradnika, Bevka in Lovrenčiča.⁶ Pri vseh treh je najti toplo čustvo, je najti pa tudi preveč izumetničene formalne prefinjenosti, ki odbija, utruja in je pesmim vzela vonj elementarne neposrednosti. Bevk je sicer najplodovitejši pesnik in tolmač vojnih čustev. V svoji plodovitosti morda nehoti ponavlja druge in poje v slogu drugih (»Strah« — Cankar, »Vsako jutro« — Rab. Tagore). Gojil je zlasti pravljico in parabolo (faraon — Lovrenčič) in je v »Rdečih vrstah« zapisal mnogo resnic iz sebe in svojega doživetja. Bolj lokalno-rodoljubnega značaja je Lovrenčičevo občutje, čigar formalna svojstvenost je vsaj meni (in deloma poleg Gradnikove) še problematična vrednota. Najgloblje je oral Pavel Golia v svojih miselno čustvenih, v socialistični terminologiji dihaajočih, krepkih spevih. Vé, kaj hoče povedati, in zna. Refren: »v pogibelj, v propast« (Na bojišče L. Z. 1919) me je spomnil lilienkronovske onomatopoezije: halt, halt, halt, halt,

⁵ Podobno v Nemcih »Antigona«.

⁶ Zelo točno sta doživela milje italijanskogoriškega bojnega zaledja in polja A. Res in Ribičič.

halt, halt, halt, halt, halt ein! Maister se je uveljavil z nekaj prav sočnimi, zares »vojaškimi«. Prijajo Budalova solidna jasnost in močna plastika, Zorčeva netipična a krepka realistika, Batagljeva uglajenost ritma in besede. Barbusse v malem bi bil Juš Kozak. Zelo dober je I. Albrecht v izvirni »Rezervi«, dočim so Lahovi »Sredozimci« skoroda Meškova tehnika in »Dore« malo medla mladinska povest. Z gesto miselca in moderne segata v probleme N. Velikonja in St. Majcen (ne tako Kvedroval), čigar štiri o »rdeči pomladi« so poleg dveh, treh Sardenkovih in ene Bevkove (Pomlad 1919) najboljša »vojna« lirika v Domu in Svetu l. 1914—1918. Občutje Al. Remca je globlje kot kdaj prej. Lirika Fr. Albrehta je močen patos, prikupen, a še premalo subjektivno samorastel in svojstveno plastičen. Debeljak se je očitvidno šolal le še bolj formalno v impresiji in uglajenosti francoskih parnasovcev in modernih. Neznatni so vojni prinosi nekaterih mlajših, ki tudi niso več aktualni (J. Žigon: Inter arma). Stritarjevega sloga pozni epigon je Ganglov »Zblazneli kralj«. Gangl tudi sicer ni našel novodoživljene besede za svoje stritarjansko rodoljubno čuvstvo, iz katerega je plastičnoostro zrastel Golia v novi nacionalizem. Funtkovi vojni prispevki so kvantitativno silno neznatni. Svoje besede so iskali in je še niso našli Glaser, Gruden, Podbevšek i. dr.

Brezdvomno umetnine trajne in klasične vrednosti je oplo-dila svetovna vojska v Slovencih pri: a) Župančiču, Iv. Cankarju, F. S. Finžgarju, b) St. Majcenu in Vl. Levstiku.

Prvi trije so bili tipični tolmači slovenske duše in boli ves čas vojske l. 1914—1917 (1919): Župančič sijajen psalmist, prorok rastočega slovenskega nacionalizma iz »molka« v »besedo«, simbolist svojega in slovenskega kova, poosebljen optimizem jugoslovenske močne vere; Cankar neizčrpno bogat, sinterezističnosochen interpret slovenske razboljene duše, mož v strašni krizi, človek, ki mu je srce in duha budila svetovna katastrofa iz mrtvila deterministične enostranosti v obzorje metafizično večnih zarij, glasnik človečanstva v nas; Finžgar moderni socialec, rapsodični epik naravnost iz brutalno vsakdanje snovi v plastično gradacijo dramatsko-umetnostne geste, jeka naše zemlje. Tik pred smrtjo je zbral

Cankar svojo umetnost iz bojnih let (»Podobe iz sanj«) v prečudno neprisiljeno harmonično celoto. Šele v l. MCMXX mu je sledil Župančič z enakovredno zbirko. Finžgarjeva epika še čaka in morda še zori knjižni obliki. Tem delom sta pridružila St. Majcen tragedijo »Kasije« in Vl. Levstik oljsko pot Kastelke v »Gadjem gnezd«. Župančičeva lirika vojnih let je vzrastla organsko v prečudno arhitektoniko zbirke »V zarije Vidove« (lirika let 1912—1920), v arhitektoniko, ki je simbolnopomenljivo slična oni Prešernovega sonetnega venca z isto simetrijo in istim prepletkom motivov dvozvoka: najčistejšega nacionalizma in osebnega (ljubezenski, družinski, estetsko-razpoloženski) doživljaja, ki ju vklepa in veže sladka moč sinonimne ekspresije v »Slapu« in v »Mesečini«. Doživel sem, da so vojne lirske zbirke šele kot galerijske celote dihale izrazit svojstveni vonj. Med Ž. pesmimi je vsaka zase svoj vonj in ton; zdaj bridka idilika v »Razgovoru«, zdaj goethejanski ifigenizem (»Der Wanderer«) v »Tujem možu«, zdaj težka plastika v posmrtnici (prigodnici zunanje vrste!) »Joži Bercetu«, zdaj Hugojska emfaza v »Naši besedi«, ki je tudi zapela tako čudno iz zunanjeprigodniškega (prolog ob otvoritvi slovenskega gledališča) v klasiciteto in izraz Nas Vseh. In vendar je sprelepa domačnost najboljša »begunske« »Begunka pri zibeli« izraz iste ljubezni, ki hoče »lajati« od srda v »Našem pismu«. Vedno en duh v vedno novi gesti, ena duša s tisočero čuvstvenostjo, ene oči z neskončno intuicijo: tu »Otroci molijo«, »Dete čeblija« (nekaj Falkeje svojstvenosti: »družinstvo!«), tan »Kovači«, ki so nacionalnoslovenska, »Bolnik« in »Zemljevid«, ki so državopolitična in slovenskonacionalna, tu »Na Jurjevo osemnajst«, ki je socialna beseda. Župančičeve »vojne« pesmi so in bodo! So in bodo prav tako vse (tudi one, ki jih ni zbral v zbirko »Vidovih zarij«), kakor vse Cankarjeve »Podobe iz sanj«, ki se jim edine morejo enakovrstne postaviti ob stran. »Iz dna«, kakor je prav povedal dr. Glonar, je vzknila ta knjiga C., ta prečudni bridki cvet slovenske neoromantike, ta sijajna zakladnica tipično Cankarjevih simbolizmov in čuvstvenomiselnih motivov, ta »pesimistični« pasivizem slovenski v dneh grozot poleg Župančičevega vernega »aktivizma«, ta mističnoritmični izraz naše bolesi poleg plastičnonazorne konturnosti Župančičeve, s katerim

veže Cankarja sorodnost podzavedno skupnih predstavnihi poli (molk — osamelost, zrcalo — ogledalo, sodnik, novi dan, nebovzetje, velika nedelja). Objektivno, in ne kakor lirika Cankar in Župančič intimnosvojstveno, je obličil vojne doživljaje Finžgar v epopeji cikličnih poglavij: »Prorokovana« — »Boji« — »Prerokbe zore« — »Slike brez okvira« — »Golobova njiva« — Kronika gospoda Urbana« — »Polom«.

Umetniška tehnika Finžgarjeva je do pičice tista, kakor ona slovitih »slikarjev historij«: realizem množičnih lic, ki jih je umetnik poprej racionalnostilistično uredil; starejši, mirni, umetniški realizem, ki vpoštevaja nujnost gotove umetnostne stilizacije. Snov in rast Finžgarjeve vojne epike je odločeval potek zunanjih vojnih dogodkov tako, da je rastla v prezajemljivo folkloristično gradivo vzporedno in istočasno, ko je to gradivo zorelo v umetnostno predelano tipiko Finžgarjeve umetnosti: v umetnino, ki jo je umetnik zasnoval kot epsko-dramatično trilogijo, pa je ostala prezanimiv fragment. Fragment pa le v zunanji obliki, sicer organsko cela in nasičena celota. (V »Prerokbe zore« bi se bil mogel spočeti F. II. del fabulistično zaokrožene trilogije. Ali je res cenzura preprečila to rast ali pa je umetnik bolj sam iz sebe pretrgal »akcijo« vsled zunanje snovi, ki se je razvijala v svoji nedogledni zgodovinski veličini nad prvotni koncept vsebinsko zaokrožene družinske zgodbe, ne vem!) Slutim, da je doživel Finžgar sredi dela gotovo artistično (modernol) spoznanje in se s tem (morda teoretično nezavedno) približal bistvu narodne epike, ki raste prvo v fragmentaričnost poedinok, iz katerih šele poznejši časi ustvarijo sintetično celoto. S tega vidika bo Finžgarjeva epika let 1915—1919 izredno lep in poučljiv slovstveni študij. Ni pa sicer izključeno, da ne bo Finžgar še sam za knjižno obliko redigiral in stiliziral samega sebe kot snov v obligatno tradicionalno celoto. Kar pa govori iz vsebine Finžgarjeve rapsodijske fabulistike, to je doslej najsijajnejši vonj našega gorenjskega življa, to je vonj naše zemlje, domačnost naših domov in ljudi, objektivnomirna slika pravega slovenskega ljudskega čustvovanja v vojski. Od srčne svoje krvi je zajel sicer Finžgar toploto personalnega sloga v »Kroniki«, dočim je bil v ostalih delih neosebni analist in je šele v »Polomu« stopil dejansko sam na oder med otroke svoje umetnosti. Kljub tej na-

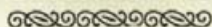
videzni neenotnosti koncepta, neskladnosti v grupiranju snovi in neubranosti sloga diha Finžgarjeva vojna epika prečudno enotno: jasno je, da je umetnina, pa rasti četudi navidezno neorgansko, vendar odtis ubranosti, ki ji je ime močna umetniška osebnost. (Pri ponovnem čitanju sem šele docela užil živo silo nazorne in vestne realistike Finžgarjeve in imel občutek, da berem sijajno dovršen folkloristično zgodovinski roman!)

Iz vojske po vojski je postala literarna zvezda Majcenova »Kasija«, ki pomeni moderno tragedijo in o kateri bi rekel, da je prvi in pravi slovenski kozmopolitizem, v veliki svet na slovenskem odru. V tem se loči Kasija od Kastelke pri Levstiku in se loči slog v »Kasiji« od krepke govornice v »Gadjem gnezd«. Problem žene v vojski! Nikoli nista dva pisatelja, dva umetnika iz enega občutja, v en problemu sekala tako subjektivno svojstveno kakor Majcen v drami in Levstik v noveli. Oba sta ustvarila umetnine s čudovitimi vrlinami in elementarnimi hibami: pri Majcenu so tehnične, pri Levstiku psihološke. »Kasija« in »Gadje gnezdo« sta deli, ki ju smemo prvi imenovati »ruski«, nacionalnomiselni, drzno filozofski v zmislu problematičnosti pri Tolstem in Dostojevskem. Po svojem vtisu bi ju opremil še z opazko, da je vplivalo »Gadje gnezdo« name, kakor bi bil gledal dramo, in »Kasija«, kakor bi bil bral roman...

* * *

S tem pa je obdelan le del tega, kar bi bilo treba napisati o »vojnem« slovstvu v Slovencih iz dobe 1914—1919. Treba bi bilo še natančno preiskati vplive, ki jih je vojna pustila v tistem slovstvu, ki ni v snovni zvezi z zunanjimi vojnimi dogodki, v impozantnih delih Tavčarja,⁷ Kraigherja, Milčinskega, Šorlija in Detele (Svetloba in senca), ki kričijo v moči, veselju in zdravju, v veri in priznavanju življenja brez slednje primesi bolehave sentimentalnosti ali starejšega pesimizma. Zdi se mi, da temu in takemu študiju še ni zrel čas, ker tudi sicer poglavje »vojsknega« slovstva v Slovencih še ni končano in tozadevna snov raste iz dneva v dan in nam morda kdovekje pod belim orlom zori stoprv jugoslovenski Barbusse...

⁷ Prim. geslo v »Cvetju«, ki zveni malce preemfatično vpricho miselne neizvirnosti in plehkobe!

Srbski cerkveni problemi.

Dr. F. Grivec.

1. Srbska cerkev ima velike zasluge za srbski narod in srbsko državo. Kralj Štefan Prvovenčani in njegov brat Sava, prvi srbski nadškof, sta osnovala narodno srbsko cerkev (1219). Car Dušan je ustanovil srbski patriarhat (1346); srbska narodna cerkev se je popolnoma osamosvojila. Srbsko pravoslavje se je tesno spojilo z narodnostjo in državo. Pod turškim jarmom je srbska cerkev v narodu ohranjala narodno in državno zavest.

Politična razdeljenost srbskega naroda je srbsko cerkev razcepila v več medsebojno neodvisnih (avtokefalnih) cerkvâ: 1. Srbija; 2. Črnagora; 3. Vojvodina (Bačka, Baranja, Banat), Slavonija i Hrvatska s središčem v Sremskih Karlovcih; 4. Dalmacija (podrejena rumunskemu metropolitu v Černovicah); 5. Bosna-Hercegovina (nominalno podrejena Carigradu); 6. Stara Srbija (Albanija) in Makedonija (podrejena Carigradu). Krepka narodna in verska zavest je v vseh ločenih delih ohranjala zavest skupnosti in budila teženje po osvoboditvi in ujedinjenju srbskega naroda.

Srbska cerkev je kljub svoji zunanji razcepljenosti pospeševala srbsko narodno (politično) in s tem tudi cerkveno ujedinjenje. Ujedinjenje razcepljenih srpskih cerkvenih pokrajin je bilo slovesno proglašeno na konferenci srbskih škofov v Beogradu dne 26. maja 1919.

Za pravilno izvršitev ujedinjenja srbske cerkve je potreben dogovor s carigrajskim patriarhom (zaradi Bosne-Hercegovine, Stare Srbije in Makedonije). Dogovori so se vleкли več mesecev. Koncem leta 1919 se je načelno dosegel sporazum. Carigrajski patriarhat se odreka naslednjim škofijam: Skoplje, Debra, Bitolj, Raša-Prizren, Vodena (del metropolije), Plevlje, Strumica ter vseh škofij v Bosni in Hercegovini. Srbija plača za to »uslugo« poldrugi milijon frankov. Stvar je po dosedanjih običajih pravoslavne cerkve povsem navadna; samo denarno vprašanje je bilo težavno (Vesnik 1919, št. 35/5).¹ Obenem se je v

¹ Srbi so imeli pred svetovno vojsko več cerkvenih in bogoslovnih časopisov. Sedaj imajo samo dva: mesečnik »Srpska Crkva« (Sarajevo) in tednik »Vesnik. Crkveno-politički i društveni list« (Beograd).

Bukareštu izvršil dogovor za odcepitev dveh dalmatinskih škofij (Zadar, Kotor) od bukovinske metropolije (Vesnik 1919, št. 35). Med tem se dogovori v Carigradu še niso definitivno končali. Carigrajski patriarhat dela zapreke zaradi grških manjšin v Makedoniji in zaradi obnovitve srbskega patriarhata. Carigrajski patriarhat si v tem slučaju prisvaja prevelike pravice. V okrožnici l. 1848 je carigrajski patriarhat jasno izjavil, da nima pravnega prvenstva na Vzhodu, ampak da se vzhodni patriarhi obračajo na carigrajskega patriarha po bratsko pomoč zato, ker je Carigrad državno glavno mesto. Torej po lastni uradni izjavi in po tradicijah vzhodne cerkve nima nikake oblasti nad onimi škofijami, ki ne spadajo v državo, katere glavno mesto je Carigrad. Carigrajski patriarhat hoče s svojim ravnanjem od naše države izsiliti čim večjo denarno odškodnino in čim večje pravice za grške manjšine. Zastopniki srbske cerkve naj bodo torej previdni in odločni, kakor opozarja »Vesnik« (1920, št. 9).

2. Ujedinjenje srbske cerkve je dalo cerkvi neki zunanji sijaj in veličino, a z druge strani je zbudilo toliko težavnih problemov, da je položaj dosti neugoden. Omenil sem že vprašanje o odnosu do Carigrada, a še težavnejše je notranje vprašanje o razmerju med cerkvijo in državo ter med cerkvijo in svetno inteligenco.

Srbski pravniki se živahno zanimajo za to vprašanje. V srbskem pravniškem društvu v Beogradu je dne 16. febr. 1919 o tem predaval dr. Kazimirović. Predavanje je objavljeno v »Srpski Crkvi« (1919, št. 1/2). Izjavil je: »Država ima u svojim rukama suverenitet, najveću vlast na ovome svetu... sve se živo mora pokoriti (državi)... Crkvene i religijske zajednice potčinjene su... u pravnom pogledu državi« (S. Crkva št. 1, str. 14). Z bizantinskega stališča so trditve dr. Kazimirovića razumljive. Ruski pravnik Suvorov trdi, da je vzhodna cerkev priznala vrhovno cerkveno oblast bizantinskih carjev in dosledno da je tudi ruska cerkev priznala oblast ruskega carja (Kurs cerkov. prava I 62/6). Moskovski cerkveni zbor je l. 1660 proglasil: »Carju svoju cerkov Gospod preda.«

Zastopniki srbske cerkve nasproti tem načelom in tradicijam odločneje nego nekdanj branijo cerkvena prava. »Vesnik« (1920, št. 10) piše: »Kot Srbi moramo priznati hvalo delovanju cerkve na narodnem polju, a kot kristjani ne moremo biti za-

dovoljni z njenim delom... Krščanska cerkev je preveč služila državi ter zanemarjala koristi cerkve in dobro človeštva... Cerkev je postala sužnja države.»

Ministrstvo ver v Beogradu je v »uredbi« o svojem »ustroju« izjavilo, da ima to ministrstvo vrhovno upravno oblast nad srbsko cerkvijo v Srbiji in Črni gori. Belgrajski metropolit je proti temu protestiral (Vesnik 1919, št. 25). »Vesnik« je ostro kritiziral to uredbo (1919, št. 28/9 i 31). Ministrstvo ver je v »Vesniku« (št. 33/5) odgovorilo, da ta izjava samo ponavlja prejšnjo cerkveno uredbo. A »Vesnik« (1920, št. 10) odgovarja, da si niti srbska niti črnogorska država ni prisvajala vrhovne upravne oblasti, ampak samo nadzorstvo nad cerkvijo (Zakon o cerkvenih oblastih v Srbiji, 27. aprila 1890; »Ustav Sv. Sinoda u Crnoj Gori«, 30. dec. 1903). Videti je, da se ministrstvo ni točno izrazilo. Nasprotno pa »Vesnik« (1919, št. 28; 1920, št. 10) odločno trdi, da ima država vrhovno nadzorstvo nad vsemi veroizpovedmi v vsakem oziru, ne samo »u onim versko-političkim poslovima, koji spadaju u krug državne delatnosti« (tako izjavlja ministrstvo), ampak tudi v notranjih cerkvenih stvareh.

Vprašanje o razmerju med srbsko cerkvijo in državo je tem težavnejše, ker je na mesto srbske pravoslavne države stopila versko mešana Jugoslavija. Nekdaj je bila cerkev tesno združena z državo, z državnimi in narodnimi težnjami; vera, narodnost in država se je istovetila. Nekdaj je bila srbska cerkev podrejena pravoslavnemu srbskemu prosvetnemu ministrstvu. A sedaj more i katoliški Jugoslovan biti minister ver; država ni izključno pravoslavna. Zato razmerje med srbsko cerkvijo in novo državo ne more biti več tako tesno in pristrčno (Vesnik 1920, št. 10).

Vprašanje o odnosu cerkve in države je tudi za katoliško cerkev v Jugoslaviji dosti težavno. Katoliška cerkev in vera je ravnopravna pravoslavni. A ta ravnopravnost se ne more tako lahko konkretno določiti. Dr. Kazimirović opozarja, da ima srbska cerkev svojo vrhovno oblast v okviru države, katoliška pa zunaj države. Zato govori o »borbi sa papom«, o »kulturnem boju« (S. Crkva 1919, št. 2, str. 13). »Vesnik« (1920, št. 10) priznava državi vrhovno državno nadzorstvo v vseh cerkvenih stvareh.

V novi državi se je izpremenil odnos srbske inteligence

do cerkve. Nekdaj se je srbska država in inteligenca zavedala, da je srbsko pravoslavje potrebno za obrambo in napredek srbske državne in narodnostne ideje. Sedaj so te ideje ostvarjene. Pravoslavje torej ni več tako potrebno. Zastopniki srbske cerkve se zavedajo, da cerkev od te strani nima več trdne zaslombe; s skrbjo gledajo v bodočnost. Zato so pripravljeni za kooperacijo s katoličani v obrambo osnovnih krščanskih načel.

3. Poleg tega ima srbska cerkev mnogo težavnih notranjih čisto cerkvenih problemov.

Odnos med hierarhijo in nižjim duhovstvom je v vseh pravoslavnih cerkvah težaven problem. Hierarhija in nižje duhovstvo sta v pravoslavni cerkvi dve ločeni kasti. Nižje duhovstvo je oženjeno, a oženjen duhovnik ne more postati škof. Med hierarhijo in duhovstvom od te strani ni mostu. Ta prepad vpliva, da so medsebojni odnošaji vedno napeti. Tudi v katoliški cerkvi se dogaja, da odnosi med hierarhijo in duhovstvom sempatja niso najboljši, a v pravoslavni cerkvi je v tej točki položaj že zato manj normalen, ker je duhovstvu zaprta pot v hierarhijo.

Srbsko duhovstvo kraljevine Srbije je že 30 let organizirano v »Sveštenski udrugi«. Velika skupščina tega združenja je v avgustu 1919 raztegnila duhovsko organizacijo na vse jugoslovanske pokrajine. V dvorani, kjer se je vršila skupščina, so pripravili odlične sedeže za škofove, a episkopat se pozivu ni odzval. Svečani proslavi duhovskega združenja so prisostvovali zastopniki najvišjih državnih oblasti, predsednik znanstvene akademije in drugi odlični lajiki, a škofov ni bilo. Podobno je bilo v prejšnjih letih. Po skupščini se je spor med duhovstvom in hierarhijo pojavil pred vso javnostjo.

Beograjska »Politika« (št. 4168) je objavila razgovor z beograjskim metropolitom o skupščini. Resumé metropolitove izjave je: »Ništa jevandjelski, ništa patriotski! Prvog dana večali o kesi (mošnji), drugog o ženi, trećeg o vlasti.« »Vesnik« je kot odgovor objavil vrsto člankov pod naslovom »Dva gledišta« (br. 27/31). V teh in drugih člankih se škofom očita zaostalost, nerazumevanje cerkvenega položaja, nepravilno umevanje disciplinarnih naredb; očita se jim osamljenost, ker so brez naraščaja, brez »omladine«, trte brez mladik. »Mi šta se nalazimo u nizini, tražimo oslonca, lutamo po mraku, vičemo,

ali naš glas ne nalazi odziva ... Lestvice, koje vode do vas, presečene su« (Vesnik 1919, št. 30).

»Lestvice, koje vode do vas, presečene su,« tako kliče duhovstvo svojim škofom. Zakaj so lestvice presekanе? Zaradi obligatnega škofovskega celibata. Vsi svetni duhovniki so ožejeni; torej niti eden ne more postati škof.

Duhovska skupščina 1919 je sklenila resolucijo, naj se obligatni škofovski celibat odpravi, da bo škofovsko dostojanstvo dostopno oženim svetnim duhovnikom, a ne samo redovnikom. Referat o tej resoluciji je imel dr. Mojsije Stojkov, bogoslovni profesor v Sremskih Karlovcih, eden najučenejših i najuglednejših zastopnikov srbske bogoslovne znanosti. V referatu se je neugodno izrazil o srbskih menihih. Zaradi tega je bil od svoje cerkvene oblasti pozvan na odgovor. Prof. Stojkov ni hotel preklicati svoje izjave; rajši se je odpovedal profesorski službi v bogoslovju (Vesnik 1919, št. 29). Baje je prevzel službo referenta za agrarno reformo v Vojvodini. S tem cerkvena kriza še ni rešena. Srbskih menihov je tako malo, da bo težko dobiti kandidatov za škofovske stolice.

Še bolj občutno je pomanjkanje duhovskih kandidatov. V Sremskih Karlovcih je bogoslovno semenišče skoraj prazno; namesto 90 do 100 bogoslovcev, jih je samo 19. Podobno je v Sarajevu in Beogradu. Razmerno malo število srbske duhovščine se je med svetovno vojsko vsled avstrijsko-mažarske in bolgarske krutosti zmanjšalo skoraj za eno tretjino. A naraščaja ni!

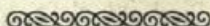
Svetna duhovščina se že dobro desetletje bori za dovoljenost ženitve duhovnikov vdovcev. Po pravoslavnem cerkvenem pravu je namreč dovoljena, po običaju celo obligatna ženitev duhovskim kandidatom pred posvečenjem. Po posvečenju ženitev ni dovoljena, torej se vdovci ne smejo ženiti. Položaj duhovnikov vdovcev je v vzhodni cerkvi že od nekdaj jako težaven. Velika skupščina srbske duhovščine (1919) je sklenila, naj se duhovskim vdovcem dovoli ženitev. Resolucija je jako odločna. Od škofov zahteva, da rešijo to vprašanje do novega leta 1920, sicer se bodo duhovski vdovci ženili brez dovoljenja. Škofje so dovoljenje odklonili. Nekoliko vdovcev se je res oženilo. Razburjenje je veliko.

To vprašanje se je že l. 1907/9 živahno razpravljalo v bogoslovnih časopisih in brošurah. Veliki srbski cerkveni pravnik

škof Milaš se je z vso svojo znanstveno avtoriteto boril za dovoljenost ženitve vdovcev-duhovnikov (v knjigi »Rukopoloženje kao smetnja braku« 1907). Glavna bogoslovna časopisa: »Bogoslovski Glasnik« (S. Karlovci) in »Vesnik srpske Crkve« (Beograd) sta skušala ohraniti nevtralnost, a odločno sta pobijala neznanstveno Milaševo dokazovanje. Glavni branitelj cerkvene tradicije je bil učeni bogoslovni profesor Veselinović (Beograd). L. 1919/20 se je razmerje jako izpremenilo. Oba cerkvena časopisa »Vesnik« in »Srpska Crkva« sta odločno za reformo. Proti resoluciji duhovništva se je oglasil samo dr. D. Stefanović, bogoslovni profesor v S. Karlovcih. V »Srpski Crkvi« (1919, št. 9/10) je J. Vučković jako trezno ponovil svoje razloge proti Milaševemu dokazovanju. Zahteve srbske duhovščine so razumljive. A z bogoslovsko-znanstvenega stališča se Milaševo dokazovanje, ki ga ponavljajo vsi branitelji reforme, ne more odobravati. Dokazovanje je znanstveno pogrešeno. Moralo bi se temeljito revidirati.

Pričujoči članek sem napisal samo kot objektivni referat o srbskih cerkvenih problemih. Vse, kar v njem navajam, sem povzel po srbskih virih, srbsko kritiko sem še znatno ublažil.

V težavnem položaju srbske cerkve se vedno glasneje pojavlja teženje po notranji reformi. »Vesnik« (1920, št. 10) obžaluje, da je srbska cerkev, ki ima toliko zaslug za domovino, svoje glavno polje, polje verskega življenja, zanemarila. Veselo znamenje je, da se obrača pozornost na versko prenovitev naroda. Prav tako veselo znamenje je, da »Vesnik« in »Srpska Crkva« miroljubno in splošno dosti prijazno pišeta o katoliški Cerkvi. Tako smemo upati, da bo katoliška in pravoslavna Cerkev složno delala za mir in notranjo versko prenovitev v Jugoslaviji na temelju večnih krščanskih načel.

Vseučilišče v Ljubljani.

Dr. Jos. Srebrnič.

Največji kulturni dogodek, ki ga je Slovencem prinesla osvoboditev, je brez dvoma ustanovitev vseučilišča v Ljubljani. Stoleten sen se jim je s tem uresničil. V vseh dobah kulturnega pokreta posebno od časov Val. Vodnika dalje se je dvigala zahteva po lastnih visokih šolah; sempatje se je pokazala tudi v vidni obliki n. pr. bogoslovne in modroslovne fakultete 18. stoletja, ali osrednje visoke šole ob času Napoleona, ali modroslovne in ranocelniške šole po Napoleonu do l. 1849, na katerih pa ni imel naš jezik še svojega mesta, potem ljubljanskih visokošolskih pravoslovnih stolic l. 1849 v slovenskem jeziku, končno slovenskih pravoslovnih in bogoslovnih predavanj na vseučilišču v Gradcu v letih 1850—1855. Toda nestrpnost nemškega duha in germanizujoči centralizem dunajske osrednje vlade sta tem skromnim vidnim oblikam po znanstvu in kulturi hrepenečega slovenskega ljudstva zadala smrtne udarce. Ostalo je le hrepenenje, ki je dostikrat z elementarno silo bruhnilo iz globoko užaljenega slovenskega srca na dan, da je protestiralo proti krivici ter zavpilo po pravici, ki mu je nasilje ni hotelo priznati. Največ, kar je naš zapostavljeni narod mogel doseči, je bila kaka lepa beseda, ki je priznavala upravičenost njegove zahteve ali podala negotovo malovredno obljubo. »A od lepih besed do dejanja je bila še brezkončna pot. Priti je morala svetovna vojna, stara Avstrija je morala prej razpasti, narod SHS se je moral zediniti v eno državo, da se nam je slednjič izpolnila naša prva, naša največja kulturna zahteva.«¹

Čudovito, kako je hrepenenje po vseučilišču sredi meteža ob prevratu stopilo na plan ter si poiskalo pota k uresničenju. Ni se še pomirilo vrvenje, ki je nastalo po slovenskem ozemlju radi umikajoče se avstroogrske armade, niti ni bilo še gotovo, pri katerih črtah se bodo ustavili sovražniki na zapadu in se-

¹ Iz govora, ki ga je predsednik vseučiliške komisije dr. Majaron imel pri seji 8. marca 1919 ob poročilu iz Beograda, da nam je vlada vseučilišče v Ljubljani zagotovila.

veru, a slovensko ljudstvo je v svoje ozemlje že zasadilo kot znak svoje osvoboditve prapor z napisom: Univerza!

Dne 23. novembra 1918 so imeli na zadevni poziv poverjeništa za uk in bogočastje (poverjenik je bil dr. K. Verstovšek) zastopniki stanovskih kulturnih organizacij (profesorjev, zdravnikov, inženêrjev, pravnikov) v posvetovalnici na magistratu v Ljubljani prvi sestanek, kjer so se razgovarjali in sklepali v zadevah študija slovenskih visokošolcev. Kmalu nato je poverjenik za uk in bogočastje dr. Verstovšek osnoval posebno vseučiliško komisijo ter povabil k sodelovanju pri njej poleg vseh slovenskih vseučiliških docentov še zastopnike tistega visokošolskega študija, ki ga predstavljajo tehnika in štiri običajne fakultete na avstrijskih vseučilišcih. Namen komisije naj bi bil, omogočiti slovenskim visokošolcem vseučiliški študij ter voditi pa tudi izvesti vsa pripravljavna dela do končne realizacije vseučilišča v Ljubljani. To je bila zelo važna in obširna naloga. Narodna vlada se je z vso skrbjo zanjo zavzela; zato je poslala v komisijo stalnega zastopnika, da bi bila v vedni zvezi z delom komisije.²

Dne 5. decembra 1918 je imela vseučiliška komisija v poslopu Narodne vlade SHS na Bleiweisovi cesti v Ljubljani svojo prvo sejo. Otvoril jo je poverjenik za uk in bogočastje dr. K. Verstovšek, ki je pred zbranimi delegati označil važnost in pomen naloge, ki jo Narodna vlada kot predstaviteljica celokupnega slovenskega naroda izroča v rešitev vseučiliški komisiji. Komisija se je nato konstituirala ter si izbrala za predsednika dr. Danila Majarona, moža, ki je že od nekdaj delal za uresničenje starega ideala slovenskega ljudstva, ki je n. pr. v oktobru leta 1898 v ti zadevi vodil deputacijo k ministrskemu predsedniku in naučnemu ministru na Dunaj ter bil 28. decembra istega leta zopet izvoljen v novo deputacijo, da bi se radi slovenskega vseučilišča podala k samemu cesarju.³

² Mnogo podatkov v nadaljnjih izvajanjih je posnetih po sejnih zapisnikih vseučiliške komisije. Zapisnike mi je dal na pòsodo predsednik komisije dr. D. Majaron, za kar mu tukaj izrekam iskreno zahvalo.

³ Deputacija, katere član je bil tudi knezoškof ljubljanski dr. Anton B. Jeglič, ni audience nikdar dobila.

S tem se je začelo organizirano delo. Ako pomislimo, da so se ravno eno leto pozneje začela že predavanja na novem vseučilišču v Ljubljani, da je bil torej decembra meseca 1919 stari ideal že uresničen, in vpoštevamo, koliko velikega predela je treba, da se ostvari načrt z vsemi podrobnostmi za tak obširen in kompliciran zavod, kakor je vseučilišče, in sicer v našem slučaju vseučilišče s petimi fakultetami, da se potem načrt predloži ministrstvu in tu prouči, da pride dalje v parlament in se tukaj sprejme kot zakon in da končno dobi konkreten izraz v profesorskem zboru, v slušateljih, v predavanjih, ter — sredi največjega pomanjkanja stanovanj — v inštitutih, v vseučilišnih prostorih i. t. d., potem mora vsakdo priznati, da je delo, ki ga je vseučiliška komisija v tako kratkem času izvršila, bilo v resnici ogromno. Bilo je delo ljubezni za stari nam tolikokrat odmaknjeni, a vedno znova zaželjeni ideal; Narodna vlada je to delo z enako ljubeznijo in vso naklonjenostjo zasledovala in je sprejemala kot svoje lastno delo; ujediničenje pa nam je končno rodilo vseučilišni zakon kot plod ljubezni treh plemen SHS v isti državi. Vseučilišče v Ljubljani je v resnici sad svobode in ljubezni do ideala.

Vseučiliška komisija je imela vsega skupaj 18 rednih sej in eno izredno. Zadnja seja je bila 20. septembra 1919, ko je novi univerzitetni svet delo — seveda v drugi obliki — od nje prevzel. V njenem delu lahko razlikujemo tri dobe: prva sega do konca januarja 1919; druga do srede julija 1919, ko je bilo v Beogradu vseučiliščno vprašanje rešeno kot zakon o univerzi v Ljubljani; tretja dalje do septembra, ko je pričel delovati univerzitetni svet.

V prvi dobi je skušala vseučiliška komisija problem slovenskega vseučilišča rešiti tako, da bi se na fakultetah vseučilišča v Zagrebu k že obstoječim hrvatskim stolicam zasnovale paralelne slovenske, ki bi tvorile nekak »cadre« za bodočo slovensko univerzo v Ljubljani. Njih število bi se od leta do leta množilo; čez pet, šest let bi se preselile v Ljubljano, kjer bi se med tem druge zadevne priprave morale izvršiti, in tako bi prišli do lastnega vseučilišča v svoji sredi. Ta načrt se je izkazal kot neizvedljiv. Druga doba od februarja 1919 do julija istega leta je posvečena sila intenzivnemu stremljenju po lastnem vseučilišču v Ljubljani. Stremljenje je doseglo svoj historični zaključek v univerzitetnem zakonu, ki ga je Narodno

predstavništvo pri drugem branju dne 17. julija 1919 soglasno sprejelo. Tretja doba od julija do septembra istega leta tvori prehod vseučiliške komisije v univerzitetni svet, ki ga je zbor novih profesorjev na vseučilišču v Ljubljani osnoval. —

Zanimiv je potek druge dobe. Pri seji 21. februarja se je komisija energično zavzela za takojšnjo ustanovitev lastne visoke šole v Ljubljani.

Predsednik dr. Majaron je ugotovil: »Čaka nas težka naloga: izdelati bo treba podrobne načrte gledé osnovanja fakultet.« Zastopnik inženêrjev pa je naznanil, da so tehniki že vložili prošnjo pri Narodni vladi, naj se čim preje ustanové tehnični visokošolski tečaji.

Vsa zadeva je prišla v nov tir. Visokošolska vprašanja so dobila v osebi profesorja dr. R. Zupančiča posebnega referenta pri Narodni vladi SHS (poverjeništvo za uk in bogočastje) v Ljubljani. Za našo univerzo so nastopili tudi naši poslanci v Narodnem predstavništvu, in prišla je v razpravo v ministrskem svetu v Beogradu. Predsednik vseučiliške komisije dr. D. Majaron je mogel že pri seji 8. marca 1919 izjaviti: »Potrjuje se blagovest, da je ministrski svet v Beogradu sklenil, naj se še letos jeseni otvori vseučilišče v Ljubljani, in da je v ta namen dovolil potrebno dotacijo za to leto do 31. decembra 1919. S tem sklepom je ministrski svet z enim mahom rešil naše vseučiliško vprašanje, ki je skozi poldrugeto stoletje tvorilo jedro naših političnih in kulturnih zahtev.«

Poslala se je zahvala v Beograd; izrekla se je zahvala Narodni vladi in poverjeništvu za uk in bogočastje, še posebej poverjeniku samemu, ki je, kakor je predsednik poudaril, »vse naše ukrepe z vso vnemo uvaževal in izvrševal. Njemu se imamo posebno zahvaliti, da imamo to veselo zagotovilo o ustanovitvi vseučilišča v Ljubljani.« Še pri isti seji se je na podlagi vabila poverjeništva za uk in bogočastje z dne 6. marca v okviru vseučiliške komisije ustanovilo pet subkomisij: bogoslovna, pravoslovna, modroslovna, zdravniška in tehnična, ki naj bi čim preje izdelale načrte za organizacijo dotičnih fakultet.

Delalo se je z vso vnemo naprej ne oziraje se na to, da so nastajale nove težave in ovire,⁴ kajti o nujnosti vseučilišča

⁴ Prim. n. pr. »Slovenec« z dne 10. aprila 1919, št. 82.

so bili vsi prepričani. Dne 26. aprila je bila posebna konferenca poslancev-zastopnikov vseh treh političnih strank na Slovenskem in več članov vseučiliške komisije, kjer se je nujnost naše visoke šole podrobno premostrila in obrazložila.

V ponedeljek, dné 19. maja 1919, se je v poslopju državne obrtne šole otvoril I. tehnični visokošolski tečaj.⁵ Slovesnost je otvoril predsednik vseučiliške komisije dr. D. Majaron. Izvajal je med drugim: »Današnji dan je dal dosedanjemu delu vseučiliške komisije za našo vseučiliško stvar sankcijo in pobudo. Ko se je naš narod otresel suženjstva, se je takoj spomnil svojega starega ideala, svojega vseučilišča. Dosedanje zapreke so izvirale iz sovraštva do slovenskega naroda in iz želje, da ostane v političnem in gospodarskem helotstvu. Toda v naši državi Srbov, Hrvatov in Slovencev ne more in ne sme biti plemenskega antagonizma; vsako pleme se mora razviti do viška svoje kulturne moči. Slovenija ni prinesla v novo državo le svojih naravnih bogastev, ampak tudi zaklade svojih duševnih sil. Te zaklade hočemo razmnožiti z vseučiliščem v Ljubljani. Naše vseučilišče bo branik proti napadom od juga in severa, naše vseučilišče bo atrakcijsko ognjišče za one dele naše domovine, ki jih je krivična sodba prisodila drugim.«

Po krasnih besedah poverjenika za uk in bogočastje dr. Verstovška in pozdravih predsednika društva inženêrjev ter zastopnika mesta Ljubljane sta imela pri ti priliki profesorja dr. Milan Vidmar in dr. R. Zupančič posebna uvodna predavanja, prvi o nalogah strojnega inženêrja, drugi o matematiki v tehnični znanosti. —

Gledé vseučilišča samega so se tekom junija pojavili v Beogradu novi pomisleki. Dné 20. istega meseca je bil predsednik vseučiliške komisije brzojavno pozvan v Beograd, da poda potrebna pojasnila in pomisleke razreši. To je dr. Majaron tudi napravil.

Dné 2. julija 1919 je zboroval pod predsedništvom dr. Ant. Korošca ministrski svet, ki je na predlog tedanjega ministra prosvete Ljube Davidovića sklenil, da se otvori že prihodnjo jesen vseučilišče v Ljubljani in sicer s petimi fakultetami (bogo-

⁵ Naredbo poverjenišтва za uk in bogočastje gledé ustanovitve začasnega tehnično-visokošolskega tečaja v Ljubljani je priobčil Uradni list deželne vlade za Slovenijo z dné 7. maja 1919, št. 88.

slovno, modroslovno, pravoslovno, tehnično in zdravniško). Minister prosvete Ljuba Davidović se je tedaj in v naslednjih dneh z vso vnemo zavzel za realizacijo našega ideala.

Poslanci so nameravali najprej spraviti zakon o univerzi v Ljubljani v zvezo z zakonom o preuredbi beograjskega vseučilišča,⁶ a iz formalnih razlogov ni bilo to mogoče. Prav tako je bilo nemogoče vprašanje rešiti potom resolucije. Oboje je bilo namreč proti poslovníku. Poslanci so morali torej nastopiti normalno pot, ki vodi do uzakonitve kakega predloga. Sam minister Davidović jim je tukaj pomagal, ko je dne 8. julija stavil zakonski predlog o našem vseučilišču. Še isti dan so poslanci izvolili poseben odbor za ta zakonski predlog, ki je zakonski načrt naslednji dan sestavil, nakar je še ta dan prišel kot nujni predlog na dnevni red.⁷ Referent je bil posl. Ant. Sušnik.⁸ Predlog je bil tedaj, dné 9. julija, v prvem branju soglasno sprejet. Dné 17. istega meseca je bil sprejet tudi v drugem branju ter tukaj vseučilišče soglasno dovoljeno. Minister prosvete Ljuba Davidović je vest o tem dogodku z bratskim veseljem še isti dan javil na naslov poverjenika za uk in bogočastje dr. K. Verstovška slovenskemu ljudstvu, čigar iskreno zahvalo je isti poverjenik takoj sporočil Hrvatom in Srbom v Beograd. »Potrudili se bomo« — je zaključil svojo brzojavko — »da postane ljubljanska univerza vredna posestrima beograjske in zagrebške.«⁹

Vseučiliška komisija se je topila radosti velikega zadoščenja. Veliko kulturno misijo, ki jo je bila dobila po Narodni vladi od slovenskega ljudstva, je srečno privedla do konca. Poverjenik je pri njeni seji dné 23. julija poudarjal, kako so ravno njeni resni elaborati vzbudili zaupanje v naše načrte pri osrednji vladi in vse pomisleke razblinili; čestital je predsedniku dr. D.

⁶ Cfr. ta »zakon o izpremabah in izpopolnitvah zakona o vseučilišču v Beogradu z dné 27. februarja 1905« v Službenih novinah kraljestva SHS št. 85 l. 1919 ozir. v Uradnem listu deželne vlade za Slovenijo z dné 5. sept. 1919, št. 142. V Narodnem predstavništvu je bil sprejet dne 11. julija 1919, od regenta potrjen 23. julija 1919, št. 159. Zakon spreminja med drugim tudi čl. 4 postave z dné 27. februarja 1905 takó, da ima od šolskega leta 1919/20 dalje vseučilišče v Beogradu šest fakultet: filozofsko, pravoslovno, tehnično, kmetijsko, medicinsko in bogoslovno (pravoslavno).

⁷ Prim. »Slovenec« z dné 13. julija 1919, št. 159.

⁸ Prim. njegov govor v »Slovenec« z dné 16. julija, št. 161.

⁹ Prim. »Slovenec« z dne 18. julija 1919, št. 163.

Majaronu, da je dosegel najlepši cilj svojega delovanja. Tudi člani komisije so svojemu predsedniku opravičeno čestitali, kajti bil je tista oseba, ki je, kakor je že nekoč preje pri seji 15. marca podpredsednik komisije dr. Ivan Zorè naglašal: »od ustanovitve komisije do danes, do konca, z vzorno vztrajnostjo, srečno spretnostjo in uprav mladeniško živahnostjo vse zapleteno delo v komisiji vodil«.

* * *

Delo komisije s tem ni bilo še dovršeno; prešlo je le v svojo tretjo dobo. Nastopil je sedaj problem, kje v preobljudeni Ljubljani dobiti prostore za univerzitetne organe, razne inštitute ter vseučiliška predavanja, dalje kako preurediti knjižnice za vseučiliško uporabo. Vse to bi zahtevalo poročilo zase. Bodi kratko omenjeno le to, da so se prostori dobili v deželnem dvorcu, kjer imata med drugim svoj sedež rektorat in univerzitetni svet, potem v državni obrtni šoli, na ljubljanskih srednjih šolah, v Alojzijevišču ter bogoslovnici.

Potek drugih, z univerzo tesno spojenih dejanj je bil naslednji:

Dne 23. julija 1919 je regent in prestolonaslednik Aleksander podpisal zakon o ustanovitvi vseučilišča. Službene novine kraljestva Srba, Hrvata i Slovenaca so ga objavile mesec pozneje, dne 23. avgusta 1919, št. 85.¹⁰ Glasi se tako-le:

U IME NJEGOVOG VELIČANSTVA

PETRA I.

PO MILOSTI BOŽJOJ I VOLJI NARODNOJ KRALJA SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Mi

ALEKSANDAR

NASLEDNIK PRESTOLA

proglašujemo i objavljemo svima i svakome, da je privremeno Narodno Predstavništvo, sazvano ukazom od 24. februara 1919. godine za 1. mart 1919. godine u prestonom gradu Beogradu,

¹⁰ Razglašen je bil tudi v Uradnem listu deželne vlade za Slovenijo z dne 1. septembra 1919, št. 140.

na LVI redovnom sastanku, držanom 17. jula 1919. godine, rešilo i da smo potvrdili i potvrđujemo

**Zakon o Univerzitetu
Kraljestva Srba, Hrvata i Slovenaca
u Ljubljani,**

koji glasi:

Član 1.

U Ljubljani se osniva Univerzitet Kraljestva Srba, Hrvata i Slovenaca, koji ima pet fakulteta: teološki, pravnički, filozofski, tehnički i medicinski.

Medicinski fakultet imaće samo dve prve pripravne godine.

Član 2.

Svi će se fakulteti otvoriti u početku školske 1919./20. godine i to teološki, filozofski i pravnički u potpunom obimu, tehnički sa prvom i drugom godinom, medicinski sa prvom godinom.

Član 3.

Dok ne bude izradjen specijalni zakon i uredbe, Univerzitet u Ljubljani će se upravljati u svemu po zakonu i uredba o Univerzitetu Kraljestva Srba, Hrvata i Slovenaca u Beogradu.

Član 4.

Ovaj zakon stopa u život kad ga Kralj potpiše, a obaveznu snagu dobije, kad se obnaroduje.

23. jula 1919. godine, Beograd.

Aleksandar s. r.

(Sledé podpisi vseh ministrov iz dobe, ko je bil zakon v Narodnem predstavništvu sprejet.)

Kmalu po razglasitvi univerzitetnega zakona se je vršilo imenovanje prvih profesorjev.¹¹ Z naredbo regenta in prestolonaslednika Aleksandra z dne 31. avgusta so bili imenovani

1. na bogoslovni fakulteti za redne profesorje: dr. Aleš Ušeničnik, do sedaj bogoslovni profesor v Ljub-

¹¹ Imenovanje so priobčile Služb. Novine št. 94; Uradni list deželne vlade za Slovenijo, dne 22. sept. 1919, št. 150.

ljani, za stolico krščanske filozofije; dr. Fr. Ušeničnik, do sedaj bogoslovni profesor v Ljubljani, za stolico pastoralne teologije; dr. Ivan Zorè, do sedaj bogoslovni profesor v Ljubljani, za splošno cerkveno zgodovino;

2. na pravoslavni fakulteti za redne profesorje: dr. Ivan Žolger, do sedaj redni vseučiliški profesor na Dunaju, za mednarodno pravo; dr. Leonidas Pitamic, do sedaj izredni vseučiliški profesor v Črnovicah, za upravno pravo; dr. Bogumil Vošnjak, privatni docent na vseučilišču v Zagrebu, za javno jugoslovansko pravo;¹²

3. na modroslovni fakulteti za redne profesorje: dr. Josip Plemelj, do sedaj redni profesor na vseučilišču v Črnovicah, za stolico matematike; dr. Rajko Nachtigall, redni profesor na vseučilišču v Gradcu, za splošno slovansko filologijo; dr. Fr. Ramovš, privatni docent na vseučilišču v Gradcu, za slovenski jezik; dr. Ivan Prijatelj, kustos na bivši dvorni knjižnici na Dunaju, za zgodovino slovanskih literatur novejša dobe s posebnim ozirom na slovensko;

4. na tehnični fakulteti za redne profesorje: dr. Rihard Zupančič, profesor na tehnični visoki šoli na Dunaju, za matematiko; dr. Karel Hinterlechner, rudarski svetnik na geološkem zavodu na Dunaju, za mineralogijo in petrografijo; dr. Maks Samec za kemijo; dr. Milan Vidmar, inženir v Ljubljani, za elektrotehniko;

5. na medicinski fakulteti za redne profesorje: dr. Albert Botteri, privatni docent na češkem vseučilišču v Pragi, za oftalmologijo; dr. med. in phil. Alfred Šerko, privatni docent na češkem vseučilišču v Pragi, za nevrologijo in psihiatrijo; dr. Ivan Plečnik, prosekter deželne bolnice v Ljubljani, za izrednega profesorja patološke anatomije.

* * *

V seji vseučiliške komisije dne 11. septembra je predsednik dr. D. Majaron novoimenovane profesorje iskreno pozdravil ter jim izročil svoje čestitke: »Obenem z narodnim idealom dosegli smo tudi svoj — osebni ideal. Ni si mogoče misliti lepšega po-

¹² Za rednega profesorja na pravoslavni fakulteti je bil hkrati z drugimi imenovan tudi dr. Ivan Žmavc, knjižničar I. razreda na vseučiliški knjižnici v Pragi, ki pa imenovanja iz raznih važnih razlogov ni sprejel.

klica, kakor je poklic: posvetiti se svobodni vedi in jo tradirati, voditi pomlad ek svojega naroda in s tem narod sam do najvišjih kulturnih ciljev, odgojevati dozorel mladež v lastni materinščini za prve službe v državi ali svobodne poklice.«

Končal je z besedami:

»V Sloveniji, v Jugoslaviji se je pojavila nova juristična oseba, veličastna 'Universitas', ki jo moramo v imenu kulture in naše bodočnosti pozdravljati sedaj, jo spoštovati in negovati vsekdar.

Vseučiliška komisija pa je spričo tega izpolnila svojo poglavitno nalogo in raziti se ji bo v zavesti, da je srečno dokončala težavno, a prelepo svoje delo ...«

Pri isti seji je dr. Majaron na podlagi štatuta za vseučilišče v Beogradu podal tudi pregleden vpogled celotne notranje organizacije vseučilišča v Ljubljani. Poročilo je bilo priobčeno v listih.¹³

Zadnja seja vseučiliške komisije je bila dne 20. septembra 1919 v deželnem dvorcu v Ljubljani.

Tu se je med tem v smislu štatuta zbor prvih profesorjev že konstituiral kot univerzitetni svet. Zgodilo se je to 18. sept. 1919. Za predsednika je bil izvoljen prof. dr. Jos. Plemelj, njemu za namestnika prof. dr. Rihard Zupančič, za poslovodjo prof. dr. Fr. Ramovš.

Nadaljnja organizacija se je izvedla pri seji univerzitetnega sveta dne 12. novembra 1919,¹⁴ kjer je bil za študijsko leto 1919/20 izvoljen za rektorja prof. dr. Jos. Plemelj, za prorektorja prof. dr. R. Zupančič, za poslovodjo pa prof. dr. Fr. Ramovš.

Za dekane so izvolili fakultetni sveti: na bogoslovni fakulteti prof. dr. Fr. Ušeničnika; na modroslovni fakulteti prof. dr. Rajka Nachtigalla; na tehnični fakulteti prof. dr. Karla Hinterlechnerja; na medicinski fakulteti prof. dr. Alfreda Šerka.

Za prodekane so bili izvoljeni: na bogoslovni fakulteti prof. dr. Iv. Zorè; na modroslovni fakulteti prof. dr. Iv. Prijatelj; na tehnični fakulteti prof. dr. Maks Samec, na medicinski fakulteti prof. dr. Albert Botteri.

¹³ Prim. n. pr. »Slovenec« z dne 19. sept., št. 215, in 20. sept., št. 216, 1919.

¹⁴ Prim. Uradni list deželne vlade za Slovenijo z dne 27. nov. 1919, št. 166, str. 612.

Vseučilišče je štel 18 profesorjev. To je bilo seveda samo izhodišče k nadaljnjemu razvoju; svoj pomen je imelo v tem, da je dalo vsem fakultetam početne kolegije treh oziroma štirih profesorjev, ki naj bi omogočili notranje poslovanje ter istočasno preobrazovanje v vedno večje oblike. Fakultetni sveti in univerzitetni svet vršijo v smislu vseučiliškega statuta med drugim tudi odgovorno nalogo, da predlagajo nove učne moči pri ministrstvu prosvete v Beogradu v imenovanje za honorarne profesorje ozir. nastavnike, dalje za docente, izredne in redne profesorje. Prvo tako imenovanje se je zgodilo po odredbi regenta in prestolonaslednika Aleksandra dne 27. prosinca 1920.¹⁵ Imenovani so bili:

1. Na bogoslovni fakulteti:

Dr. Josip Srebrnič, profesor bogoslovja v Gorici, za rednega profesorja starokrščanskega slovstva in zgodovine grško-slovanskih cerkvâ;

dr. Fr. Ks. Lukman, profesor bogoslovja v Mariboru, za izrednega profesorja historične dogmatike;

dr. Matija Slavič, profesor bogoslovja v Mariboru, za izrednega profesorja biblične vede stare zaveze;

dr. Andrej Snoj, profesor verstva na realki v Ljubljani, za docenta bibličnih ved nove zaveze.

2. Na pravoslovni fakulteti:

Dr. Gregorij Krek, svetnik višjega deželnega sodišča v Ljubljani, za rednega profesorja za državljansko pravo in rimsko pravo;

dr. Ant. Skumovič, višjesodni svetnik pri višjem deželnem sodišču v Ljubljani, za rednega profesorja za činovno-pravdni red in rimsko pravo;

dr. Rado Kušej, deželnosodni svetnik v Ljubljani, za izrednega profesorja za cerkveno pravo.

3. Na modroslovni fakulteti:

Dr. Fr. Jesenko, privatni docent fiziologije rastlin in nauka o podedovanju na vseučilišču v Zagrebu, za rednega profesorja botanike;¹⁶

¹⁵ Priobčeno je bilo v Službenih novinah kraljestva SHS z dne 12. svečana 1920, št. 31; v Uradnem listu deželne vlade za Slovenijo z dne 17. istega meseca, št. 22.

¹⁶ Z naredbo prestolonaslednika Aleksandra z dne 18. marca 1920 je bil zopet imenovan za rednega profesorja botanike na gospodarsko-gozdar-

dr. Jovan H a d ž i, priv. docent na vseučilišču v Zagrebu, za izrednega profesorja zoologije;

dr. Karl O s w a l d, priv. docent pedagogike na vseučilišču v Zagrebu, za izrednega profesorja pedagogike;

dr. Ljudmil H a u p t m a n n, profesor na realni gimnaziji v Ljubljani, za izrednega profesorja zgodovine srednjega veka in starejše slovenske zgodovine;

dr. Jakob K e l e m i n a, profesor na državni gimnaziji v Ljubljani, za docenta germanske filologije;

dr. Izidor C a n k a r za docenta zgodovine umetnosti.

4. Na tehnični fakulteti:

Dr. ing. Alojzij K r a l za izrednega profesorja tehnične mehanike;

ing. arh. Ivan V u r n i k za docenta stavbinstva.

5. Na medicinski fakulteti:

Dr. Ivan P l e č n i k, izredni profesor na vseučilišču v Ljubljani, za rednega profesorja patološke anatomije.

* * *

Zakon je določil, da se na vseučilišču otvorijo vse fakultete že početkom šolskega leta 1919/1920. Zato je izdal univerzitetni svet dné 9. oktobra 1919 — torej še pred konstituiranjem v rektorat in fakultetne svete — razglás na visokošolsko dijaštvo, kjer so obrazložene vodilne misli z ozirom na zimski semester 1919/1920 na vseučilišču v Ljubljani.¹⁷ Tu se tudi odreja vpisovanje na vseh petih fakultetah za rok od 15. novembra do 1. decembra 1919; predavanja bi se pričela početkom meseca decembra. Predavanja na pravoslovni fakulteti so za zimski tečaj nemogoča, ker so profesorji zaposleni pri mirovni konferenci v Parizu; na bogoslovni in modroslovni fakulteti bo pouk popoln, to je za slušatelje vseh osmih semestrov; na tehniški fakulteti se otvorijo v 1. in 3. semestru naslednji oddelki: strojni, gradbeni, geodetski, arhitektni, rudarski in kemični; medicinska fakulteta pa prične s tvarino za 1. semester, toda z ozirom na omejene prostore more sprejeti le 40 do 50 slušateljev.

Profesorji, imenovani 31. avgusta 1919, so naznanili naslednja predavanja:

ski fakulteti vseučilišča v Zagrebu (Službene Novine 31. marca 1920, št. 72; Uradni list 1920, št. 43).

¹⁷ Prim. n. pr. »Slovenec« z dne 10. okt. 1919, št. 233.

1. Na bogoslovni fakulteti:

Red. prof. dr. Aleš Ušeničnik: Kritika spoznanja in spoznavna teorija; 6 tedenskih ur, ponedeljek, torek, sredo, petek in sobota 8—9, ponedeljek 15—16, Alojzijevišče št. 38.

Principi krščanske sociologije; 1 tedenska ura, sredo 15 do 16, Alojzijevišče št. 26.

Vaje: Silogistika; čitanje Tomaža Akvinskega Summa p. 1. qq. de cogitatione; 1 tedenska ura, petek 15—16, Alojzijevišče št. 38.

Red. prof. dr. Franc Ušeničnik: Splošna liturgika; 7 tedenskih ur, ponedeljek, torek, sredo, petek, sobota 8—9, ponedeljek, sredo 15—16, semenišče št. 26.

Red. prof. dr. Ivan Zorè: Splošna cerkvena zgodovina do Gregorija VII.; 5 tedenskih ur, ponedeljek, torek, petek, sobota 15—16, torek 9—10, semenišče št. 25.

Cerkvenozgodovinski seminar: Papeži — svetniki; 2 tedenski uri, petek 9—11, semenišče št. 25.

2. Na modroslovni fakulteti:

Red. prof. dr. Josip Plemelj: Infinitesimalni račun; 4 tedenske ure.

Vaje v infinitesimalnem računu; 3 tedenske ure.

Red. prof. dr. Josip Plemelj in red. prof. dr. Rihard Zupančič: Matematični seminar; 2 tedenski uri.

Red. prof. dr. Maks Samec: Anorganska kemija za kemike, filozofe, rudarje, medicince; 5 tedenskih ur, torek, četrtek, petek 12—13½, kemična predavalnica na realki.

Vaje v kvalitativni kemični analizi za kemike, filozofe in rudarje; 20 tedenskih ur, vsak dan izvzemši soboto od 9 do 12 in 14 do 17, dijaški laboratorij kemičnega inštituta (klet realčnega poslopja).

Asistent z učnim nalogom dr. Marij Rebek: Kvalitativna kemična analiza za kemike, montaniste in filozofe; 3 tedenske ure, ponedeljek, sredo 17—½19, kemična predavalnica na realki.

Red. prof. dr. Karel Hinterlechner: Splošna mineralogija; za filozofe, kemike (I. let.), montaniste (I. let.), 3 tedenske ure, ponedeljek, sredo, petek 14—15, realka, dvorana IVb.

Vaje iz splošne mineralogije; 2 tedenski uri, sobota 14—16, istotam.

Petrografija; za filozofe, montaniste (II. let.) ter za slušatelje gradbenega in stavbnega oddelka (II. let.), 2 tedenski uri, torek, četrtek 14—15, istotam.

Petrografske vaje; 2 tedenski uri, sobota 14—16, istotam.

Predavanje in vaje iz petrografije se prično ob začetku II. letnika tehniške fakultete, ki se naznani pozneje.

Red. prof. dr. Rajko N a c h t i g a l l: Staroćerkveno-slovanski jezik; 3 tedenske ure.

Izbrana poglavja iz zgodovine slovanske filologije; 2 tedenski uri.

Seminar: Staroćerkveno-slovanske vaje; 2 tedenski uri.

Red. prof. dr. Ivan P r i j a t e l j: Slovensko slovstvo v desetletju absolutizma (1851—1861); 3 tedenske ure.

Ruski realizem: 1. Štiridesetletniki; 2 tedenski uri.

Seminar: Vaje iz slovenske književne zgodovine petdesetih let; 2 tedenski uri.

Red. prof. dr. Franc R a m o v š: Historična gramatika slovenskega jezika. I. del: Glasoslovje; 3 tedenske ure.

Postanek slovensko-dialektične individualnosti (poglavje iz starožitnosti in jezikovne paleontologije); 2 tedenski uri.

Seminar: Čitanje in interpretacija Trubarjevih tekstov; 2 tedenski uri.

Red. prof. dr. Franc R a m o v š: Učni nalog: Glavni obrisi primerjalne gramatike s posebnim ozirom na grščino in latinščino; 3 tedenske ure.

3. Na tehnični fakulteti:

Red. prof. dr. Rihard Z u p a n č i č: Diferencialne jednačbe in uporabna matematika; 4 tedenske ure.

Vaje iz diferencialnih jednačb in uporabne matematike; 3 tedenske ure.

Red. prof. dr. Josip P l e m e l j: Infinitesimalni račun; 4 tedenske ure.

Vaje v infinitesimalnem računu; 3 tedenske ure.

Red. prof. dr. Karel H i n t e r l e c h n e r: Splošna mineralogija: za filozofe, kemike (I. let.), montaniste (I. let.), 3 tedenske ure, ponedeljek, sredo, petek 14—15, realka dvor. IVb.

Vaje iz splošne mineralogije; 2 tedenski uri, sobota 14—16, istotam.

Petrografija: za filozofe, montaniste (II. let.) ter za slušatelje gradbenega in stavbnega oddelka (ne pa za geodete!) (II. let.), 2 tedenski uri, torek, četrtek 14—15, istotam.

Petrografske vaje; 2 tedenski uri, sobota 14—16, istotam.

Predavanje in vaje iz petrografije se prične ob začetku II. letnika téhniške fakultete, ki se naznani pozneje.

Red. prof. dr. Maks S a m e c : Anorganska kemija za kemike, filozofe, rudarje, medicine; 5 tedenskih ur, torek, četrtek, petek 12—13½, kemična predavalnica na realki.

Vaje v kvalitativni kemični analizi za kemike, filozofe in rudarje; 20 tedenskih ur, vsak dan izvzemši soboto od 9—12 in 14—17, dijaški laboratorij kemičnega inštituta (klet realčnega poslopja).

Asistent z učnim nalogom dr. Marij R e b e k : Kvalitativna kemična analiza za kemike, montaniste in filozofe; 3 tedenske ure, ponedeljek, sreda 17—1½19, kemična predavalnica na realki.

Red. prof. dr. Milan V i d m a r : Elektrotehnika; 5 tedenskih ur.

4. Na medicinski fakulteti:

Izr. prof. dr. Ivan P l e č n i k : Anatomija človeškega telesa; 6 tedenskih ur, ponedeljek—sobota ½8—½9, prosekтура deželne bolnice.

Red. prof. Maks S a m e c : Anorganska kemija za kemike, filozofe, rudarje in medicine; 5 tedenskih ur, torek, četrtek, petek 12—13½, kemična predavalnica na realki, levo pritličje.

Vaje v kvalitativni kemični analizi za medicine; 4 tedenske ure, sobota 9—13, istotam.

Asistent z učnim nalogom dr. Marij R e b e k : Navodilo v kvalitativno - kemični analizi za medicine; 1 tedenska ura, petek 5—6, istotam.

* * *

Profesorji in docenti, ki so bili na vseučilišče imenovani 27. januarja 1920, po večini niso mogli še za tekoči semester svojih predavanj objaviti in pričeti, ker so bili drugod zaposleni. Storili so to le naslednji:

1. Na bogoslovni fakulteti: Red. prof. dr. Jos. Srebrnič: Starokrščansko slovstvo: apostolski očetje in apologeti v dobi do nikejskega cerkvenega zbora l. 325; 6 tedenskih ur, ponedeljek, torek, sreda, petek, sobota 9—10, sreda

14—15, Alojzijevišče št. 26; pričetek 9. februarja. — Docent dr. Andrej Snoj: Uvod v biblično vedo nove zaveze.

2. Na modroslovni fakulteti: Izr. prof. dr. Ljudmil Hauptmann: Razpad rimskega cesarstva; 3 tedenske ure, torek, četrtek, sobota 8—9, v deželni zbornici; začetek 19. februarja. — Docent dr. Jakob Kelemenčič: Historična slovnica nemškega jezika; 3 tedenske ure, sreda in četrtek 11—1½13, v zborovalni dvorani; pričetek 11. februarja.

* * *

Novoustanovljena univerza v Ljubljani se je, kakor od starodavnosti običajno, predstavila sestram po drugih državah. Do konca decembra 1919 so ji na to poslale svoje pozdrave in jo hkrati priznale univerze: Atene, Cluj,¹⁸ Dunaj, Gradec, Jassy, Jena, Krakov, London, Lvov, Oxford, Praga (češka in nemška), Rostock, Stockholm, Varšava, ter tehnične visoke šole: Brno, Dunaj, Lvov, Praga (češka in nemška).¹⁹

Z vsako visoko šolo je v najtesnejši zvezi visokošolsko dijaštvo. Kako se je to krog »Alma mater Labacensis« zbiralo, po raznih društvi organiziralo ter pričelo razvijati življenje, tako zanimivo in iniciativno, tako polno raznih nasprotujočih si sil, je zopet vprašanje, ki mu bodo drugi iskali odgovora. Tu bodi samo še omenjeno, da je bilo na raznih fakultetah ob koncu prvega semestra dne 16. marca 1920 inškribiranih 679 slušateljev, in sicer 101 na bogoslovni, 230 na modroslovni, 281 na tehnični (I.—IV. sem.) in 67 na medicinski (I. sem.) fakulteti. Med 679 vpisanimi slušatelji je bilo 30 izrednih in 23 žensk.

Poglavje zase bi zahtevala tudi točka, kako je naš narod, kako je občinstvo,²⁰ kako so politične stranke in kulturne struje, skratka kako je ožja in daljša okolica v narodu in državi novo osebnost, vseučilišče v Ljubljani, v svojo sredo sprejela, kako

¹⁸ Izg. Kluž (Klausenburg, maž. Kolozsvár, na nekdanjem Sedmograškem, sedaj v Rumuniji).

¹⁹ Drugim visokim šolam se taka prijava iz raznih razlogov do sedaj ni mogla še poslati, zato tudi ni še pozdravov od njih.

²⁰ Prim. n. pr. »Slov. Narod« z dne 15. II. 1919, št. 39, ali »Sl. N.« 3. I. 1920, št. 2, pa tudi lep članek: »Vseučiliško vprašanje« od dr. Pavla Grošlja v »Sl. N.« 26. in 27. II. ozir. št. 49 in 50 I. 1919. — Dalje »Slovenec« 13. II. 1919, št. 36; 4. III. 1919, št. 52; 10. IV. 1919, št. 82; 23. VII. 1919, št. 167; 24. VIII. 1919, št. 194; 18. XII. in 30. XII. ozir. št. 243, 246, 251 I. 1919 itd. itd.

se je zanjo zavzela in katera jamstva ji je za njen nadaljni razvoj dala na razpolago. Zanimivo je vse to, a odgovor treba prepustiti objektivnosti poznejših časov, ki bodo zrlí že z mirne višine na vso nam tako blizu stoječo okolico.

Pregled je pri koncu. Vse izenakujoča pravičnost je s preobratom tudi našemu ljudstvu prinesla svobodo in z njo vseučilišče v Ljubljani. Posvečeno resnici in pravici nudi trajno mogočno poroštvo, da je ves narod pozvan k svobodi in z njo k visokemu neoviranemu kulturnemu življenju; tudi tisti del, ki je sedaj še politično, narodno in gospodarsko zaslužjen. — Dobri, vsemodri Bog pa naj vseučilišče v Ljubljani vodi in s svojim oplojajočim blagoslovom vedno obsipa!

Zgodovinske drobtine iz Goriške.

Dr. Fr. Kos.

1. Sveta gora.

Vobče se misli, da se je zidanje cerkve na Sveti gori pričelo leta 1541.¹ Ustno izročilo pravi, da so delavci, ko so kopali temelj novi cerkvi, spravili na dan štirioglato, uglajeno ploščo iz marmorja, na kateri so bile okoli in okoli ob robu izdolbene lepe gotske črke, ki so tvorile besede angelskega pozdravljenja.² Del te plošče je izginil leta 1786, ko je bilo svetišče zatrto in razdrto, ostanek je bil pa še leta 1909 vdelan na evangelijski strani oltarja sv. Jožefa,³ kjer je ostal do vojske z Italijo.

Pisatelj prej omenjene knjižice pravi, da zgodovina popolnoma molči, da bi bilo vrh Skalnice stalo kako bogočastno znamenje. Na to mu odgovarjam, da se je že v 14. stoletju nahajala na Sveti gori Marijina cerkev. Tej cerkvi je leta 1383 podelil goriški notar Matija neko posestvo, ležeče v Kronbergu, katerega so pa takrat Stran imenovali.⁴ V neki drugi listini čitamo,

¹ Červ, Sveta gora pri Gorici, II. izdanje, str. 11.

² L. c. str. 12.

³ L. c. str. 13.

⁴ Cod. R 80, f. 42 v Državnem arhivu na Dunaju: »Donatio ecclesie sanctę Marię de supra Celchanum in pertinentiis Goritię de uno bono sito in Strana supra Goritiam, facta per ser Mathiam notarium Goritię.«

da je leta 1368 dne 19. maja goriški grof Majnhard zastavil svojemu konjskemu nadzorniku Hainczleinu Gassenpergerju, ki mu je posodil 61 goldinarjev, eno kmetijo pod Sveto goro pri Solkanu (»ein hub vnder vnser Frawn perg pey Celcan«). To kmetijo je takrat obdeloval neki Konrad.⁵ Ni nam znano, kdaj in iz katerih vzrokov je bila cerkev uničena, da jo je bilo potem v 16. stoletju treba na novo postaviti.

Omenil sem, da so sedanji Kronberg blizu Gorice nekdaž imenovali Stran. Tudi tu se je že v 15. stoletju nahajala Marijina cerkev. Leta 1466 dne 10. januarja je plemeniti Nikolaj de Postcastrum v Gorici prodal za devet mark šilingov oglejskih novcev, katere sta mu odštela Peter Welyliana in Simon Wime, takratna kaniparja cerkve Marije Device v Strani (»ecclesia sancte Marie Virginis in monte Stran«), tej cerkvi fevd, kateri je znašal en star pšenice ter ga je prej od neke kmetije dajal rečenemu Nikolaju Jurij Brajnčič iz Solkana.⁶

2. Miren.

Status personalis et localis za Goriško nadškofijo iz l. 1910, str. 172 navaja, da je bila Mirenska fara ustanovljena leta 1552. Naslednje vrstice naj dokažejo, da je imenovana fara mnogo starejša. Že leta 1274 so imeli Mirenci svojega župnika. Dne 15. septembra rečenega leta je oglejski patriarh Rajmund ukazal, da naj mirenski župnik Voltisa iz Vipolž odstopi ter napravi račun o tem, kar je prejel.⁷ Iz nekega zapisnika iz l. 1296 je razvidno, da je mirenski župnik v tistem času plačeval Rimski stolici od desetinskih dohodkov po 40 novih oglejskih penzov za pol leta.⁸ Dohodke Mirenske fare so leta 1330 cenili na pet mark.⁹ Presbiter Kancijan iz Gorice je bil nekoliko časa župnik v Mirnu. Odlikoval se je po svoji učenosti, npravnosti in kreposti. Oglejski patriarh Otobon ga je leta 1313 postavil za škofa v istrskem Novem gradu ter naročil poreškemu škofu

⁵ Cod. W 594, f. 122¹ v Državnem arhivu na Dunaju. Prepis v moji zbirki.

⁶ Izvestja Muz. društva, XII, 125, št. 71.

⁷ Archiv f. Kunde österr. Geschichtsqu., XXII, 400, št. 379.

⁸ Kovač v Mitt. des Instit. f. österr. Geschichtsforschung, XXX, 631.

⁹ Bianchi, Doc. per la storia del Friuli, II, 379. — Dohodki Solkanske fare so znašali takrat 35 mark, Komenske fare 16 mark, Ločniške fare 7 mark in Dornberške fare 6 mark.

Graciadeju, da ga posveti.¹⁰ Mirenska cerkev sv. Jurija je imela leta 1325 blizu Jamelj tik ondotnega jezera neki vinograd.¹¹ Ko je umrl mirenski župnik Ivan, je Fortunat, takratni generalni vikar Oglejske cerkve, dne 1. marca leta 1456 podelil faro v Mirnu ostrogonskemu duhovniku Ivanu Gocsed-u ter ukazal šentpeterskemu župniku Petru, da novega župnika vpelje v njegovo posest.¹² L. 1488 je bil Marin Lachan župnik v Mirnu. Pritoževal se je zoper Štefana Hoferja v Renčah, kateri je v tem kraju, ki je spadal takrat še pod Mirensko faro, postavil posebnega duhovnika. Župnik poudarja v svoji pritožbi, da je patriarhov vikar brez njegove vednosti in brez dovoljenja goriškega grofa le vsled želje Štefana Hoferja dovolil duhovniku v Renčah krstiti, obhajati in deliti druge zakramente. Svetovalci in plemenitaši goriškega grofa menijo, da Hofer ne sme brez njegovega (župnikovega) in grofovega dovoljenja odtrgati kaplanije v Renčah od farne cerkve. Dalje pravi župnik v svoji pritožbi, da je sedanjemu kaplanu v Renčah dovolil, da vsako soboto mašuje v Marijini cerkvi na gori nad Mirnom (»auf dem perg ob der Merin ze vnser Frawn«). Zato bi dobival z njim vred (z župnikom) od kmetov posebno plačilo. O mlatvi je pač dobil (kaplan v Renčah) odškodnino v žitu. Nato mu je pa Hofer prepovedal mašo z besedami, da je njegov (Hoferjev) služabnik in kaplan, ne pa mirenskega župnika.¹³

Iz te pritožbe je tudi razvidno, da je že leta 1488 stala Marijina cerkev na gori nad Mirnom.

3. Štivan.

O najstarejši zgodovini Štivanske cerkve sem že drugod govoril.¹⁴ Zdi se mi odveč, da bi tu še enkrat o tem razpravljajal.

Devinski gospodje so si lastili odvetniško pravico na posestvih Štivanske cerkve. Zoper nje se je pritožil belinjski opat Wecelon dne 7. februarja leta 1246 pri patriarhu Bertoldu ter

¹⁰ Archeografo Triestino, N. S., XIII, 78, št. 54.

¹¹ Izvestja Muzejskega društva, XII, 68, št. 14.

¹² Orig. na perg. v Državnem arhivu na Dunaju, rep. 24. — Prepis v moji zbirki.

¹³ Istočasni prepis v Državnem arhivu na Dunaju (Österr. Akten, Görz, Fasc. 25, Abt. XVI, n. 14). — Prepis v moji zbirki.

¹⁴ Gradivo III, št. 337a in 361a; IV, št. 39, 40 in 59.

trdil, da jim ta pravica ne pripada.¹⁵ Enako pritožbo so l. 1279 poslali opat in menihi Belinjskega samostana takratnemu papežu Nikolaju III. zoper plemenitega Hugona iz Devina. Trdili so, da se je ta polastil cerkvenih posestev takrat, ko je bil samostan brez opata. Tudi si omenjeni Hugon po krivici prisvaja varuštvo čez rečeno cerkev, ko trdi, da je njen patron. Papež je nato dne 12. aprila izročil dotično pritožbo castellskemu škofu, da bi preiskal vso zadevo.¹⁶ Da je rečeni Hugon iz Devina storil Belinjskemu samostanu in pa Štivanski cerkvi mnogo krivic, je razvidno iz njegove oporoke, katero je napravil meseca januarja leta 1314. Belinjski opat mu je takrat odpustil njegove pregreške.¹⁷

V Štivanski cerkvi so se dne 6. junija leta 1286 zbrali razni gospodje. Hugon iz Devina in Jakob iz Ragonije sta prisegla v imenu goriškega grofa Alberta, Albertin Mauroceno in Marin Pasqualiquo pa v imenu slavonskega vojvoda Andreja pri oltarju sv. Ivana, dotaknivši se križa in knjige sv. evangelijev, da hočejo vse storiti, da rečeni Andrej vzame v zakon Klaro, hčer imenovanega goriškega grofa.¹⁸

Leta 1296 je vikar, ki je vodil Štivansko faro, plačal od desetinskih dohodkov Apostolski stolici za pol leta 35 grošev, njegov tovariš (»socius«), presbiter Matija, pa 17 grošev.¹⁹ Leta 1302 je dobil faro v Štivanu Zaniculus iz Devina.²⁰ Leta 1323 je bil Ivan vikar v Štivanu.²¹

Vas in cerkev v Štivanu sta proti koncu 13. stoletja mnogo pretrpela od strani Benečanov. Iz Štivanja je leta 1284 vodila pot v Tržič čez kameniti most, pri katerem se je začejala oblast oglejskih patriarhov, ki je segala na zahodu do Soče in na jugu do morja.²² Južno odtod je bil v morju otok, katerega so Benečani utrdili. Prišli so dne 27. ali pa 28. junija leta 1284 prvikrat blizu Devina ter postavili utrdbo, ki je bila od suhe

¹⁵ Archeografo Triestino, N. S., XII, 4, št. 24.

¹⁶ Kandler, Codice dipl. Istr. ad a. 1290. — Potthast, Reg. pont. Rom., n. 21562. — Manzano, Annali del Friuli, III, 204 k 4. aprilu 1289.

¹⁷ Kandler, Cod. dipl. Istr. ad 1314.

¹⁸ Archeografo Triestino, N. S., XIX, 267, št. 7.

¹⁹ Kovač v Mitt. des Instit. f. österr. Geschichtsforschung, XXX, 623.

²⁰ Cod. R 80, f. 127 v Državnem arhivu na Dunaju.

²¹ Izvestja Muz. društva, XII, 62, št. 7.

²² Cod. R 80, f. 116.

zemlje oddaljena za dober streljaj kakega stroja ali pa metalnice.²³ To utrdbo so imenovali Belforte. Imeli so tu svojega kastelana ter kakih sto vojakov.²⁴ Blizu Štivanja so imeli svojo stražo (*«custodes de posta S. Johannis de Tuba»*).

Ko so se leta 1289 meseca oktobra Benečani pogajali z oglejskim patriarhom in goriškim grofom zaradi miru, ki naj bi se med njimi sklenil, je patriarh med drugim zahteval, da naj se most pri Belfortu popolnoma razruši ali pa se vsaj ne podaljša tako daleč, da bi segal do njegove zemlje ali pa do zemlje goriškega grofa. Ako so Benečani v reki Timavi pri Štivanu nategnili kake verige, naj jih odstranijo. Benečani naj dovolé, da se ljudje Oglejske cerkve in goriškega grofa vozijo po rekah in po morju tako, kakor so bili pred vojno navajeni.²⁵

Leta 1291 dne 11. novembra so Benečani sklenili mir z oglejskim patriarhom Bertrandom, goriškim grofom Albertom in Tržaškim mestom. Pri tej priložnosti so se zavezali, da se most pri Belfortu ne sme podaljšati ter se sme patriarhove ali pa grofove zemlje dotikati le za deset stopinj.²⁶

Sovražniki so leta 1362 oplenili in požgali vas in cerkev v Štivanu. Dne 14. marca rečenega leta so prišle pred Štivan čete iz Vidma, Čedadu in Tržiča. Med njimi je bilo tudi nekoliko furlanskih plemenitašev, tako n. pr. Viljem Bojan iz Čedadu. Ko so vas in cerkev oplenili in požgali, so se hoteli vrniti. A sedaj jih je napadel gospod iz Devina, kateremu je Ulrik iz Rihemberga prišel na pomoč. Premagala sta Furlane tako, da je bilo 418 pešcev mrtvih, izmed jezdecev pa nobeden, ker so vsi zbežali.²⁷

4. Biljana.

Cerkve v Biljani se omenja že leta 1233. Takrat je nastal prepir med Leonhardom, opatom rožaškim, ter Konradom, arhidijakonom Oglejske cerkve, zaradi jurisdikcije, katero si je ta prisvajal čez cerkve v Ibani²⁸, Bračanu in Biljani. Nato je arhidijakon prostovoljno odstopil vse sodne pravice, ako je

²³ Ann. Foroiul. ad a. 1284 (Mon. Germ., Script., XIX, 202).

²⁴ Minotto, Acta et dipl., Ia, 174, 178, 189.

²⁵ Kandler, Cod. dipl. Istr., ad a. 1289.

²⁶ Kandler, Cod. dipl. Istr., ad a. 1291.

²⁷ Chron. Spilimberg. ad a. 1362, ed. Bianchi, p. 13.

²⁸ Ibana (Albana), vas zahodno od Goriških Brd blizu Mernika.

sploh katere imel, oglejskemu patriarhu. Ta jih je pa za večne čase podelil rožaškemu opatu in njegovemu samostanu.²⁹ V nekem zapisniku o desetini iz leta 1296 se navaja tudi vikarijat v Biljani. Vendar ni navedeno, koliko je moral ondodni vikar dajati Apostolski stolici od desetinskih dohodkov.³⁰ Leta 1337 je bil presbiter Vener vikar v Biljani. Njegovi farani so ga pri patriarhu Bertrandu tožili, da zna delati točo ter jo spuščati na zemljo, kadar hoče. Patriarh ga je nato poklical pred se in ga izpraševal. Vener je pred njim pod prisego izpovedal, da nikdar ni znal narediti toče ter jo spuščati na zemljo. Tudi je obljubil, da ne bo nikdar kaj takega storil. Ako bi kaj takega izvršil, bi se obsodil v večno ječo. Patriarh se je nato prepričal, da je Vener nedolžen. Zato je zapovedal, da se temu ne sme naložiti nobena kazen. Njegovi uradniki in podložniki ne smejo Venerja zarad omenjenih obdolžitev nadlegovati.³¹

Plemeniti Jakob, sin rajnega Jonama iz Dobrove, je v svoji oporoki leta 1405 dne 15. avgusta izrekel željo, da bi se njegovo truplo po njegovi smrti pokopalo pri cerkvi sv. Mihaela v Biljani.³²

Leta 1445 je župnik Jurij iz Št. Petra pri Gorici izpovedal, da je goriški grof Henrik (IV.) prezentiral nekega Lavrencija za vikarja farne cerkve v Biljani.³³

Ko je presbiter Lukež iz Ljubljane prostovoljno resigniral na faro v Biljani, je dne 12. januarja leta 1455 goriški grof Ivan priporočil na njegovo mesto presbitera Kristofora iz Kamnika.³⁴ En dan pozneje je pisal rečenemu grofu Piero iz Fojane, njegov glavar v Belgradu,³⁵ ki se je pa takrat mudil v Korminu. Rekel je, da je biljanski župnik pobegnil. Nato je občina v Biljani k njemu poslala duhovnika Gandolfa, Bartolomejevega sina iz Beljaka, katerega bi rada imela za župnika. Cerkev v Biljani je že

²⁹ Archeografo Triestino, N. S., XIV, 408, št. 7.

³⁰ Kovač v Mitt. des Instit. f. österr. Geschichtsforschung, XXX, 628.

³¹ Archeografo Triestino, N. S., XIV, 270, št. 136.

³² Izvestja Muz. dr., XII, 107, št. 53.

³³ Not. list. na pap. z dne 21. maja 1445, v Drž. arhivu na Dunaju, rep. 24. — Prepis v moji zbirki.

³⁴ Cod. W 43, f. 173' (prepis listine) in cod. B 534, f. 134 (regest), oboje v Drž. arhivu na Dunaju.

³⁵ Belgrado, mestice poleg Taljamenta južno od Codroipa na Furlanskem.

pet tednov brez duhovnika. Nihče se za njo ne zmeni, ker ima le majhne dohodke, a mora dajati Rožaškemu samostanu veliko najemnino, namreč kakih 40 goldinarjev. Zato prosi, da bi grof prezentiral rečenega Gandolfa samostanskim bratom v Rožacu.³⁶ Istega dne je Piero iz Fojane pisal o tej zadevi Albrehtu, korarju v Innichenu, ki je bil kancelar goriškega grofa Ivana. Prosil ga je, da bi se obrnil do opata v Rožacu ter mu priporočil imenovanega Gandolfa za Biljansko faro.³⁷

Kakor se kaže, ni takrat dobil vikarijata v Biljani ne Krištofor iz Kamnika in ne Gandolf iz Beljaka, pač pa Krištof, vikar v Ločniku. Pa za koliko časa? Ko se je novi vikar pričal, koliko mora cerkev v Biljani plačevati Rožaškemu samostanu, je odstopil ter priporočil duhovnika Matevža iz Metlike za svojega naslednika. Nato so se dne 3. aprila leta 1456 obrnili cerkveni ključar Tomaž in pa zastopniki občine v Biljani do goriškega grofa Ivana ter mu potožili, da je rečeni Krištof že njih peti vikar, kateri se je odpovedal svoji službi zato, ker mora cerkev v Biljani dajati samostanu v Rožacu tako velike davščine, nima pa nobenega premoženja. Nazadnje pride tako daleč, da se ne bo noben duhovnik več brigal za nje in za njih cerkev. Imenovani Matevž iz Metlike je pobožen, časti vreden in učen mož, ki že dalj časa pri njih biva. Dobro poznajo njegove čednosti. Ker jim ugaja, so se poslužili svoje pravice, da so ga izbrali za svojega predstojnika in pastirja. Njega (grofa Ivana) pa prosijo, da mu milostno podeli cerkev in vikarijat v Biljani ter ga potrdi kot njih voditelja.³⁸ Istega dne in leta je tudi Phebus von Thuren, glavar v Gorici in na Krasu, pisal goriškemu grofu Ivanu zarad biljanskega vikarijata. Tudi on je omenil, da se je rečeni Krištof odpovedal vikarijatu v Biljani zato, ker mora tamošnja cerkev dajati jako veliko davščino Rožaškemu samostanu. Vikar Krištof priporoča za svojega naslednika duhovnika Matevža iz Metlike, ki se že dalj časa mudi v Biljani. Grof naj mu blagovoli podeliti omenjeni vikarijat.³⁹

³⁶ Orig. na perg. z dne 13. januarja 1455, rep. 24 v Državnem arhivu na Dunaju. Prepis v moji zbirki. — Cod. W 43, f. 174 (prepis listine); cod. B 534, f. 134 (reg.).

³⁷ Orig. na perg. v Državnem arhivu na Dunaju, rep. 24. — Prepis v moji zbirki.

³⁸ Orig. na pap. v Državnem arhivu na Dunaju. — Prepis v moji zbirki.

³⁹ Orig. na pap. v Državnem arhivu na Dunaju. — Prepis v moji zbirki.

5. Ločnik.

Vas Ločnik se že leta 1077 prvič omenja.⁴⁰ Tudi ondota fara je jako stara. Leta 1286 je živel v Ločniku župnik Henrik.⁴¹ Leta 1296 je moral župnik v Ločniku plačevati od desetinskih dohodkov Apostolski stolici po 20 penzov za pol leta. Župnik je imel takrat svojega vikarja, o katerem pa v dotičnem zapisniku ni povedano, koliko je dajal v Rim od svoje desetine.⁴² Dohodke Ločniške fare so leta 1330 cenili na sedem mark.⁴³ Leta 1317 in 1319 se omenja Albert, ki ni bil samo župnik v Ločniku, temuč tudi notar takratnega goriškega grofa.⁴⁴ Leta 1372 je bil ločniški župnik Jakob za pričo, ko je goriški grof Majnhard dal dne 20. januarja Ivanu iz Moše neko pooblastilo.⁴⁵ Po smrti župnika Hilarija je generalni vikar oglejskega patriarha Ludovika vsled prezentacije goriškega grofa Ivana podelil faro v Ločniku kleriku tržaške škofije Mihaelu, sinu rajnkega Ivana iz Podgrada.⁴⁶ Ker pa je ta kmalu umrl, je bil leta 1455 za župnika v Ločniku imenovan vsled prezentacije goriškega grofa Ivana presbiter Jurij Scharffensteiner iz Solnograške nadškofije. Rihenberški župnik Mihael je dobil nalogo, da vpelje novega župnika v posest rečene fare.⁴⁷ Na drugem mestu sem omenil, da je Krištof, vikar v Ločniku, dobil leta 1455 vikarijat v Biljani, a se mu kmalu odpovedal, ker so bili ondota dohodki jako majhni.

⁴⁰ Moje Gradivo, III, št. 327.

⁴¹ Cod. W 594 v Državnem arhivu na Dunaju. — Archeografo Triestino, N. S., XII, 66, n. 51.

⁴² Mitt. des Instit. f. österr. Geschichtsforschung, XXX, 630.

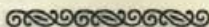
⁴³ Bianchi, Doc. per la storia del Friuli, II, 379, n. 608.

⁴⁴ Bianchi, Doc., I, 87 in 230.

⁴⁵ Orig. na perg. z dne 20. januarja 1372 v Državnem arhivu na Dunaju. Prepis v moji zbirki.

⁴⁶ Orig. na perg. z dne 4. marca 1454 v Državnem arhivu na Dunaju. Prepis v moji zbirki.

⁴⁷ Orig. na perg. z dne 18. septembra 1455 v Državnem arhivu na Dunaju. Prepis v moji zbirki.

Kulturni obzornik.

Sveta Stolica in kraljestvo SHS.

Na drugem mestu prinaša »Čas« razpravo o srbskem konkordatu l. 1914. Svetovna vojska je povzročila, da konkordat ni mogel preiti v življenje. Ista je tudi enega pogodbenika bistveno spremenila, kajti kraljevina Srbija, ki je tik pred vojsko sklenila konkordat s sveto Stolicco, ni istovetna s kraljevino SHS. Zato se bo moral konkordat v mnogih točkah novim razmeram primerno temeljito revidirati. Poroštvo za ugodno rešitev tolikih novih vprašanj na tem polju je diplomatska zveza, ki se je v smislu konkordata iz l. 1914 med sv. Stolicco in našo državo vpostavila. Naš zastopnik pri sv. Stolicy je dr. Lujo Rakotić; za nuncijski v Beogradu pa je bil imenovan dosedanji apostolski delegat v državi na otoku Haiti msgr. Cherubini.

Dne 13. marca 1920 je dr. Lujo Rakotić v slovesni avdienci izročil sv. očetu svoja akreditivna pisma. Dopisni urad je poročal, da je poslanik pri ti priliki imel nastopni pozdravni govor:

»Sveti oče! — V trenutku, ko se vpostavljajo redni odnosi s sv. Stolicco, je meni nad vse prijetno dati izraza posebnemu spoštovanju, ki ga moj prevzvišeni vladar goji do Vaše Svetosti, ter Vas zagotoviti globoke hvaležnosti za vsa ona dela in preblagohotno krščansko ljubezen, s katerimi je Vaša Svetost tolikim kristjanom naše države olajšala tuge in boli, ko je bila naša domovina v njih tako težko preizkušena.

Sveti oče! — Papež Leon XIII. slavnega spomina je rekel že l. 1883 našim romarjem, ki jih je škof Strossmayer v Rim pripeljal, »da je Bog našemu narodu namenil veliko bodočnost«. In Gospod je uslišal željo Njegovе Svetosti ter molitve njegove in naših očetov — evo: naši svobodni in ujedinjeni domovini se odpira prihodnost polna radosti in upanja.

Srečna usoda moje domovine je osigurana, kajti njen narod je iskreno veren, in ta trdna vera, ki ga je v najtežjih izkušnjah držala pokonci, mu bo varna voditeljica na potu, ki mu ga je previdnost odkazala. Toda življenje držav, ki ni nič drugega kakor ena oblika življenja človeškega, ne more obstati brez spoštovanja in ljubezni do Boga, ki se ovekovečuje in vtelesuje v življenju Cerkve, zato je naša država instinktivno razumela svojo nalogo, da ne sme zanemarjati duhovnega življenja svojih državljanov-katolikov, ki tvorijo vsaj polovico našega naroda; spoznala je, da je potrebno, pot nadaljevati, ki je bila potrjena po konkordatu, sklenjenem v juniju l. 1914 s kraljevino Srbijo, kajti zavedala se je, da Kristusove besede: »Dajte carju, kar je carjevega, a Bogu, kar je božjega« ne veljajo samo za poedinca, ampak za celo državo.

Ta naloga se bo izvršila, saj je naše katoliško duhovništvo prežeto istega patriotizma, verno geslu našega velikega vladike Strossmayerja: »Vse za vero in domovino«.

Ne kot državni činovniki v Cerkvi, temveč kot svobodni propovedniki Zveličarjevih nauk v osvobojenem narodu bodo katoliški svečeniki pri izvrševanju svojega vzvišenega duhovnega poklica hkratu skrbeli za procvit svoje domovine.

Presveti oče! Dajajoč izraza tem željam si dovoljujem naprositi Vašo Svetost, da me blagovoli obdarovati s svojo naklonjenostjo in dobrohotnostjo pri častni misiji, ki mi jo je moj vladar poveril.

Končno prosim Vašo Svetost za dobroto, da prizove blagoslov božji na prevzvišenega vladarja, na Nj. kraljevo Visokost prestolonaslednika regenta, kraljevo hišo ter celokupno kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev.»

* * *

Sv. oče je izjavil v svojem odgovoru, da sprejema s posebnim zadovoljstvom besede, ki jih vsebuje akreditivno pismo, ter besede, ki jih je poslanik govoril, poudarjajoč, da so diplomatski odnosi med našo državo in sv. Stolicco kar najsrečnejše urejeni. Spominjal se je konkordata, ki je bil sklenjen za pontifikata Pija X., a¹ ratifikovan v početku njegovega pontifikata,² ter izrazil svoje veselje, da mu je sledilo osnivanje diplomatskih odnosov. Njegova Svetost je tudi poudarila, kako sta stari kroni srbske kraljevine dodana dva nova dragulja, kajti pod vladno novega kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev so prišli Hrvati in Slovenci, ki pripadajo po veliki večini katoliški Cerkvi. Prepričan je, da bodo katoliki v novem kraljestvu srečni, in v tem vidi Njegova Svetost poseben pomen današnje svečanosti. Želi blagoslov od Boga Nj. Veličastvu kralju, Nj. Visokosti regentu, kraljevemu dvoru in celemu kraljestvu Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Po zaključku svečane avdiencie je sv. oče poslanika sprejel še v privatni avdienci, ki je trajala okoli 20 minut. Tu se je sv. oče zanimal za našega kralja in prestolonaslednika ter opozarjal na veliko delo, ki čaka sedaj našega poslanika.

Poslaniku so se pri sprejemu izkazovale vse časti, ki odgovarjajo njegovemu činu.

Znanstveno in kulturno delo.

Rad Jugoslavske Akademije u Zagrebu i njezin odnos prema narodu.

U ljetopisu Akademije za god. 1918. str. 33. napisao je pravi član njezin i tajnik dr. Juraj Majcen jedan izvještaj pod gornjim naslovom,³ koji se svakog pravog narodnog čovjeka morao bolno dojmiti, kad ga je dočitao. U njemu je dr. Majcen stvarnim i mirnim načinom upozorio na jednu vrlo karakterističnu crtu u našem kulturnom životu proteklog po vijeka: nerazumijevanje za više duševne potrebe kod ogromnog dijela inteligencije. Na široke mase ne ćemo obzirom na svrhu Akademije ni apelirati; ali na inteligenciju jugoslavensku i to u pravom smislu Jugoslavensku imala je Akademija pravo računati.

Pa na kakav je odziv naišao njezin rad i nastojanje?

»Treba na žalost konstatirati,« piše dr. J. Majcen, »da su djela Akademije u narodu veoma slabo poznata; ima često prilika, gdje se pokazuje, kako ni u onim krugovima, od kojih bi se to najmanje očekivalo, nema ni poznavanja zadaće Akademijine i njezina ustrojstva i načina rada, a prema tome ni razumijevanja za njezino djelovanje i znatnost njezinu za naučni i narodni napredak. Teško je u opće razumjeti taj nemar narodni, koji stoji u očitoj opreci prema prirodnoj

¹ Konkordat je torej ratifikovan tudi od sv. Stolice. S tem se dopolnjujejo izvajanja v razpravi »Srbski konkordat iz l. 1914« na strani 9.

nadarenosti naroda i prema živoj, toliko puta dokumentiranoj želji njegovoj za kulturnim tečevinama.«

Izuvevši Srbiju u svim ostalim zemljama, u kojima se može čitati hrvatski i u kojima ima oko 6,000.000 duša Hrvata, Srba i Slovenaca — broj nabavljača godišnjih izdanja dosegao je samo 171 — slovima: stosedamdesetjedan! To je porazna trojka!

U Zagrebu, u središtu kulturnog života svih južnih Slavena i u kojemu stalno živi oko 100.000 žitelja, bilo je svega 18 oficijelnih i privatnih interesenata, koji se zanimaju za naučni rad Akademije! Osamnajst! A u Slavoniji nije se našla ni jedna korporacija i ni jedan se privatnik nije javio, koji bi bio željan upoznati znanstveni rad ovog našeg zavoda!

Ako se od toga broja: stosedamdesetjedan — odbiju knjižnice i škole, koje nabavljaju izdanja Akademijina već poradi kontinuiteta u svojim zbirkama, dakle njih 94, ostaje privatnih podupiratelja nauke u svim zemljama, u kojima se čita hrvatski: 77, slovima: sedamdesetsedam!!

Ovi statistički podaci ne služe nam na diku. Idealni ciljevi Akademije, glavna svrha njezina: unapređenje znanosti i umjetnosti — tako se ne promiču! Skrajne je vrijeme, da je u javnost iznesena ova otvorena riječ, da se o tom povede govor, kako da se ova jedna nečasna crta s nas, kao kulturnog naroda časno ukloni!

Kad bi ispitivali potanje uzroke ove pojave i nastojali iznaći razloge, koji su po srijedi, da rad naše Akademije nije osvojio niti zauzeo onog opsega među narodom, što bi ga bio zauzeti morao, možda bi naišli na uzroke, koje bi valjalo osvjetljivati s čisto partikularnih pogleda. Možda bi nam se gdje koji povod ovoj apatiji prema Akademiji činio previše sićušnim i tričavim, a da na nj pažnju čitatelja svraćamo. Svakako ne valja s uma smetnuti, da je Akademija djelo velikog našeg biskupa Strossmayera, koji je njom udarao osnovke onom stanju, što ga je proročki predviđao, a koje u dobrom dijelu naše javnosti kroz prošlih 50 godina nije nailazilo simpatičnog razumijevanja, radi oprečnih političkih nazora.

Pa makar toj činjenici i ne pridavali velike važnosti, opet je sasvim s vida smetnuti ne smijemo. Daleko jači razlog nam se čini: premala skrb za upoznavanje javnosti s radovima Akademije. A na kom je ta skrb ležala? Na akademikima radnicima svakako nije. Na štampi našoj? Jest, na štampi! Ali kako ćete od naših novinara zahtijevati, da oni imaju interesa za publikacije Akademije, kad ste imali od reda žurnaliste za nuždu, gdje gdje i takove, koji o ciljevima, svrhi, a pogotovo o ustrojstvu i načinu rada Akademije nijesu mnogo brige vodili?

I danas je još takovo stanje, da u dnevnim novinama kadgod izađu prikazi i kritike, koji Akademiji samo više škode, nego koriste. I na to se dr. Majcen posebno tuži, pa i primjere navađa. »Tko može od toga iščekivati što god dobra, ako se prigovara poradi prigovarjanja samoga?«

Sasvijem se slažemo s riječima, što ih dr. J. Majcen upravlja: Akademija s jedne strane, a sva naša rodoljubna javnost s druge strane, moraju nastojati, da se za svrhe pravog kulturnog napretka osigura suradnja i potpora, kako bi Akademija postala u sve većem stupnju reprezentant svega naroda i njegove prosvijete!

Da se to postigne, valja publiku s izdanjima Akademije pravim i prijateljskim načinom upozoravati. Valja i materijalnu stranu ovog idealnog poduzeća spomenuti, pa nastojati, da se za ovakav zavod pobudi interes i ponos kod svih dijelova našeg naroda! Valja znati istaknuti publici između bogatog sadržaja Akademijinih zbirka ono, što će interes njezin pobuditi. A valja i o tim stvarima iscrpive prikaze donositi.

To bi u prvom redu mogla biti briga onih krugova, koji po svom zvanju stoje između strogo znanstvenog ambijenta i onog, za koji treba popularno-znanstveno pisati. A to su srednjoškolski učitelji.

Ni ovi reci neka ne budu utaman napisani. Sve svoje čitatelje upozorujemo i pozivamo, da se za Akademiju zainteresuju, ako toga dosada možda nijesu činili. Naći će u njezinim izdanjima stvari i od opće vrijednosti, za koje se svaki inteligenat mora zanimati.

Dr. A. Živković.

Zbornik svećenikov sv. Pavla. 1920, I. I., št. 1. in 2. 4°. Gorica, Narodna Tiskarna; urejuje Ivan Rejec. — Strmé gledamo onstran demarkacijske črte, »kjer delujejo s prav apostolsko gorečnostjo in s čudovito idealnim zanosom slovenski in hrvatski duhovniki med našim narodom. Kakor veletok se je bilo trpljenje razlilo nad nje; cela vrsta jih je bila kruto odvedena na vse kraje po Italiji; najhujša nasilniška samovolja počiva kakor Damoklejev meč nad njimi; viri dohodkov za najbolj preprosto življenje so se jim zaprli; prav mnogi sredi razrušenih vasi še primerne hišice nimajo, in vendar jih vidimo, kako neuklonljivo stoje pri delu za нравni in verski preporod zasužnjenega naroda, pri brambi njegovih pravic v šoli, v uradih, v javnosti, a tudi pri delu za lastno umsko, stanovsko in asketsko izobrazbo. V ta namen so se svečeniki slovanske narodnosti v Primorju ter zasedenem ozemlju sploh organizirali v »Zboru svećenikov sv. Pavla«, ki ima svoj sedež v Trstu. Organizacija je cerkvena, stanovska ter ima namen, sedaj, ko duhovnikom v Primorju vojaška sila kruto zapira vsako vez z ostalimi stanovskimi tovariši v Jugoslaviji ter preprečuje vsako pobudo s te strani v njih sredo tam doli, da pripravlja in podaja sama svojim članom potrebne vsestranske pomoči. Pričela je izdajati posebno stanovsko glasilo pod zgornjim naslovom, da se krog njega zbirajo vsi slovenski in hrvatski duhovniki ter da od njega prejemajo izobrazbe in navodila. Glasilo je razdeljeno v več oddelkov, ki so zaporedoma posvečeni znanstvu, ascezi in pastoralu, pregledu po Cerkvi in po svetu ter notranji »Zborovi« organizaciji. V prvem oddelku razpravlja prof. dr. Jos. Ličan o predmetu: Kantov kritizem in temelji krščanstva; nekdanji gimnazijski profesor verouka Ivan Rejec pa obravnava: Socializem in nacionalizem. Obe razpravi sta

zelò duhoviti in temeljiti. Iz vestnika se dá posneti, da delujejo v »Zboru« štirje odseki: odsek za pravno varstvo in gmotne zadeve duhovnikov; odsek za šolstvo; odsek za narodno politiko; odsek za kulturno in socialno iniciativo. Tako nastopa naše svečeništvo v nerešenem ozemlju. V uvodnem članku prve številke poudarja:

»Duhovniki v naši zaplankani deželi danes bolj kot kdaj rabimo še pobude k študiju: rabimo dušno-pastirskih vodil in strokovno znanstvenega dela. Zakaj odtrgani smo od umskih ognjišč, katerim smo bili vajeni, a nismo se novim prilagodili. Tudi na tem polju dela brez kraja, in »Zbornik« kliče delavcev. Ako bi slovanski duhovniki v deželi umstveno otrpnili ter se odrekli želji po napredku v stanovski izobrazbi, bi žalostno padli z višine, na kateri so stale in stoje vrste duhovščine naše domovine. Sedanji rod duhovnikov naše dežele, živeč v tako važnem razdobju, si šteje v posebno častno in vestno dolžnost, da tradicijo moralne ter intelektualne dediščine, vsaj kolikrško je sprejel, nezmanjšano zapusti naslednikom.«

»Zbor svečenicov« in njegov »Zbornik« hočeta biti brambovca in odvetnika svobode duhovskega stanu. Koliko krivice smo duhovniki prestali v zadnjih letih, koliko se je omejevala naša zakonita svoboda! Svoboda duhovnikov je pa svoboda Cerkve. — Ne vpijemo po svobodi, ki je nered in razbrzdanost. Bog nam daj bolj in bolj ceniti blagoslov reda in krotitve, discipline in pokorščine. A z vsem gnusom odklanjamo, da bi se v Cerkvi naše dežele ustalila vladavina cezariзма ali celò militarizma! Zoper to z združenimi močmi!»

»Prav tako bodo narodne pravice v nas duhovnikih vselej nahajale odločne zaščitnike. To je zlat list v zgodovini slovensko-hrvaške duhovščine in ostane. Naj bi se že napad pripravil od katerekoli strani ali oblasti, ne bomo nemi sužnji, marveč v obrambo gotovi. A naša obramba za kogarkoli bo krepka in uspešna, če bomo združeni — vsak zase pa gotovo omaga.« — —

Mi jih tam vidimo, kulturne delavce, polne nesebične ljubezni v žrtvovanju vseh svojih sil v blagor našega naroda. Kdo se more meriti z njimi pri tem delu? »Ko zagleda to naše dete (»Zbornik«) luč sveta in je prejmete v svoje roke, težko bo mogel vsak spoznati, koliko ljubezni, koliko truda, koliko skrbi, pa tudi koliko denarja je skritega v tem na oko tako neznatnem podjetju...«

Kulturni delavci tam onstran demarkacijske črte niso mogli drugače. »Predrznost je sicer začeti v tako kritičnih časih in v takem valovanju življenja s takim podjetjem, toda ali naj hiti življenje in zgodovina neopaženo mimo najinteligentnejšega dela našega naroda? Cilji, ki smo jih zasnovali v društvu in glasilu, so vredni našega stanu, vredni žrtev in truda, vredni našega naroda...«

Cena »Zborniku« je 15 lir letno. Če oni tam v najtežjih razmerah toliko žrtvujejo za take ideale, se bodo gotovo tostran demarkacijske črte mnogi dobili, ki jim hočejo stati ob strani vsaj kot naročniki »Zbornika«.¹

Dr. J. S.

¹ Posredovanje sprejema drage volje uprava »Časa«.

Dr. Stjepan Matičević: Počeci filozofije. Zagreb 1919. Tisak kr. zemaljske tiskare. 21 str.

Ovu malu radnju prof. Matičevića vrijedi dati u ruku današnjem našem modernom inteligentu. Pogotovu onakovome, koji lomi štap nad prošlošću i daje si zasjenjivati jasan pogled tobožnjim našim »modernim« napredkom, pak ničega ne priznaje, što nije »moderno«. Matičević pokazuje, da je, kako na polju historije, gramatike, geometrije, umjetnosti svih stroka, tako pogotovo na polju filozofije, udaren takav genijalan početak kod starih Grka, da mi još i danas u mnogom trošimo od onog njihovog prometejskog rada. Za izgradnju evropske kulture oni su na svim poljima položili nerastvorni kamen temeljac.

Napose izjašnjuje, kako stari formirahu pojam supstancije, kako ga izviše nakon svakovrsnog zastranjivanja do tačno opredijeljenog pojma, a onda, kako od bitka izjasniše bivanje, kako može iz jednog nastati mnogo.

Ta radnja nosi posve karakter popularnog predavanja. Za onu tezu, što je autor sebi postavlja, ovo je samo jedna zraka svijetlosti. Na ovako kratkom objamu ne mogu se iskoristiti svi oni momenti, koje bi bilo vrijedno podrobno obraditi.

Dr. A. Ž.

Točnost znanstvenega poročanja o našem slovstvu v Nemcih. Ernest Krünes, stalni poročevalec o srbohrvatskem slovstvu v literarnozgodovinskem listu »Literarisches Echo« (Berlin) je zagrešil v zadnjem poročilu (L. E. XX. str. 96 sl. in 178 sl.) celo vrsto netočnosti, n. pr. Musičev mali slovarček hrvatsko-slovenski (M. H.) imenuje epohalen, o Ilešiću pove: »sammelte in ihrem (Mat. Hrv.) Auftrage die Biographien slovenischer Schriftsteller«, o Andričevi zbirki lirskih narodnih pesmi govori, da so »Frauenlieder« (Chamisso!), ker mu ni jasen izraz moška in ženska pesem. Šolsko antologijo 14 hrv. pripovednikov (Ogrizović) imenuje »eine Übersicht über die Literaturgeschichte der letzten zehn Jahre«; kot hrvatski omenja Žibertovo in Dolenčevo brošuro: Umor v Sarajevu (v resnem poročilu o književnosti!). O »Imperatrix« ve skrivnost »harrt noch immer des unvollendeten sechsten Aktes«, o Kranjčeviću govori kot o največjem (!) liriku Jugoslavije, »der vor acht oder zehn Jahren eines kläglichen Todes starb«. Za Krležo in Krkleca ima cele odstavke in omeni Nazorja liriko v dveh vrsticah. Jeretova, Marjanovića, Al. Šantića, Tresića-Pavičića odpravi z opazko: »die Vergangenheit vertreten« i. p. Iz neskončnih tiskovnih nedostatkov le glavne: Dotenec, Dežlić, Mar(a)-Ković, Knježevni Jug, Gyalski, Brileg (Brijeg), Jurić (Jurkić M.) itd. Strokovnjaško in točno! Slabo spričevalo za »deutsche Gründlichkeit«! —

Dr. I. Pregelj.

Verska filozofija in apologetika.

M. D'Herbigny: Vladimir Solovjev. S francuskega preveo dr. J. Adamović. Zagreb 1919. (Str. 228.) 15 K.

V zbirki »Knjige katol. života« (izdaje dr. St. Markulin, Zagreb, Kurelčeva ul. 3) je kot tretja knjiga izšel prevod najboljšega životopisa Vladimira Solovjeva, ki je kot značilni zastopnik neizmerne in skrivnostne Rusije obenem največji ruski filozof, najgenialnejši ruski zastopnik ideje cerkvenega edinstva, eden največjih ruskih bogoslovcev, velik pesnik in nadarjen pisatelj; kot najidealnejši boritelj za duhovno osvoboditev Rusije proti stoletnim predsodkom je nehoti predhodnik revolucionarne borbe za politično in socialno osvoboditev. »Čas« je tega ruskega velikana že predstavil Slovencem (l. 1917) ter dal povod, da se je po mecenatskem posredovanju zagrebškega nadškofa izdal hrvatski prevod te knjige.

M. D'Herbigny se je zares vglobil v svojega junaka, skušal je pogledati v skrivnostne globine njegove duše; njegovo življenje in delovanje je opisal simpatično, zdi se, da je celo nekoliko idealiziral.

Hrvatski prevod je delo priznanega hrvatskega strokovnjaka. V jezikovnem oziru je pravilen in točen, a v slogu ne dosega originala. Za novo izdajo bi priporočal, naj bi se citati iz Solovjeva prevedli naravnost po ruskem originalu; revidirali naj bi se citati pod črto.

Knjiga podaja poleg življenjepisa dober pregled modroslovnih, bogoslovnih in publicističnih spisov Vl. Solovjeva. Zato je koristna ne samo za širše izobraženo občinstvo, ampak tudi za one, ki se želijo seznaniti z modroslovnimi in bogoslovno-cerkvenimi idejami velikega Rusa.

Hrvatsko občinstvo je to aktualno knjigo jako simpatično sprejelo. Verjetno je, da bo knjiga prehitro pošla. Kdor se zanjo zanima, naj si jo kmalu omisli.

Dr. F. Grivec.

O. M. Talija: **Savremena pitanja**, sv. II.: **O neumrlosti ljudske duše**. Mostar, Hrvatska tiskara F. P. 1919. Cijena 3 K.

Ali premine vse, ko razpade človeško telo, ali ostane še duh in živi onstran groba, mimo tega vprašanja ne more noben mislitelj. S toplim čuvstvom in jasnim umom daje pisatelj odgovor za širšo publiko, »ono, ki stoji po sredi«. Nauk o nesmrtnosti hoče zavarovati proti dvomu, da se ne bi prijel hrvatskega naroda. »Zakaj dvom ubija ljudskega duha in greni življenje, ki je že tako dosti težko.« — Glavni tok misli je ta: Človeška duša ima svojo zavestno samostalnost tudi po telesni smrti in neodvisno od njega deluje, to je živi. Da mora bivati tudi brez telesa, dokazuje njeno sedanje življenje, ker človek misli in svobodno hoče, in je zato nekaj realnega in od materialnih delcev neodvisnega; to dokazuje tudi osebni jaz, ki je po spričevanju naše zavesti celo življenje isti, da se stvarni delci našega telesa docela in večkrat izmenjajo. Imamo tudi naravno težnjo po nesmrtnosti, ki ne more biti prazna ter brez uresničenja. V nas je nujen moralni zakon, ki mora imeti v posmrtnosti zadostno sankcijo. V nas je tudi

neogibna težnja po sreči, katera v tem življenju ne najde primerne predmeta. Smotrnost daje poročstvo, da imajo tudi duševne sile svojo realno svrho. — Glede na težko snov je pisatelj dovolj jasen. Odobrujem tudi čustveno besedo, ker z njo pridobiva čitatelja, da se z zanimanjem vglobi v pomenljivo razpravo. Da jo bo čitatelj prav cenil, opozarjam, da se razprava ne sme trgati na kose in vsak kos zase presoјati, da-li je sklep veljaven. Pisatelj si je namreč vso razpravo mislil kot celoto, to je kot en odgovor na enovito vprašanje o brezsmrtnosti. Zato ni vedno pazil, da bi vsaka teza že sama bila polnoveljavni dokaz. Tudi ni vedno dovolj pazil na to, ali bo čitatelj njegove besede razumel v njegovem pomenu. Seveda bi bilo želeti tudi to, a nihče ni opravičen zametati celote, če so kakšni nebitveni delci sami zase omahljivi, ali tudi napačni. Pisatelj se n. pr. sklicuje na splošno prepričanje človeških rodov in sklepa, da ne more biti prevara. Premalo je povedal, da bi sklep sam zase že držal; treba bi bilo prej dokazati, da je v s a narava smotrna, in če bi to tudi mogel dokazati, še ne bi bilo zadosti; moderni človek, kateri se rad prevzeta nad množice, se namreč ozre na nekaj izobražencev, ki dvomijo ali govore nasproti, in zanj ni temeljne premise več. Toda pameten čitatelj bo vendarle vesel lepega in presenetljivega dejstva, da so se v tako važnem vprašanju na sploh strinjali človeški rodovi v kljub toliki razliki darovitosti in izobrazbe. — Ponesrečena je teza, da duh ne propade, »ker se njegova dela izvršujejo brez telesa«. Saj v tem življenju ne moremo dokazati za nobeno psihično dejstvo, da bi obenem s psihično dejalnostjo prav nič ne sodelovalo tudi telo. Sholastično modroslovje naravnost dokazuje, da v tem življenju mora sodelovati tudi telo. V dokazovanju samem se vidi, da pisatelj sam ni v zmoti, napačna oblika mu je samo ušla. — Paziti je dalje, da se ne vrinejo med prave dokaze nižja psihična dejstva, za katera ni potreben duh. Iz ugotovitve, da stvar ne more proizvesti osiečaja — občuta, se ne da sklepati na nesmrtnost. Res, da lahko osiečaj pomeni duševno zavest, a dokazovanje ostane vendar napačno, ker ugotovitev v resnici velja za občut. (Prim. str. 15 in 20.) — Tezo šte. 5 bi bilo treba predelati. — V osmi tezi, v kateri se nesmrtnost dokazuje iz moralnega zakona, bo čitatelja motilo, da se ne upotrebljava trden pojem sankcije (str. 38). Ko se dokazuje potrebnost sankcije, se premalo uvažuje bistvo npravnega reda. Njegova lepota je podobnost z božjo lepoto, in človek se more za npravno dobro delo odločiti tudi zaradi te lepote, v slavo božjo, ne da bi mislil tudi na plačilo. Iz pisateljevih besed bo čitatelj sklepal, da to ni mogoče. Sicer pa dokazu za nesmrtnost to ne škoduje, omenjam samo zaradi lepote krščanske etike. — Bodi knjižica tople priporočena slovenskim izobražencem; nikdo je ne bo odložil brez koristi iz rok.

Dr. Gr. Pečjak.

Dr. Anton Seitz: *Natürliche Religionsbegründung*. Regensburg 1914. Verlagsanstalt vorm. G. J. Manz. — Svijet je napredovao, i te kako napredovao u — mehanici. I kad se činilo, da je napredak dosegao do vrhunca, uzela je prosvijetljena Evropa rušiti i obarati

ono, što su vijekovi dizali s teškom mukom i trudom. Napredni je svijet upotrebio svu oštrinu uma, svu snagu mišica, da što više uništi i ljudskih života i čovječanskih tekovina. A odavno se nastoji, ne bi li se uništilo i najdragocjenije dobro — vjera i čudoređe. Jamačno će u najskorije dane planuti duhovni rat, rat između vjere i nevjere. Nevjera, bezvjerje gradi utvrde, kopa grabe, sprema streljivo živo, grozničavo. Ni vjera ne smije mirovati, treba se opremiti na obranu, treba prikupiti modernoga oružja, da uzmogne suzbiti sve navale bezvjerja. Znano je, da su u nas u Hrvatskoj a i po svemu slavenskom jugu osobito za ovoga rata širili u sve slojeve svakojake a najviše rđave knjige. A te se knjige požudno gutaju, a plodovi se brzo javljaju. Bezvjerci su se okoristili stoljetnim iskustvom, pa gledaju najprije podrovati čudoredne osnove, da onda zgradu vjere sruše bez muke. Ni vjernici ne smiju sakrivati glave u grm, nego se koristiti iskustvom i protiv otrova spremati lijek. Na žalost nemamo u hrvatskom jeziku djela, koje bi bilo u svakom pogledu savremeno, pa bi se moglo dati u ruke inteligentu, da crpe iz njega lijek i obranu protiv bezvjerja. Moramo sezati sa tuđim djelima, a takovo je djelo prve ratne godine izdao monakovski profesor dr. A. Seitz.

Djelo je to razdijeljeno na tri dijela, jer je učeni apologet želio da utvrdi vjer zakon (religiju) u tri smjera: psihologijskom, filozofijsko-noetičkom i historijskom.

Prva knjiga radi o psihologijskoj podlozi religije. Ponajprije se rješava pitanje: ima li čovječja duša sklonosti, osnove za religiju ili je religija nešto protiprirodno te narinuto izvana silom ili prevarom ili samoniklo ili u povodu zablude i varke? Pobijaju se uspješno nazori onih, koji tvrde, da su religiju nametnuli svijetu popovi ili vlastodršci, a isto tako da je religija prisilna predodžba bila to tlapnja duha bila iluzija žudnje ili fikcija predodžbe. Dokazavši pisac, da je duša čovječja po prirodi religijska, dok je ateizam biljka nametnica, pobija razne krive hipoteze, i to teoriju čuvstva, volje i zamjećivanja. Osvrće se potanko na sve panoge i čuvstvene religije (Kantov nominalizam, Ritschlijeva škola, eudajmonizam i dr.) i voluntarizma i religije zamjećivanja (estetska i noetska teorija). Pri koncu prve knjige tumači svestrano pojam religije i prikazuje znamenitost kulta u kulturnom životu čovječanstva.

U drugoj knjizi razglaba pisac osnovne crte monoteizma i osnove monizma. Tu oštrim kritičkim nožem razređuje kantovštinu, pozitivizam i agnosticizam, iluzionizam i pragmatizam te filozofiju »podsvijesti«. Raščinja dalje sve vrste monizma, a konačno traži i pokazuje istinitu jezgru u monizmu.

U uvodu treće knjige ponajprije pisac ukratko prikazuje evolucionizam, pa ga ocjenjuje sa zrenika antropologijskoga, kulturnopovijesnoga i religijskopovijesnoga. Zatim prelazi na animizam i prikazuje mu najprije povijesni razvoj, a onda razne oblike: manizam, totemizam, fetišizam i šamanizam. Dalje prikazuje i ocjenjuje preanimizam ili magijsku teoriju religijsku, a konačno raspreda opširno o primitivnom monoteizmu u t. zv. prirodnih i kulturnih naroda.

Iz svega je pišćeva prikaza očividno, da su svi narodi isprvice bili monoteisti, da su se klanjali jednome pravom Bogu, od kojega su se s vremenom odmetnuli i zapali u razne zablude.

Mora se priznati, da je dr. Seitz svestrano proučio pitanje, što ga je obradio. Pri koncu knjige navodi dugi popis autora, što rade ob ovom predmetu. Ako i nije pročitao sva njihova djela, s rijetkim je marom prikupio i razvrstao njihove nazore. Iskreno je naveo i tuđa djela, iz kojih je uzeo citate nepristupnih ili nepročitanih djela. To je pohvalno, ali i suvišno, jer je i tu tačno naveo izvorno djelo, iz kojega su uzeti citati.

Međutim se čini, da je tuđih navoda nekako i odviše. Pisac ih navodi i ondje, gdje sam može izreći presudu. Gdjekod je i prelaz odviše nagao. Djelo je napisano temeljito i logički, ali je slog odviše težak. Dvadeseti vijek ne može probavljati preteške hrane ni tjelesne ni duševne. Pogotovo treba nastojati, da se ovako teža i zakučastija pitanja prikazuju što laglje, što življe. Istina, slog je čovjek. Nu većina ljudi voli i danas razgovorljiva, živa čovjeka nego ukočena i službo-uljudna. Ne ću ni prigovarati, što pisac govoreći o »Indogermanima« ne poznaje Slavenu. Ni drugi ih njemački pisci ne poznaju, a Germani su ih u netom prošlo doba tegnuli izbrisati i s lica zemlje. Ali puno mački goveđa glaval Tko osjeća dovoljno ustrpljivosti i volje da proguta mnogo suhoparnih, neka nabavi djelo dra. Seitz'a. A i tko se boji, može ga nabaviti već radi obilate literature i bezbroja raznih navoda. Bilo bi poželjno, da učeni pisac u II. izdanju malo oživi i olakša slog.

Dr. Fran Binički.

Dr. Karlo Wilk: **Moderni svetac.** (120 str. u 12°.) Hrvatski izdao »Glasnik sv. Franje« u Zagrebu. Narudžbe izvršuje »Hrvatska knjižara«, Zagreb.

Razaslani prospekt veli o toj knjižici: Ugodno, slatko, moderno štivo za svakoga! Jednako bi se moglo pridodati toj preporuci: Jezgrovito i vrlo poučno štivo o svetom Franji asiškom kao vodi za preporod modernog života! Povod su ovoj knjižici dali zloglasni modernisti. Uz Kanta, Nietzsche-a, Loisy-a spominjali su i sredovjednog Franju asiškoga kao preteču modernizma. Pisac ovoga djelca prihvatio je batinu s drugoga kraja i pokazao, kako je sveti Franjo doista moderni svetac u najboljem smislu te riječi i upravo zato daleko od svake sjene kužnog modernizma. Ova se dvostruka teza razlaže i dokazuje u nizu veoma zanimljivo i zorno napisanih poglavlja: Novo doba, nova vjera. — Autoritet i sloboda. — Vjera čuvstava. — Misije. — Najljubezniji od sviju redovnika. — Vitez ženske časti. — Jednostavnost. — Radost života. — Uzgoj i obuka. — Socijalno pitanje. — Ljubav sv. Franje k prirodi. — Pjesma bratu suncu. — Pjesništvo i umjetnost.

Sva je knjižica na veoma privlačivi način isprepletena krasnim crticama iz života svetog serafskog patrijarke, a savremenost načela njegovih dokazuje suglasje njihovo sa zahtjevima i nazorima modernih narodnih uzgojitelja, kakvi su Foerster, biskup Keppler i neki najnoviji

životopisci Franjini kao Jörgensen i drugi. Knjižica upučuje izobražene štičce s tipičnim primjerom goleme plitkosti i nedosljednosti pogubnih modernista. Franjo je doista bio vrlo čuvstven svetac; zato je modernistima odmah »pristaša vjere čuvstva« bez dogme. Njegova je pobožnost, kako dobro veli pisac (str. 32), »subjektivna«. Stoga mu odmah modernisti podmeću ludorije svojeg skrajnjeg subjektivizma. To znači doista karikaturu napraviti od ovog dičnog i ljubeznog sveca.

Pisac s pravom samo uz put direktno pobija one ludorije modernističke o svetom Franji (str. 16), te se više bavi prikazivanjem pravih modernih krjeposti njegovih. Knjižica je puna pobudnih primjera i krasnih mudrih rečenica svečevih i modernih pedagoga. Gotovo na svakoj stranici upučuje na nedostatke i bijede današnje sebične hiperkulture, te moćno poziva osobito mladi naraštaj: Natrag pravo evanđeoskoj bezazlenosti, jednostavnosti, radosti i ljubavi asiškog patrijarha! Knjižica se sama sobom najtoplije preporučuje.

Za drugo izdanje slobodan sam upozoriti prevodioca na neke malenkosti. Str. 10, 1. bilješka: »Syllabus = popis nekih po Crkvi osuđenih krivih nauka.« Na str. 20 i drugdje negdje pisac odviše hvali Foerstera, koji je dosada još prilično daleko od potpunog shvaćanja vrhunarnog auktoriteta Crkve, te na žalost ne cijeni dosada općenito, »da Crkvu (katoličku) valja služiti tako krepko, kako je to činio moderni svetac, sv. Franjo asiški.«

o. F. Sch., D. J.

Socialno vprašanje.

Dr. Oto Bauer: Pot k socializmu. Priredil Filip Uratnik. Propagandni spisi »Slovenske Socialne Matice«. 3. zv. Ljubljana 1919.

V slovečem 24. poglavju »Kapitala« je Marx s krepkimi potezami narisal ves razvoj kapitalizma do hipa socialne revolucije. To je pa označil s kratkima stavkoma: »Die Stunde des kapitalistischen Privateigentums schlägt. Die Expropriateurs werden expropriert.« (Das Kapital I^a, 1909, 728.) Ob teh stavkih se je porodila cela vrsta problemov, ki o njih socialisti še vedno niso edini. Kakšna bo ta revolucija? Krvav prevrat ali miren prehod? Kdo jo bo vodil? ali neogibno diktatura proletariata? Kaj pomeni ekspropriacija? ali konfiskacija? Kako bo družba prevzela lastnino? ali po državi? Kako se bo izvršil ves ta preobrat? hipoma, ali s smotrno postopno preobrazbo?

Dr. O. Bauer, eden prvih sodobnih socialističnih veljakov, se obrača v knjižici »Pot k socializmu« očitno proti revolucionarnim socialistom (boljševikom, špartakovcem, komunistom), ki si mislijo socialno revolucijo kot nasilen, hipen, krvav prevrat z diktaturo proletariata in »rdečimi armijami« po ruskem ali mažarskem vzorcu. Bauer svari proletarce pred to potjo. Socializem, pravi, je postal zgodovinska nužnost, toda če bo prišel po revolucionarni poti, »ga bomo morali vsi silno drago odkupiti z leti meščanske vojne, z groznim razdejanjem vseh produkcijskih sredstev, z leti povečane bede in strašnejših stisk, kakor smo jih preživeli med vojno« (32). Socializem mora priti le »kot posledica dela« (32), in pogoj mu je, da »pri

njem ljudstvo dejansko in z veseljem sodeluje« (31). Prva zahteva tega pa je, da se izvede pravična razdelitev produktov in dohodkov, ne da bi se zmanjšala produkcija. Zato ne uničevati gospodarstva! Podjetja morajo preiti v bistvu taka, kakršna so, v roke delavnega ljudstva (4—5). To se pa ne da kar tako preprosto po eni šabloni izvesti. Politična revolucija je lahko delo enega dne, ene velike ure, socialna revolucija ne.

Ni torej mogoče vsega gospodarstva takoj in na isti način »podružabiti« (socializirati). Najlažja, a tudi najnujnejša je socializacija premogovnikov, rudnikov in plavžev: najnujnejša, zakaj kdor razpolaga s premogom in železom, tisti obvladuje vso industrijo; najlažja, ker privatni lastniki takih velepodjetij itak vse vodstvo prepuščajo ravnateljem in uradnikom, če torej stopi namesto zasebnih lastnikov-kapitalistov družba, se v bistvu podjetij nič ne izpremeni. Taka podjetja naj bi se torej najprej socializirala. To je: sedanji lastniki naj bi se proti odškodnini razlastili (odškodnina naj bi se pokrila z oddajo kapitalističnega premoženja), upravo pa naj bi prevzeli posebni upravni sveti, izvoljeni iz zastopnikov ljudstva, uradnikov in delavcev, ter države. Uprave ne bi torej imela država sama. Zakaj takšno povečanje vladne moči bi bilo nevarno za demokracijo, poleg tega pa industrijskih podjetij nihče slabše ne upravlja kakor država (5).

Druga industrijska podjetja naj bi izročila država raznim gospodarskim ali konsumnim zadrugam. Zopet druga okrajem ali občinam. Vse, kakor je najbolj smotno. Podjetja, ki še niso zrela za socializacijo (manjša podjetja, ki jih vodijo podjetniki sami), naj bi se prisilno združila v večje organizacije, ki naj bi jih zopet vodili upravni sveti, slaba izločili, dobra izpopolnili in tako počasi usposobili za popolno socializacijo.

Razlastila naj bi se tudi veleposestva, najprej fideikomisi, cerkvena veleposestva in druge latifundije. Gozdovi naj bi se izkoriščali z veleobrati (vodili naj bi jih zopet upravni sveti), kjer se pa bolje obnašajo mali obrati (n. pr. pri vinogradih), naj bi se dala zemlja kmetom in delavcem v dedni zakup.

V vodstvu vseh obratov, kjer je zaposlenih več kot 20 delavcev, naj bi zakonito sodelovali tudi zastopniki delavstva. Vendar naj bi delavci ne imeli vpliva na tehnično in ekonomsko vodstvo obratov, ker je za to treba strokovne izobrazbe in se tiče splošnosti, ne samo delavcev (13).

Kmetska zemlja naj ostane v zasebni lasti (18). »To je samoposebi umevno« (! 14). Razlastitev ne bi bila »ne v socialnem oziru, ne z ozirom na obdelovanje zemlje priporočljiva« (14). Izvedle naj bi se pa reforme: zlaganje (komasacija) zemljišč, omejitev hipotek, prisilno zavarovanje, državna oddaja žita, zadružna trgovina z živlino, državna centrala cen itd.

Da bi se uredilo stanovanjsko vprašanje, naj bi imele občine pravico razlaščati stavbni svet in hiše za najemnike. Vsak državljan naj bi imel »pravico do stanovanja«, ki bi jo lahko tudi iztožil. Upravo občinskih hiš naj bi vodili odbori najemnikov, ki bi lahko uvajali tudi

centralno kurjavo, centralne kuhinje in perilnice, skupne jedilnice in čitalnice, in bi se tako tudi domače gospodarstvo »deloma podružabilo« (23).

Banke morajo prej »likvidirati vojne kupčije«. Socializacija bi se najlažje tako izvršila, da bi se vzela volilna pravica za upravne svete akcionarjem in postavno izročila zastopnikom ljudstva. Tako bi se banke brez težav spojile v eno državno centralno banko.

Državni polom radi vojnih dolgov se ne sme dopustiti. Zakaj ta polom bi zadel zlasti manj imovite sloje z majhnimi prihranki. Obresti za vojna posojila naj se pokrivajo z davki iz dohodkov, ki ne izvirajo iz dela. Drugi državni izdatki bi se pokrivali z dohodki socializiranih podjetij.

To je »demokratičen socializem, temelječ na gospodarski samoupravi vsega ljudstva« (31).

Ta knjižica je vsekako tudi za nas poučna. Na tej sliki ima socializem že precej drugačno lice, kakor smo si ga doslej predstavljali. Tu ni več krvave revolucije, ne diktature proletariata, ne konfiskacij, ne nasilnega centralizma. Tudi sirovega materializma ni. Ker ta socializem zlasti ne namerava odpravljati zasebne lasti kmetske zemlje, marsikak dokaz proti njemu nima več moči. Najtežje vprašanje je, kako bi se obnašal veliki in tako sestavljeni ustroj upravnih svetov? ali bi bil ekonomičen? ali bi imel v sebi dosti nagibov za delavnost in napredek? To je sploh še vedno za vsak socializem najtežji problem: odkod dobivati nagibov za delavnost? Če bi socializem teh nagibov ne mogel dati, bi ustvaril, ako bi sploh kaj ustvaril, le kraljestvo dolgočasnosti. Življenje brez mikov za delo bi ne bilo življenje!

A. U.

Leposlovje.

Oton Župančič: V zarje Vidove. MCMXX. Zal. L. Schwentner v Ljubljani.

Iz lirike let 1912—1920 je uredil Župančič svojo četrto pesniško zbirko pod značilno simbolno besedo iz svoje in slovenske najbolj klasične zunanjeprigodniške pesmi »Naša beseda« (str. 65) in je tako že v naslovu knjige označil svoj sijajni umetniški šopek kot »politično slovstvo«, katero je baš on sam in edini ustvaril v tej prvi pravi slovensko-jugoslovenski nacionalni umetnini. V vrsti predhodnih Župančičevih zbirk pomeni najnovejša odločno miselno, umetniško vsebinsko in oblikovno rast, pomeni po čudoviti enotnosti redakcije (v nekakem simbolnopomembnem posnetku Prešernove arhitektonike v »sonetnem vencu«) eno najmarkantnejših, epohalnovelikih in kulturno-važnih slovenskih publikacij in je tako vreden par Cankarjevim »Podobam iz sanj«. V arhitektoniko klasičnega trokota in simetrije je uredil ž. v »Vidovih zarjah« skrbno, še prestrogo izbrano umetnostno in človečansko doživetje prečudno svojstvenih, svojih intuitivno-znanih krogov in polj, ki so klasičnovreden primerjalni študij z onimi Cankarjeve duše. Najčistejši nacionalizem veje iz zbirke poleg kozmo-

politizma, ki se javlja v nekakem svojstvenolastnem panpsihizmu (Slap, Mesečina, Zlata jutra, Gledam...). Župančič ekspresionist je vzrastle organsko iz prvotno impresionističnih motivov (Mož na hribu — Jezero, Tih, tih je kraj...) in iz dinamizma v »Dies irae«, »Vihar« i. dr. Ganljivozasno je videti, kako raste ž., ta naš najbolj slovenskonacionalni, »centralni mož«, to »srce v sredini«, v čudovito, še nezaslišano umetniškojezikovno veličino iz elementarnosvojega intuitivnega prisluškovanja slovenski prabesedi in avtohtonski rasti te besede in kako snuje naravnost iz duše tega svojega tradicijskega snovstva novo besedo, novo figuro, nov trop, novo onomatopoezijo in ritem in melodijo! Naj navedem le nekaj tega gradiva: časov zmeda, razval, piščalkar, strupar, presočiti, buriti, véjavec, razpon kril, otisek, preigravanje sanj iz oči v oči, brzice, izozad, zažor, zaukaz, prebežnik; vrglo je duše vznak, vodoraven mož, zlatoslovno pismo, stroge stopinje, sto let trpljenja stisniti v pest, godalo prihuljeno, praznik rodu nebovzeta; »a jaz ne letam za medom le za očetovim sledom gledam, zagledam ves bel sedem na puškino cev«; »gnev gotal v grlo, a z gnevom globoko zalito mu je v prsih lajalo srce«; »Milost plove Milost rjove«; »jezer blesk odblesk nebeškega morja«; »se rodi in rodeč te razširja, razžarja te z žarki«; »na enem nanizani nizu« itd.

»Vojno« liriko je presojil Župančič s presladko toploto doživljenega »družinstva«, ki diha iz bridke idilike (Razgovor, Dete čeblja) cicibanskega vzdušja leta 1917. Od tu je zrastle miselno v nekak metafizični materializem »Naših teles«, »Slapu«, »Mrtve neveste« in čudovite žarkosti v »Pričakovanju« (isti motiv v »Belokranjski deklici«, prim. Maeterlinck: Modra ptica in La Mort!). Nove knjižnosimbolne vrednote je dočustvoval Župančič v terminih »svoje podobe«, »vodoravnega« moža, »besede«, ki je Alfa in Omega, »Treh v Enem«, katerih najmlajši pojde morda za druga dva iskat »usod«. Tajnosvoj mu je simbol »zelene čelade« (odprto morje, votel Kras), Odisėja, ki se je vrnil in golta gnev v pepelu sedeč; Cankarju sliči občutje »molka«, »nemih senc«, »rcala« (za Cankarjevo manj estetično »ogledalo«), »bratstva bridke slasti«, »svobode in pravice sna« i. dr. Občutje »očeta na križu« (Otroci molijo) je doživelo že vsebinsko posnemanje Bevk i dr.), pravitako domačna socialnost in onomatopoezija »Žebjarjeve« (Lovrenčič). Tako je vse v knjigi kot harmonični celoti in poedinih delih naravnost gurmanski užitek umetniško izobraženemu bralcu in pa neprisiljeni, neposredni užitek naivnemu poslušalcu (kakor sem se sam prepričal prebiraje pesmi članom svoje družine). Župančič je v »Vidovih zarjah« zrastle sijajno in morda ne bo minilo deset let, da bomo dobili k faksimilirani izdaji Prešernovih »Poezij« sorodno izdajo te Župančičeve knjige, ki bi poleg »Podob iz sanj« to v polni meri zaslužila.

Dr. I. Pregelj.

Ilija Jakovljevič: Studije i fejtoni. Zagreb 1919. Izdanie i naklada »Narodne knjižare«.

V skromni knjižni obliki trinajst živahno pisanih fejtonov o iz-

razito hrvatskih dnevnih literarnih pojavih, ki zaslužijo, da jih človek prebere, četudi ni Hrvat in prav gotovo vsaj deloma užije močno osebnost tega spretnega, ostroumnega in odločnega kritičnega duha. Jakovljevićevo literarno obzorje je širše nego globlje: modern je. Objekti njegovega študija so deloma vsakdanjice, deloma povprečnost in psihotični literarni pojavi. Prerazblinjeno je stilizirana študija o umetnosti prerano umrlega Narcisa Jenka, ki je bil odličen član mlade hrv. kat. moderne. Osupnila me je mirnostroga odločna beseda proti javnemu mnenju o Aleksi Šantiću. S strupeno ironijo se bori Jakovljević proti Bartuloviću in Prohaski, potem ko je našel prav sinteregističnih oznak za Matasovića, Vilovića, Milčinovićevo, Horvata-Kiša, Jankovićevo, Jurkića, Koščina, Donadinija in Tita Strozija. Tradicija Matoševa (esej), ki plodno uspeva pri naših jugosl. Francozih, je doživela v Jakovljeviću nadarjenega gojitelja, ki se bo uveljavil kljub svojemu odločnemu kat. prepričanju.

Dr. I. P.

F. M. Dostojevskij: **Bele noči**. Mali junak. Preložil dr. Vlado Borštnik. Ljubljana 1920. (Nar. knjiž. 10—12.) Natisnila in založila Zvezna tiskarna. Ker je bil stari prevod Dostojevskega »Belih noči« (Slovanska knjižnica, Gorica) »zastarel in poln netočnosti«, je oskrbel dr. Borštnik nov prevod in mu dodal iz knjižno-ekonomskih ozirov še »Malega junaka«. Poezijo »belih noči« prevesti dobro, je silno težko in nimam vtisa, da bi bil Borštnik to storil, če vpoštevam slovenščino prevoda in poleg nenavedenega sledeče: medsebojna nagnjenost (14), s cvetjem posipano (posuto) obleko (19), napram (20, 67), podkupljene oči (41), ne da bi z nik. rod. (16, 44, 75), opna (mrena) (54), kamna (73), britko (85) i. dr. Borštnikove navedbe v uvodu glede slovenskega Dostojevskega je v toliko popraviti, da je izšlo v podlistkih »Slovenca« vsaj toliko snovi, kolikor je je v pravem in novem prinosu te skromne in neambiciozne knjige.

Dr. I. P.

Gustav Krklec: **Grobnica**. Rapsodija u tri dijela. (Scena, broj 1. [november] 1919. Godina I.)

Iz izvirne, še smešno naivnosti mladosti dihaajoče pisateljeve avtobiografije bi izvedel, da je šla »Grobnica« čez oder kr. zemaljskega kazališta v Zagrebu. S kako pravico, ne razumem, kajti delo je še nezrelo. Za vsiljivo emfazo zunanje senzacionalnomoderne etikete leži komaj vzbujeno umetniško hotenje iz pridno obiskovanih gledaliških predstav vezbanega srednješolca, ki še ni najmanj ne sluti, kaj je estetika resne drame sploh in je dobil svojo snov »kurije« iz literature (Gjalski) in ne iz življenja. Kakšna so pravopisna znamenja za Krklecovo francoščino (baronova govorica), nisem raziskoval, uverjen pa sem, da villeicht (str. 9.) ni tiskovna hiba, nego piščev lapsus (prim. vieleicht str. 14.). Tita Strozija reklamnobahavi list »Scena« pa je očitno z »Grobnico« vstal in zaspal.

Dr. I. P.

Zemljepisje.

La Carinthie —, Celovec (Klagenfurt) —, Sphère économique Celovec-Maribor, Lioubliana 1919.

Tri brošurice, prav dobre, malo prepozne.

Prva nam opisuje Koroško. Najprvo geografski del. Kje se Ture začnejo, če so Karavanke apneniške itd., o tem se ne bomo prepirali. Pregled je dober. — Drugi del je zgodovinski, tak, kakor ga beremo povsod, samo da je v francoskem jeziku. Sledi statistika in ekonomski pregled. Ta je kratek, a prav dober, v drugih brošurah ga ni.

V drugem delcu, Celovec, naglaša pisec predvsem gospodarsko pripadnost Celovca k slovenskemu ozemlju; se izpolnjujeta. V poštev pa prihajajo tudi politični in kulturni oziri.

Najboljša je po našem mnenju tretja brošurica. Da gravitira gornjedravska kotlina na Tirolsko, o tem se ne damo prepričati. Drugo je pa zelo dobro. Beljak pač ni trgovska depandansa Celovca. »Jugoslovanska država nima zelo razvite industrije, Celovec bi v Jugoslaviji postal važno industrijsko središče; v Avstriji bi pa shiral, ker bi mu konkurirala zelo razvita industrija Gornje Štajerske in dunajske okolice.« Tudi Maribor je dobro fiksiran. V. Š.

Z univerze v Ljubljani.

Seznam predavanj na univerzi kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani za letni semester 1920. V Ljubljani. Založila univerza. Natisnila Delniška tiskarna, d. d. 1920. Str. (brez paginacije) 32.

Zimski semester (prvi na univerzi) je trajal od 15. novembra 1919 do 16. marca 1920. Za ta semester seznam predavanj ni bil izdan. Zgoraj navedeni podaja kot uvod najprej navodila za inskripcijo ter pregled akademičnih oblasti. Nato sledi seznam predavanj po fakultetah.¹ Evo jih iz tega prvega seznama:

I. Teološka fakulteta.

Izred. prof. dr. Fr. Lukman: Dogemska zgodovina do nikejskega koncila (325) 2.² — Nauk o evharistiji od začetka do sholastične dobe, 2. — Dogemsko-zgodovinski seminar: Listi sv. Ignacija Antiohijskega, 4.

Izred. prof. dr. Matija Slavič: Hebrejski jezik z interpretacijo izbranih hebrejskih tekstov stare zaveze, 2. — Zgodovinsko-kritični uvod v

¹ Iz nenavedenih razlogov se razvrstitev fakultet ne drži reda, kakor ga izraža zakon o univerzi kraljestva SHS v Ljubljani z dne 23. julija oz. 23. avgusta 1919. Tu so v členu I. fakultete tako-le razvrščene: teološka, juridična, filozofska, tehniška, medicinska. Seznam pa jih tako-le navaja: juridična, filozofska, tehniška, medicinska, teološka.

² Številka naznanja število ur na teden; torej v tem slučaju dve tedenski uri.

proroške in didaktične knjige stare zaveze, 2. — Razlaga izbranih psalmov po vulgati, 2. — Čitanje in tolmačenje »prejšnjih« prorokov stare zaveze, 2.

Doc. dr. Andrej Snoj: Poseben uvod v sv. pismo nove zaveze, 3. — Biblična eksegeza (evangeliji), 4.

Red. prof. dr. Josip Srebrnič: Starokrščansko slovstvo dobe velikih cerkvenih očetov, 4. — Krščanstvo in Cerkev na Balkanskem polotoku, 2.

Red. prof. dr. Aleš Ušeničnik: Metafizika, 6. — Vaje: Čitanje Summa sv. Tomaža Akvinskega, 1. — Sociologija, 1.

Red. prof. dr. Fr. Ušeničnik: Posebna liturgika, 7.

Red. prof. dr. Ivan Zorè: Izbrana vprašanja iz cerkvene zgodovine od Gregorija VII. do Pija X., 5. — Seminar: Papeži I. stoletja, 2.

Hon. prof. dr. Gregor Rožman: Katoliško zakonsko pravo, 6.

Hon. prof. dr. Jos. Ujčić: De praeceptis Dei et Ecclesiae, 8.

Hon. nast. dr. Ivan Fabijan: Sistematična dogmatika: o sv. Trojici, o milosti, eshatologiji, 7.

Hon. nast. dr. Josip Demšar: Metodika katehetskega pouka, 2.

Hon. nast. Stanko Premrl: Cerkevna glasba: 1. predavanje o gregorijanskem koralu; 2. vaje v koralnem petju, 2.

II. Juridična fakulteta.

Red. prof. dr. Anton Skumovič: Institucije rimskega prava, 6. — Civilno-sodno postopanje, 6.

Izred. prof. dr. Rado Kušej: Katoliško cerkveno pravo, 4. — Obrisi cerkveno-pravne zgodovine, 2.

Hon. prof. dr. Janko Polec: Zgodovinski razvoj sedanjega javnega in privatnega prava, 4.

Red. prof. dr. Gregor Krek: Obče državljansko pravo, 9.

Hon. nast. dr. Stanko Lapajne: Meddržavno zasebno in kazensko pravo s posebnim ozirom na medpokrajinsko pravo kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, 2.

Hon. prof. dvornosodni svetnik dr. Milan Škerlj: Trgovsko in menjično pravo, 3.

Red. prof. dr. Leonid Pitačič: Osnovna načela ustavo-pravne vede, 4. — Splošna načela upravnega prava, 2.

Hon. nast. direktor dr. Bogomil Senekovič: Obrtno pravo, 2.

Hon. nast. okrajni glavar dr. Henrik Steska: Občinsko pravo, 2.

Red. prof. dr. Bogomil Vošnjak: Uvod v jugoslovansko javno pravo, 4.

Red. prof. dr. Ivan Žolger: naznani pozneje.

III. Filozofska fakulteta.

Izred. prof. dr. Karel Ozvald: Vzgojeslovna psihologija, 4. — Sodobna vprašanja izobrazbe, 1. — Pedagoški seminar, 2.

Dr. Franc Weber, priv. doc. zagrebske univerze: Analitična psihologija, 3. — Interpretacija in diskusija o delu »John Locke, An essay concerning human understanding«, 2.

Red. prof. dr. Josip Plemelj: Infinitesimalni račun (nadaljevanje), 4. — Vaje v infinitesimalnem računu, 3. — Matematični seminar za filozofe, 2.

Red. prof. dr. Rikard Zupančič: Diferencialne jednačbe in uporabna matematika, 4. — Vaje iz diferencialnih jednačb in uporabne matematike, 3. — Algebrajična geometrija (za filozofe), 2.

Red. prof. dr. Maks Samec: Anorganska in organska kemija, 5. — Vaje v kvalitativni analizi (za tehnike in filozofe), 20.

Hon. nast. dr. Marij Rebek: Kvalitativna in kvantitativna kemična analiza, 3.

Red. prof. dr. Karel Hinterlechner: Mineralogija, II. del, 3. — Vaje iz mineralogije (po možnosti), 2. — Petrografija, II. del, 2. — Vaje iz petrografije (po možnosti), 1.

Red. prof. dr. Franc Jesenko: Občna botanika (anatomija rastlin), 3. — Vaje v botaničnem inštitutu, 3.

Izred. prof. dr. Jovan Hadži: Uvod v zoologijo, 5. — Vaje v zoološkem inštitutu (za začetnike), 4. — Uvajanje v znanstveno delo v zoološkem inštitutu, celodnevno, vsak dan.

Izred. prof. dr. Ljudmil Hauptmann: Občna zgodovina srednjega veka za preseljevanja narodov, 5. — Grško-perzijski boji do bitke pri Platejah, 1. — Historični seminar: Jordanes, de origine actibusque Getarum, 2.

Red. prof. dr. Rajko Nahtigal: Starocerkvenoslovanski jezik (nadaljevanje), 3. — Izbrana poglavja iz zgodovine slovanske filologije (nadaljevanje), 2. — Seminar: Starocerkvenoslovanske vaje, 2.

Red. prof. dr. Ivan Prijatelj: Slovenska literatura v dobi »staro-slovenstva«, 3. — Ruski realizem štiridesetletnikov (nadaljevanje), 2. — Seminar: Literarno-zgodovinske vaje iz dobe »staro-slovenstva«, 2.

Red. prof. dr. Franc Ramovš: Historična gramatika slovenskega jezika. I. Glasoslovje (nadaljevanje), 4. — Uvod v fonetiko, 2.

Hon. prof. dr. Ivan Lunjak, bivši profesor na univerzi v Odesi: Zgodovina rimske literature (nadaljevanje), 3. — Grška elegija (nadaljevanje), 2. — Seminar: Interpretacija eklog Vergilija (nadaljevanje), 2.

Hon. nast. dr. Josip Pipenbacher: Vaje v latinskem proseminarju, 2.

Hon. nast. dr. J. Debevec: Grški proseminar: vaje v grški slovnici, 2.

Doc. dr. Jakob Kelemina: Historična gramatika nemškega jezika, 5. — Seminar: Interpretacija izbranih beril iz W. Braune, Althochdeutsches Lesebuch, 2.

Red. prof. dr. Franc Ramovš: Glavni obrisi primerjalne gramatike s posebnim ozirom na grščino in latinščino. I. Vokalizem (nadaljevanje) 2. — Vaje v primerjalnem indoevropskem jezikoslovju na podlagi starolatinskih napisov, 2.

Doc. dr. Izidor Cankar: Zgodovina starokrščanske umetnosti, 3. — Notranji pogoji umetnostne oblike (teoretski kurz), 1. — Seminar: Umetnostno-zgodovinske vaje, 2.

Hon. nast. dr. Josip Pipenbacher: Latinski kurz za absolvente realk, 6.

Red. prof. dr. Rajko Nahtigal: Vaje iz ruskega jezika, 1. kurz, 2; 2. kurz, 2.

IV. Tehniška fakulteta.

Red. prof. dr. Josip Plemelj: Infinitezimalni račun (nadaljevanje), 4. — Vaje v infinitezimalnem računu, 3.

Red. prof. dr. Rikard Zupančič: Diferencialne enačbe in uporabna matematika, 4. — Vaje v diferencialnih enačbah in uporabni matematiki, 3.

Izred. prof. dr. Alojz Král: Teoretična mehanika, 4. — Vaje iz teoretične mehanike, 2. — Tehnična mehanika, 3. — Vaje iz tehnične mehanike, 2.

Hon. nast. Josip Mazi: Opisna geometrija, 3. — Vaje iz opisne geometrije, 4.

Hon. nast. Leo Novak: Nižja geodezija, 5. — Vaje iz nižje geodezije, 7.

Hon. nast. Rado Kregar: Geodetsko risanje, 4.

Hon. nast. Alfonz pl. Gspan: Tehnika katastra, 2. — Vaje iz tehnike katastra, 3.

Hon. nast. Ciril Pirc: Sferična astronomija (astronomična določitev zemljepisnih soredij), 4.

Hon. nast. dr. Valentin Kušar: Fizika, 4.

Red. prof. dr. Maks Samec: Anorganska in organska kemija, 5. — Vaje v kvalitativni analizi (za tehnike in filozofe), 20.

Hon. nast. dr. Marij Rebek: Kvalitativna in kvantitativna kemična analiza, 3.

Red. prof. dr. Karel Hinterlechner: Mineralogija, II. del, 3. — Vaje iz mineralogije (po možnosti), 2. — Petrografija, II. del, 2. — Vaje iz petrografije (po možnosti), 1.

Hon. nast. Josip Zidanšek: Enciklopedija kmetijstva, 4.

Red. prof. dr. Milan Vidmar: Elektrotehnika, 4½. — Splošno stroje-slovje, 1½.

Doc. Ivan Vurnik: Elementi gradbene stroke, 2. — Visoke stavbe, I. (za IV. semester gradbenega oddelka), 6. — Vaje iz tehniškega risanja, 6.

Hon. nast. dr. Milan Škerlj: Osnovni nauki veljavnega civilnega prava za tehnike, 2.

Hon. nast. dr. Edvard Pajnič: Zakoni in naredbe za geodete, 3.

Hon. nast. Martin Spindler: Narodno gospodarstvo, 3.

Hon. nast. Ivan Škarja: Upravno pravo, 2.

Hon. nast. dr. Albin Kandare: Dvostavno knjigovodstvo s posebnim ozirom na potrebe industrijskih podjetij, 2.

Hon. nast. dr. Otmar Krajec: Higijena (splošna in obrtna), 2.

V. Medicinska fakulteta.

Red. prof. dr. Ivan Plečnik: Anatomija človeškega telesa, 6. — Vaje v seciranju, šteto za 6 ur; celodnevno.

Red. prof. dr. Alfred Šerko: Anatomija centralnega živčevja človeka, 6.

Red. prof. dr. Albert Botteri: Anatomija in histologija očesa, 3.

Red. prof. dr. Maks Samec: Vaje v kemični analizi za medicince, šteto za 4 ted. ure.

Hon. nast. dr. Marij Rebek: Kvalitativna analiza za medicince, 1.

Hon. nast. dr. Pavel Grošelj: Splošna biologija, 5.

Hon. nast. dr. Josip Reisner: Eksperimentalna fizika, 6.

* * *

Poleg seznama predavanj podaja katalog tudi skupine izpitnih predmetov na filozofski fakulteti, dalje pri tehniški fakulteti učne načrte za gradbeni, strojnoelektrotehnični, arhitektni, kemični, geodetski in rudarski oddelek ter začasni izpitni red za prvi del diplomskega izpita in za geodetski izpit. Koncem seznama se nahaja še izvleček iz Obče Uredbe Univerze, tičeč se dijaških organizacij ter disciplinarna naredba za slušatelje univerze.

Leonova družba in „Čas“.

Sprememba v uredništvu.

Pravzaprav bi spadala posebna razprava pod ta naslov. Kdor se zaveda, kaj je dr. Aleš Ušeničnik v dolgih letih držal pokoncu; koliko truda in koliko dela ga je to stalo in kaj je v slovenski književnosti in v slovenskem kulturnem življenju združeno z njegovim imenom, ta bi prav gotovo z vso upravičenostjo pričakoval razpravo. Ni je iz mnogih razlogov. A nekaj treba vendar ugotoviti.

Dr. Aleš Ušeničnik je prevzel uredništvo z l. 1897. — Pred 23 leti se je to zgodilo; in od tedaj je vodil revijo »Katoliški obzornik« (1897—1906) ter njeno naslednico »Čas« (od leta 1907 dalje) z edino izjemo v l. 1901, ko je bil to delo dr. Krek prevzel, vedno sam do konca lanskega leta 1919. Glavna opora ji je bil zmerom on sam. Več kot 150 razprav je tukaj izšlo izpod njegovega peresa; kdo bi pa preštel ocene in krajša, četudi več strani zavzemajoča poročila ter raznovrstne notice? Ogromno delo je tu nakupičeno, s katerim je slovenski inteligenci tolmačil celo vrsto problemov iz filozofije, iz sociologije in iz religije, ki so se v ti dobi dvigali in zahtevali luči in rešitve. Ni bilo slovenskega inteligenta, ki bi, te revije ne jemal v svoje roke ter črpal iz nje znanja ali vsaj informacij. Okrog nje se je še posebno osredotočevala tista inteli-

genca, ki je stala v službi katoliške ideje. Bilo jih je najmanj 120, ki so se, dasi nekateri samo mimogredé, za uredništva dr. Aleša Ušeničnika v »K. Obzorniku« ali v »Času« s svojimi mislimi oglasili. V ti okolnosti stopa pomen revije v kar vidni obliki pred naše oči, kajti v to dobo spada velikanski pokret, ki je od l. slov. kat. shoda naše ljudstvo socialno, gospodarsko in sploh kulturno tako visoko preobrazil. Mnogi so že umrli, ki so pri »K. O.« ali »Času« sodelovali: dr. Krek, P. Škrabec, dr. Lampe, dr. Jos. Pavlica, dr. Mat. Prelesnik itd. Važna mesta v javnem življenju zavzemajo drugi, ki so nekad kot visokošolci v »K. O.« ali »Času« prvokrat stopali pred slovensko občinstvo. Dr. Ušeničnik je trdno korakal z revijo naprej že tedaj, ko se je večina sedanje katoliške laiške inteligence nahajala šele v dijaških letih na raznih srednjih šolah na Slovenskem. Mnogi niti na gimnaziji niso še bili, se niso še od daleč mogli zavedati, kako delo izvršuje dr. Ušeničnik, ki so se petnajst, dvajset let pozneje njemu pridružili ter postali s svojimi razpravami pod njegovim uredništvom sotrudniki »Časa«.

To vse nam dosti jasno govori, kako nalogo je dr. Ušeničnik z dolgo, dolgo dobo svojega uredništva vršil. Niso vsi v slovenskem svetu soglašali z njim, oziroma njegovimi nazori — kdo bi pa to sploh tudi zahteval —

a gotovo ni nobenega, ki bi mu ne priznaval njegovega velikega dela in ki bi mu ne bil hvaležen za to. Temu delu je posvetil najlepše cvetje svojih moških let.

Dovolj. Kako je že zaključil svoj prvi članek v »K. Obzorniku« pred 23 leti? »Ne gospodstva, ne svoje časti, iščimo le božje časti — Non nobis Domine, non nobis, sed nomini Tuo da gloriam!«

Tako je. Tvoje geslo ostani geslo naše.

Uredništvo »Časa«.

Občni zbor Leonove družbe.

Po dolgem presledku skoraj 6 let se je 4. marca t. l. zopet vršil občni zbor LD.¹ Zadnji je bil neposredno pred izbruhom svetovne vojske dne 24. junija 1914. Občni zbor je otvoril družbin podpredsednik ravnatelj dr. Josip Mantuani, ki je podal točno pregledno sliko celega družbinega delovanja za časa vojske. Delovanje ni bilo nikdar ukinjeno, kajti LD je v tem času izdala dvoje strokovno znanstvenih del: P. St. Škrabec: Jezikovni spisi, I. zv. in dr. Fr. Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev, IV. zv.; dalje dvoje poljudno znanstvenih knjig: dr. Jos. Gruden: Slovenski župani v preteklosti, in dr. Aleš Ušeničnik: Knjiga o življenju, ter še šest leposlovnih spisov: Coloma-Paulus: Malenkosti, dr. M. Opeka: Rimski verzi, Fr. Ks. Meško: Dve sliki, Bazin-Cankar: Gruda umira, Bourget-Kopitar: Zmisel smrti, Baar-Hybašek: Zadnja pravda. Skupaj deset knjig, a izdajala je ves čas vojske tudi revijo »Čas« pod uredništvom dr. Al. Ušeničnika. Občni zbor je vzel poročilo o delovanju družbe v teh tako težavnih razmerah z zadoščenjem in veliko zahvalo na znanje.

Izmed predlogov, ki so se na občnem zboru sprejeli, sta radi svoje aktualnosti omeniti posebno dva. Prvi se tiče ustanovitve bogoslovsko-znanstvenega odseka; njegova naloga bi bila, avtonomno, a še vedno v okviru LD organizirati bogoslovsko-znanstveno delo, ki se bo samo po sebi

razvijalo po bogoslovni fakulteti na vseučilišču v Ljubljani. Pravila in poslovanje tega odseka je razvijal vseučilišni profesor dr. Fr. Grivec, ki je prevzel tudi izpeljavo in organizacijo njegovo.

Drugi predlog je stavil dr. Jos. Srebrnič: Slovenska in hrvatska Leonova družba naj se preobrazita v eno samo organizacijo s skupnim glasilom, ki bi seveda prinašalo hrvatske in slovenske članke. Ker so bile misli, ki smo jih do sedaj v ti smeri od Hrvatov dobili, le bolj zasebnega značaja, zato je občni zbor sprejel dve resoluciji, s katerimi se naša LD izreka načeloma za združitev obeh družb in za skupno glasilo.¹

Velik korak se je s tem napravil. Hrvatske članke je prinašal »Kat. Obzornik« že pred 17 leti. Na občnih zborih LD so se Hrvati in Slovenci že dolgo pred svetovno vojsko dobivali. To in ono je začasno prenehalo, toda stiki so posebno med laiško inteligenco postajali vedno česči. Dr. Krek jih je s svojimi kurzi pri Sv. Joštu z vso iskrenostjo gojil. Sedaj so padle vse politične meje. Visoke šole so nam postale skupne. Naravno torej, da pridejo želje od prej v istino sedaj. Resolucije nameravajo prav to. Prepričani smo, da se jim bodo Hrvati čim prej odzvali in da se pripravljalni odbor kmalu najde v bratski vzajemnosti pri delu za obistinitve skupne znanstvene organizacije.

Pripravljalni odbor tvorijo člani odborov slovenske in hrvatske LD.

Občni zbor 4. marca je volil tudi odbor za nadaljnjo funkcijsko dobo. Odbor šteje 21 članov, ki se v smislu pravil sukcesivno od leta do leta v eni tretjini prenavlja. Na novo je bilo voljenih 9 odbornikov; 12 starih je svoja mesta še obdržalo. Vsi odborniki stanujejo v Ljubljani. Pri odborovi seji dne 12. marca se je odbor z naknadnimi kooptacijami takole konstituiral:

Predsednik: vseučilišni profesor dr. Josip Srebrnič;

podpredsednik: vladni svetnik dr. Fr. Detela;

tajnik: dr. Fr. Stelè, referent za varstvo spomenikov pri poverjeništvu za uk in bogočastje v Ljubljani;

¹ Prim. poročilo o njem, ki ga je napravil družbin tajnik dr. Fr. Stelè, »Slovenec« z dne 26. marca 1920, št. 62.

¹ Resoluciji sta citirani v uvodnem članku.

blagajnik: dr. Ivan Fabijan, honorarni nastavnik na vseučilišču v Ljubljani;

ostali odborniki:

dr. Juro Adlešič, advokat,

dr. Anton Breznik, profesor,

dr. Jos. Debevec, profesor,

dr. Andrej Gosar, poverjenik za socialno skrbstvo v Ljubljani,

dr. Ivan Grafenauer, višji šolski nadzornik,

dr. Fr. Grivec, vseučilišni profesor v Zagrebu,

Andrej Kalan, prelat, generalni vikar in stolni prošt,

dr. Fr. Lukman, vseučilišni profesor v Ljubljani,

dr. Jos. Mal, adjunkt pri dež. muzeju v Ljubljani,

dr. Martin Malnerič, odvetniški koncipijent v Ljubljani,

dr. Jos. Mantuani, ravnatelj deželnega muzeja,

dr. Ivan Polec, honorarni profesor na vseučilišču v Ljubljani,

dr. Jos. Puntar, profesor,

dr. Andrej Slavič, vseučilišni profesor v Ljubljani,

msgr. Viktor Steska,

dr. P. Angelik Tominec, lektor,

dr. Aleš Ušeničnik, vseučilišni profesor v Ljubljani.

Listnica uredništva: Vsem p. n. gg. sotrudnikom naznanjamo, da sprejemamo v objavo samo take razprave in članke, ki so bili naročeni ali z uredništvom dogovorjeni. Prostor v listu je radi velikih stroškov — žal — zelo omejen, zato je treba dogovora i glede obsega, ki ga kaka razprava ali kak članek v listu sme zavzeti, i glede vsebine, ki dajaj razpravi potrebno aktualnost in zanimivost.

Novi ustanovni člani:

Razgoršek Vinko, župnik, št. Lipš ob Krki (200 K);

Tomazin Matej, kaplan, Sv. Križ pri Litiji (III. in IV. obrok 100 K);

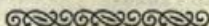
Kristović Josip, kaplan, Goričan, Medmurje (III. in IV. obrok 100 K);

Lavrič Vinko, kaplan, Ribnica (300 K);

Toplak Franc, kaplan, Pišce, Štajersko (500 K).

Opomba:

Občni zbor z dne 4. marca je sklenil, da se do nadaljnje odredbe ne sprejema več novih ustanovnih članov. Ustanovna ima namreč le tedaj svoj pomen, če prinaša družbi kako ugodnost. Pri sedanjih valutnih razmerah pa je družbi le v škodo. Ustanovna bi morala znašati najmanj 1000 K, da bi družba pri sedanjih razmerah ne bila oškodovana. Pa še ta vsota bi čez nekaj mesecev zopet postala premajhna, če bi vrednost krone v istem razmerju padala kakor do sedaj. Zato je občni zbor sprejemanje novih ustanovnikov ukinil, hkratu pa še določil, da doplačajo ustanovniki, kolikor so družbi dali 200 K, vsi brez izjeme še 20 K draginjske doklade, da morejo dobivati družbino glasilo »Čas« ter prejeti določene knjige kot družbin dar.

»Čas« je zamišljen kot znanstvena revija, ki naj bi izhajala kot dvomesečnik na treh tiskanih polah. Neurejene časovne razmere so povzročile sedanjo zakasnitev. Prihodnji zvezek oz. zvezka izideta prve dni julija 1920.

Naročnina je K 25.— za l. 1920; ustanovniki (K 200.—) doplačajo k naročnini še K 20.— za isto leto; dijaki dobé list, ako se jih najmanj 15 pod skupnim naslovom naroči, po K 15.— za isto leto 1920. Naročnina se pošilja bodisi potom položnic bodisi potom poštnih nakaznic na

Upravo »Časa«, Ljubljana, Prodajalna Kat. tisk. društva (prej Ničman), Kopitarjeva ulica 4.

Urednik: Dr. Jos. Srebrnič, Ljubljana, Sv. Petra cesta 80.

List izdaja in zalaga »Leonova družba« v Ljubljani.

Pri upravi »Časa« se dobe v prosti razprodaji — seveda kolikor jih je še ostalo — tudi starejši letniki in njih posamezne številke na razpolago, in sicer po sledečih cenah:

»Čas« I.—V. (l. 1907—1911) posamezne številke (letnik ima 10 številke) po K 2.—.

»Čas« III.—V. (l. 1909—1911) celoten letnik po K 20.— (celotna letnika I. in II. sta že pošla).

»Čas« VI.—XIII. (l. 1912—1919) posamezne številke (letnik ima 6 številke) po K 4.—.

»Čas« VI.—XIII. (l. 1912—1919) celoten letnik po K 20.—.

Naročniki iz zasedenega ozemlja plačajo za »Čas« od l. 1915 (IX.) dalje: celoten letnik po 5 lir, posamezne številke po 1 liro. — Naročnina za l. 1920 znaša zanje 6 lir.

„LEONOVA DRUŽBA“

je izdala in priporoča naslednja dela:

Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku:

- I. knjiga (l. 501—800) str. LXXX + 416. 1903. K 30.—.
- II. knjiga (l. 801—1000) str. LXXXIV + 516. 1906. K 30.—.
- III. knjiga (l. 1001—1100) str. LXXXVIII + 330. 1911. K 20.—.
- IV. knjiga (l. 1101—1200) str. CXIII + 648. 1920. K 52.—.

P. St. Škrabec, Jezikoslovni spisi:

- 1. snopič, str. 1—80, Ljubljana 1916. K 7'50.
- 2. snopič, str. 81—240, Ljubljana 1917. K 10'50.
- 3. snopič, str. 241—400, Ljubljana 1918. K 10'50.
- 4. snopič, str. 401—608, Ljubljana 1919. K 14'50.

Vsi štirje snopiči tvorijo I. zvezek, ki stane celotno nabavljen K 40.—.

Dr. Jos. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitve ljubljanske škofije. Str. 148 in 18 slik. Ljubljana 1908. K 10.—.

Dr. Jos. Gruden, Slovenski župani v preteklosti. Donesek k starejši socialni zgodovini. Ljubljana 1915. K 4.—.

Dr. Al. Ušeničnik, Knjiga o življenju. Str. 188. Ljubljana 1916. K 10.—.

P. L. Coloma, Malenkosti. Roman v štirih delih. Str. 346. Ljubljana 1915. Prevel Paulus. K 15.—.

Dr. Mihael Opeka, Rimski verzi. Ljubljana 1916. Str. 114. K 5.—.

Ksaver Meško, Dve sliki, Ljubljana 1916. Str. 104. K 4.—.

René Bazin, Gruda umira. Roman. Str. 190. Ljubljana 1917. Prev. dr. Iz. Cankar. K 10'20.

Paul Bourget, Zmisl smrti. Roman. Str. 156. Ljubljana 1918. Prev. Andrej Kopitar. K 12.—.

K. Baar, Zadnja pravda. Roman. Str. 184. Ljubljana 1920. Prev. V. Hybašek. K 15.—.

Vsa ta dela se dobe pri upravi »Leonove družbe«: Ljubljana, Prodajalna Kat. tisk. društva (prej Ničman), Kopitarjeva ulica 4.

Cene so iste za člane in nečlane »L. D.«. Le »Kos, Gradivo« IV. zvezek dobe člani »L. D.« za K 42.—.